UNIVERSAL LIBRARY
OU_204392
UNIVERSAL LIBRARY

OUP -2272--19-11-79 10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No.. Accession No........

Author

Title

This book should be returned on or before the date last marked below.

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకా పట్టాభిషేకము

ఇది

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారిచే
రచింపఁబడినది.

★

ప్రకటనకర్త:
కురుకూరి సుబ్బారావు సన్,
(స్వరాజ్య వెంకటసత్యనారాయణరావు)
ప్రొప్రయిటరు:
సరస్వతీ బుక్ డిపో, విజయవాడ.

పదవ కూర్పు 1000 ప్రతులు

బా [illegible] ప్రెస్, బాబీనగర్, గుణదల.

1955

కాపీరైటు రిజిష్టర్డు]

వెల 1—12—0

ఇందలి పాత్రములు

★

పురుషులు

దశరథుడు — కోసలదేశాధిపతి

రాముఁడు, భరతుఁడు, లక్ష్మణుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు — దశరథపుత్రులు

వసిష్ఠుఁడు, జాబాలి — మునులు

సుమంత్రుఁడు — రాజమంత్రి

భద్రుఁడు, కముఁడు — ద్వారరక్షకులు

విజయశర్మ, సోమనాథుఁడు, సురుచిరుఁడు, భ్రమరకుఁడు, శివకుడు — బ్రాహ్మణులు

స్త్రీలు

కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి — రాజభార్యలు

సీత — రాముని సతి

మంథర — కైకేయి పరిచారిక

&C. &C.

★

నా లిఖితరూపమగు అనుమతిని పొందకుండ ఈ నాటకమును ప్రదర్శించినవారు, సివిలు క్రిమినలు చర్యలకు పాత్రులగుదురని యిందుమూలముగా తెలియపర్చడమైనది.

ఇట్లు, కాపీరైటు హక్కుదారుడు
కనుకూరి సుబ్బారావు సన్,
(K. S. V. సత్యనారాయణరావు.)
ప్రొప్రయిటరు: సరస్వతీ బుక్ డిపో, విజయవాడ

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

నాంది

చ. సురలకు నైన యోగులకు సూరుల కైనను సత్తపోవ్రతా
చరణుల కైన ధ్యానమును సల్పుట కందగరాని మంగళా
కర రఘురామపూత పదకంజము లాదట నెప్పుడూని యా
భరతుని దుఃఖ మార్చిన శుభప్రదపాదుక లోము మమ్ములన్.

[నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు]

ఏమి నాపుణ్యము! యీరాత్రి నీ సభాసదులచే శ్రీరామచంద్ర మూర్తి కథను నాటకరూపమునఁ గనఁబఱుప నాజ్ఞాపింపబడితిని.

తే. గీ. బొమ్మలను గింజలను దాల్చి ముదముగొల్పి
పిల్లలకుజ్ఞాన మొసఁగెడు విద్యఁబోలి
సరసనాటకకృతపూతచరిత మిద్ది
భుక్తిముక్తిదమౌ జనమ్ములకు నిలను.

కాని దీనిమహత్త్వమే మత్కార్యభారము నినుమడించుచున్నది. తోడు లేక యేకార్యముఁ జక్కఁబడదు గదా! అందులో నాటక ప్రదర్శనమున కది యత్యావశ్యకము.

తే. గీ. మనసున కితరవిషయసంభార మెట్లు
వలయు నైహికకార్యనిర్వహణమునకు
నట్లె నాకును నాటకమందుఁ బారి
పార్శ్వకాదులు సాహాయ్యపడఁగవలయు.

(అప్పుడు పారిపార్శ్వకుఁడు ప్రవేశించును)

పా—నన్నుఁ బేర్కొనుచున్నారు. ఏదో క్రొత్తనాటక మొకటి యాడవలసివచ్చినట్లున్నది.

సూ—ఔను పారిపార్శ్వకా! బాగుగ నూహించితివి.

పా—కవినిబట్టి గ్రంథప్రాశస్త్యముఁ గనుఁగొనవచ్చుఁ గాన యీ నాటకమును రచించినవారెవరో చెప్పెదరా!

సూ—పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు.

పా—ఓహో! నర్మదాపురుకుత్సీయ, సారంగధర, ప్రచండ చాణక్య, రాధాకృష్ణ నాటకంబులింతకుఁ బూర్వము శృంగార, కరుణ, రౌద్ర భక్తిరసప్రధానంబుగ మృదుమధురసరణి నొనరించిన యతఁడేనా? మనకుఁ గృతపరిచయుండె కాన నిఁక నాయనప్రశంస యక్కఱలేదు గాని యీనాటక మెయ్యదియో తెల్పుఁడు

సూ—శ్రీమద్రామాయణ పరిపూర్ణాంశసంభూతుండును, నిసర్గసుధామధురనామప్రథితుండును, జగత్పావనుండును నగు శ్రీరామచంద్రు చారిత్రము, నాటకనామము పట్టభంగరాఘవమును పాదుకాపట్టాభిషేకము. పారిపార్శ్వకా! ఈకవి గమ్యుఁడు సుమా!

తే. గీ. పసిఁడికిని గమ్మనెత్తావి పట్టినట్లు
అందగానికి సుగుణంబు లబ్బినట్లు
నాయకుం డయ్యె నీతని నాటకమున
కార్తరక్షకుండు దశరథాత్మజుండు.

పారి—మనుష్యమాత్రుఁడైన యొక రాచపట్టిఁ బట్టికొని బట్టువలె నిట్టు పొగడెద వేమి?

సూ—సరిసరి! పారిపార్శ్వకా!

సీ. సత్యపాలనమును శాంతస్వభావంబు
స్వసుఖపరాఙ్ముఖత్వంబు భ్రాతృ
వత్సలతయుఁ బితృభక్తి నిర్మలత్వ
శాపవిమోచనశక్తి ప్రమాణమును
దృష్టసన్మార్గంబు నేకపత్నీవ్రత
త్వంబు నాగతానాగతవిదితయుఁ
బరగుణశ్లాఘనయు శరణాగతత్రాణ
మనుష్యశక్త్యపాలనసాధ్యతయును

తే. గీ. దుష్టనిర్మూలనంబును శిష్టపోష
ణంబు మున్నుగాఁగల సుగుణంబు లన్ని
వచ్చి మూర్తీభవించి యీవసుధఁ బుట్టె
నల్ల కౌసల్యగర్భమం దతఁడు నరుఁడె?

పా—అట్లయిన నుపనిషదుదితపరతత్త్వ మీరాముఁడేనా?

సూ—ఔను! ఆయుపనిషద్గమ్యుఁడే రాముఁడు. ఇది ముమ్మాటికి నిజము.

తే. గీ. సచ్చిదానందతత్త్వంబు సొచ్చి మేను
వసుధఁ జెడకుండ మెలఁగంగవచ్చు ననుచు
జనులకును దేటపఱుపఁగ జన్మ మొందె
సదయుఁడు శ్రీరామచంద్రుఁ డేయునవిభుండు.

వసిష్ఠుఁడు నేను బ్రహ్మనైతి నరోత్తమా ప్రలాపించె నంటివి. అదియు నరస్వామి నరాధరా!

తే. గీ. మేను మానుష్యరూపేణ మహిమయుఁ బూర్ణ
ముగను వర్ణింపఁగా నెవ్వఁ డేగును మనుజుఁ
డందుచే రాఘవుని యెడ నతిశయోక్తు
లన్నియున్ గూడ హీనోక్తులౌను సఖుఁడ.

కావున నేను బ్రహ్మనగుట యెంతనిజమో శ్రీరామచంద్రుఁడు మానవుండనుట యంతియు నిజము.

పా—ప్రస్తుతాంశమునుండి మిమ్ము దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి శ్రమపెట్టించుచుంటిని నన్ను మన్నింపుఁడు.

సూ—అంతమాత్రమే నీవు సత్యమునకు సమీపమునగాఁ రాఁగలిగితి వని సంతోషించెదను.

పా—ఈనాటకము రాధాకృష్ణనాటకమువలె భక్తిరస ప్రధానమేనా?

సూ—రాముని గుణములను మాత్రము కథనమావరించినదైన నాటకమంతయు భక్తిరసప్రధానమని చెప్పుటకు వీలుపడ లేదు. కాని భక్తితో గలసి కరుణారసము గూడ నున్నది. ఆకరుణమునకు మంథరాసహిత యగు కైకయే మూలకారణము.

పా—రామజననీసపత్ని యగు కేకయరాజపుత్త్రియు నామె సేవకురాలునా?

సూ—ఔను! సీ. వ్యథలేని సురభిళ మల్లికామిళితమాల
నుమ్మి యుంచలి పాత్రవర్గమ్ము గాని

దానిలో నుల్లిపూవులు దవిలె రెండు
వక్రచారిత్ర మందరావనిత, కైక.

అయినను వారిం దూఱనేల?

తే. గీ. మేనిచెమ్మటచేతఁ దెమ్మెరలహాయి
గులకఱాలచే వజ్రాలకుఁ గలవిలువ
చూడఁబడునట్లె రఘురాము సుగుణవితతి
ప్రకటితం బయ్యె వీరి వక్రత్వమునను

పా—రాధాకృష్ణనాటకమున భక్తిశృంగారములు గలిసిన ట్లీ నాటకమున భక్తికరుణములు గూడినవికదా! వానికిఁగూడఁ బరస్పర సంబంధ మున్నదా యేమి?

సూ—

తే. గీ. దైవమునుగూర్చి తచ్చరితంబుఁగూర్చి
విమలచిత్తత భక్తుఁ డేవేళఁ దలఁచు
నాతఁడని మేను గంపింప నతని కన్ను
దోయి బాష్పపూరంబులఁ దొఁగుచుండు.

కావున భక్తికరుణములకుఁ జేరిక యున్నదో లేదో నీవే యోజింపుము.

పా—ఆహా! యేమి యీరసస్వభావము! ఇప్పుడు నే జేయు వలయు సాహాయ్య మెద్దియో శీఘ్రముంబె సెలవిండు

సూ—మఱేమున్నది? నీవు పోయి యేతన్నాటక ప్రదర్శనా వశ్యకపాత్రపరికరాదుల సిద్ధంబు చేయవలయును.

గీ. దశరథుఁడు వసిష్ఠర్షి మంతనముఁ గొనుచు
నతనిసుతు రామచంద్రపట్టాభిషేక
కార్యమును జేయఁ బూనిన కరణిఁగాఁగ
వేగఁ గావింపు పనుల నిర్విఘ్నముగను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

—(:o:)—

శ్రీ పట్టభంగరాఘవమను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము

ప్రదేశము—అయోధ్య—దశరథుని సభాశాల

(ప్రవేశము...దశరథుడు, వసిష్ఠుడు, సుమంత్రుడు.)

దశ—మంత్రీ! తలచుకొనినపుడెల్ల శ్రీరాముఁగాఁ గాకుండ నిది యెంత యంతరాయము గలిగించినది?

వసి—మీరు సందేహింపవలదు. అది యావశ్యకమే కాదని నాయభిప్రాయము.

దశ—ఎందుచేతనో యానతిచ్చెదరా ?

వసి—అది యిదివఱకే జరిగియుండుటచేత—

దశ—భగవానుఁడా! అదియెట్లు?

వసి—గీ. వంచ నెంచి రాజులు తల వంచుకొనిరి
యెత్త నెంచి యంజలి తల కెత్తుకొనిరి
యట్టి హరువిల్లు చెఱకువు హాస్త్రివలెను
విఱిచె నతఁ డది దిగ్విజయవిధము కాదె?

అఖిల రాజన్య మూర్ధన్యుఁడగు జనకరాజ సాంద్ర మగు తత్సభలో శ్రీరామచంద్రునిచే జరిగింపఁబడిన యీమహాకార్యముకంటె దిగ్విజయ మేమున్నది? ఆవశ్యకమనియెవ్వరో మీతోఁ జెప్పిన దిగ్విజయమర్యాద యీ రూపకముగఁ జెల్లినది. కావున నీవు సంకల్పించుకొనిన శ్రీరామచంద్ర పట్టాభిషేక మవశ్యము జరిగింపవచ్చును.

సుమం—పునర్దిగ్విజయమున కవకాశ మేమున్నది? అందఱును సామంతరాజులే యయినపుడు దిగ్విజయ మెట్లు?

దశ—వసిష్ఠభగవానుఁడా! సుమంత్రుఁడా! మీ యిద్దఱి యభిప్రాయమును దిగ్విజయ మిపు డనవసరమనియే కాదా?

వసి }
సుమం } ఔ—

దశ—అటులైన దాశరథి పట్టాభిషేకమును వెంటనే చేయుట కభ్యంతర మేమున్నది?

వసి—ముహూర్తనిర్ణయము.

దశ — మునిచంద్రా! ప్రశస్తమైన ముహూర్త మెప్పుడు లభించునో, అంత వఱకు వేచియుండవలెనా? మాండవ్యసుతానుసరణి మనసుంజనమా?

వసి — రాజేంద్రా! అంతతొందర యేల?

సుమం — మహాప్రభూ! సామంతరాజన్యు లందఱును రావలదా? మీ వియ్యంకుఁడైన జనకమహారాజుగారు రావలదా? అంతగాక ప్రాక్పశ్చిమదక్షిణసముద్రోదకముల నభిషేకము నొనర్పవలయును గదా! వానినైన పరికొనిరావలదా? ఊరంతయు సింగారింపవలదా?

వసి — సుమంత్రా! సముద్రోదకమును సంపాదించుభారము నాపై నుంచుము.

దశ — మంత్రీ! తపశ్శక్తిప్రభావమున గురుపుత్రులవారు సాగరోదక సంపాదన మొనర్చెదరు. నీవు బుద్ధివైభవంబున సమస్తసంభారసన్నాహము నొనర్పవలయును. అతిశీఘ్రముగఁ జేయవలయును. భగవానుఁడా! జనకుఁడు రాఁదగినదే కాని, వారు వచ్చువఱకు నీ శుభము నాఁపియుంచుట శాస్త్రము లేదు. అంత తొందరయేల యని మీరడిగితిరి కావున మనవి చేసికొందును.

గీ. తారలు భయసంభ్రమంబులఁ దనువుతోడ
సభ్రమందుండి పడు ననంఖ్యాకములుగను
మింట మంటలు కాన్పించు నింటిపైని
నేదియో యేడ్పుచప్పుళ్లు వినఁబడుచుండు.

పై రేయి గాంచిన స్వప్నము లిట్టివి.

గీ. మాండవ్యగ్రహాంబు మాలికలతోఁ దగిన
దండములతో మెడఁ జుట్టి ఛాయాగ్రహాంబు
సంతరించుచు వచ్చె; దీని సాహసకృత్యమునను
నిశ్చయముగ మారికి తాఁకె నెఱవుగాదె.

వసి — (తనలో) వ్యయస్థానమందున్న కుజుని మహాదశలో కేత్వంతరమువచ్చినది. దుష్టదినములే వచ్చినవి.

దశ — అదిగాక —

గీ. పూర్ణచంద్రుఁడు రోహిణి పొలుపుఁ దక్క-
యొక్కసారి ధరాపాత మొందినట్టుల
తైలపూరాభిషిక్తగాత్రంబు నేను
గలిగినట్లుగ నొక కల గంటి నేఁడు

వసి — రాజేంద్రా! ఈదుస్స్వప్నదోషనివారణమునకొఱకు శాంతులు చేయించెదను.

దశ — (నవ్వుచు) ఆసన్నమరణమే సర్వోపశాంతులను జేయనున్నది

వసి }
సుమం } —హరి! హరి!

సీ. బహుయాగవితతిచే సకలవైరిముఖ దేవ
తానీక సంతుష్టి నాచరించి
అమరారిజంతుబాధాహరణంబుచే
నఖిలలోకసంతుష్టి నాచరించి
సంతతిచేఁ గన్నసుతులచేఁ బిత్రు
దేవతాళిని పరితృప్తిఁ జేసి
గోసువర్ణాంబరక్షోణిశిబిరదానంబు
చేతను విప్రులఁ బ్రీతిఁ జేసి

గీ॥ ఇష్టభోగాళిచేత సంతుష్టి నొంది
యెన్ని యేండ్లను గడచెనో యిలను నేలు
చుంటి నింక నన్నిష్టంబు లుర్విబస్వ
మెడనుగట్టుకొని తిరుగఁజాలయు నయ్య !

గీ. అంచెచివర సమీపించు నశ్వము తన
బరువు వేఱొకగుఱ్ఱంబు పైనఁ బెట్ట
నద యెటులని ముదము గనునటులు భువిని
సుతునిపైఁ బెట్టి మోహసంగతిని గాంతు

గీ. జగదుపద్రవరీతి మాజన్మపత్రి
వైఖరియు స్వప్నవిధమునుబట్టి యేను
దివసములవాఁడ నని తోఁచు దేవ ! యిపుడె
పట్టి కీరాజ్యపట్టంబుఁ గట్టరాదె !

వసి—రాజేంద్రా ! ఈ దినము బొత్తిగ బాగుగ నున్నది కాదు.

దశ—ఏల ?

వసి—ఈదినమునఁ బునర్వసు నక్షత్రమగుటచే, రామభద్రునకు జన్మతార—

దశ—"ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్" అనినాఁడనియా ?

సుమం—(తనలో) ప్రథమకళత్రమందలి ప్రథమపుత్రుని రాజ్యమం దుంచ దలంచుచుండఁ "ప్రథమే ప్రథమం త్యాజ్యమ్" అను నమంగళవాక్యములంవచ్చెనేమి ? హరి హరీ !

దశ — ఔఁపు పుష్యమీనక్షత్ర మగుటచేత రామునికి సంపత్తారయగునుగాదా ?

వసి — ఔఁపు తారాబలమే కాదు. ఉదయలగ్నము రామకార్యమునకు సర్వబలాన్వితమై యున్నది.

గీ. తామరసవైరి పుష్యమీతారఁ జేరి
యుండు పరమపవిత్రముహూర్తమందు
బ్రిధితసౌభాగ్య సామ్రాజ్యభవ్యరమను
రామచంద్రునితోడఁ జేర్పంగవలయు

సుమం—గీ. భవపవిత్రపునర్వసుప్రాంతమైన
పుష్యమీతార యభిషేకమునను నిల్చి
పూతతను జెందు పూజ్యతాపూజ్యత లిల
సదసదంతికస్థితిఁబట్టి యుదయమగును.

దశ — (తనలో) నిజమే ! రామునిసాన్నిధ్యమున నేఁ పవిత్రుఁడ నగుచున్నాఁడు. మంథరాసేవచేఁ గైకేయి దుస్స్వభావ యగుచున్నది. (ప్రకాశముగా) సుమంత్రా రామచంద్రు నిటులరథమ్ముపై నెక్కించి తీసికొనివచ్చెదవా ?

సుమం — దేవర యాజ్ఞానుసారమే.

(నిష్క్రమించును.)

దశ — మునికులతిలకా !

గీ. పుత్రశోకంబుచే మృతిఁబొంద శాప
మున్న దెపుడేమి కానున్నదో యెఱుంగ
దలబరువుఁ జేర్చి రాముని, దండకాఖ్య
వననివాసము నిశ్చయపఱచుకొంటి.

వసి — (తనలో) హరి హరి ! "రాముని దండకాఖ్యవననివాసము నిశ్చయపఱచుకొంటి"నని యీ రాజేంద్రుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

గీ. ముందువచ్చు మహోత్పాతమునకుఁ దగిన
పలుకిపుడు ప్రాయికంబుగా బయలు వెడలు
వహ్ని పర్వతోత్క్షేపోపద్రవమున
కుఁ దఱచుగ ముందు భూకంప మొదవునటులు

(ప్రకాశముగ)

గీ. అదుగో ! మాతలితోడ బలారివలెను
పక్షిరా డగ్రజునితోడి భానువలె సు

మంత్రితో రథ మెక్కి రామప్రభుండు
చిన్మయానందమూర్తి వేంచేయుచుండె.

దశ — శెబాస్! గురూత్తమా! రామప్రభుఁడే! నిశ్చయముగా రామప్రభుఁడే! రామునకుఁ బ్రభుత్వ మిచ్చుటకు మీరు సంకల్పించుకొనినతరువాత నాఁగునా?

(నేపథ్యమున) ఆఁగు. ఆఁగు. సుమంత్రా! ఆఁగు ఇచ్చటనే రథముడిగ్గి పాదచారినై తండ్రిగారిని దర్శింతును.

దశ — గీ. రామమందర గంభీరరమ్యారవము
రుద్రవీణారవముఁబోలె రుచ్యమగును
సుతుల పలుకులు వృద్ధులౌ పితలచెవుల
కమృతబిందు నిష్యందంబు లగునుగాదె?

వసి — (నవ్వుచు) గా శేంద్రా! ఏమంటివి? వృద్ధులౌ పితలకేనా? వార్ధకమున సంతానమహోత్సవము గలుగుటచే నిట్లు లున్నది కాని —

దశ — మునిచంద్రమా! అందఱ కాత్మజు లనుపమానులే కాని యస్తమయ మదిగో యిదిగో యని యనుకొనుచున్న నా కంతకంటె నెక్కువ కాదా? వస్తువు విలువ నావశ్యకతయే యభివృద్ధి జేయును గదా!

గీ. రోగయుతునికే యారోగ్యరుచి యధికము
వడదగులువానికే శీతవారి యనువు
బద్ధునకె స్వైరతావాంఛ ప్రబలము మఱి
యొడలు వంగినవానికే యూఁతకోల

రా! నాతండ్రి! రా!

(రామ సుమంత్రులు ప్రవేశింతురు)

రామ — గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి — వత్సా! కల్యాణమస్తు

రామ — తండ్రీ! నమస్కారము

దశ — (కౌగిలించుకొని) నాయనా! చిరాయురస్తు ఈ పీఠమందుఁ గూరుచుండుము. సుమంత్రా! నీవు వివిధ్యాపి స్థలములకుఁబోయి, మన మింతకుముందు తలఁచిన యంశమును వెల్లడించి యందునఁగూర్చి జనులయభిప్రాయ మెటులున్నదో ఎఱిగిరమ్ము.

సు — చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

వసి — గీ. వనధిపలనను ఘనఘనాఘనముఁ బోలె
కర్మమువలన జ్ఞానంబు కరణి లోక

తతిని పథ్యముఁ జేయు నీతండు జనన
మొందె నీవలన; జనమాన్యుండ వీవు.

రామ–(నవ్వుచు) గురూత్తమా! శిష్యునియెడల నమితవాత్సల్యము కదా ?

దశ–వత్సా! నిన్నుఁ బడసినయంత మేలెట్టిదో యెఱుఁగుదువా ?

రామ–ఆజ్ఞాపింపఁ గోరెదను.

దశ—గీ. ముద్దుబొట్టి మొగమునను మొగమువాచి
వినఁదగినపుణ్యకథ లెల్ల వినుచు మఱియు
నది యనక గుంట యనక మున్గంగఁదగిన
నీటిపట్టుల నెల్ల మునింగి మునిఁగి

గీ. ఎక్కఁగారాని గుట్టల నెక్కి యెక్కి
కనబడినవేల్పులకును మ్రొక్కి, కడను యజ్ఞ
దైవదత్తవరప్రసాదమున, లేక
లేక, సిన్గాంచితిని బుండరీకనేత్ర!

ఇదిగాక –

గీ. సుతచతుష్టయమున భాగ్యయుతుఁడనైన
నేను భుజచతుష్టయవినిర్ణిద్రుఁడైన
యామహావిష్ణు బోలితి నంచు నీమ
హానుభావుండు కృపతోడ నానతిచ్చె.

గీ. కొడుకు లెందఱున్నను బెద్దకొడుకు తన ము
ఖాగ్రమున నున్నపుడె తండ్రి యలరు మిగుల;
ముందులను బెద్దముల్లు పండ్రెండు సేరి
నపుడె గంటఁ గొట్టెడు గడియారమట్లు

రామ – ఎప్పుడును జెప్పని యీవింతమాటలు నేఁ డేల ?
నావలన నేమైన నేరము కలిగెనా ?

దశ – (నవ్వుచు) నేరము కాదు. కాని, ఉపేక్ష.

రామ – అదియేదియో యానతిచ్చినయెడల దిద్దుకొందును.

దశ – (నవ్వుచు) చెప్పుచుంటిని గాదా వినుము.

గీ. లెక్క లేనన్ని యేండ్లు నే నొక్కరీతి
శ్రమ మనక చేతనైనట్లు రాజ్యభార

మును వహించితి, నీ దేహ మినుము ? వజ్ర
మా ? యింకెన్నాళ్ళు మోయంగ నగును తండ్రి ?

చూచితివా ?

గీ. ఒడలి జవసత్త్వము లుడిగె; ముదుత లివిగొ;
కన్నకొడుకవు, ముందుగాఁ గన్నవాఁడ
విట్టి నాక్లేశమును జూచి యిప్పుడైన
భుజము మార్చుకొనఁగ రాదె ముద్దుతండ్రి !

రామ — నాన్నగారూ ! ఇదేనా నా యుపేక్ష ?

దశ — కాదా ?

గీ. వేదవేదాంగములు చదివితివి, సత్య
రతుఁడ, వతిరఘుఁడవు మంత్రయుతుఁడ వంత
రరిదమనుఁడవు, వృద్ధవాక్యప్రసిద్ధ
గౌరవుఁడవు, మంగళగుణాకరుఁడ వంచు.

గీ. నీ గురుఁడె పల్కు నాతండ్రి ! నీవు రాజ్య
కలితుఁడై యుండఁ గన్నారఁ గాంచు భాగ్య
మొందఁ గోరితిఁ దనభార ముంచఁదగిన
యాత్మజునికన్నను బ్రియపదార్థ మేది ?

నాయనా ! నీ వెంతమాత్రమును నా కోరికకిప్పుడు అడ్డుచెప్పఁగూడదు.

రామ — (చేతులు జోడించుకొని) తండ్రీ ! దేవరయానతిని శిరమునధరింతును.

దశ — రామచంద్రా ! అటు చూడు — నీకును, నాకును, దేవరయగు నా మహానుభావుని యానతియే యిది.

వసి — ఒక్క నా యభిప్రాయమే కాదు. శ్రీరామచంద్రా ! నీ పట్టాభిషేక మహోత్సవదర్శనమునకై దేవతలుకూడ వేగిరపడుచున్నారు. రేపు ప్రాతఃకాలమునఁ బుష్యమీ నక్షత్రమున నైక్ష్వాక సింహాసనమును నీ వధిష్ఠింతువు గాక !

దశ — తథాస్తు !

రామ — నేను మాఱుపలికితినని మీరు కోపపడక నాయజ్ఞతను మన్నింపవేఁడెదను. అంత నిరవకాశముగ ముహూర్తమును నిర్ణయించితిరేమి ?

దశ — అయిన నేమి ?

రామ — మేనమామయింటికిఁ బోయిన చిరంజీవి భరతుఁడు చిరంజీవి శత్రుఘ్నునితో రావలదా ?

దశ — (నవ్వుచు) నాయనా ! భరతుని కొఱకుఁ బట్టాభిషేక మాఁగవలసినదా?

(నేపథ్యమున) హా ! ఆహా !

దశ - వా రెవరు ?

వసి - సుమంత్రుఁడు - (తనలో ఇం దొక పురుషప్రీతి.)

సుమం - సుమంత్రుఁడు ఆహా ! ఆహా ! శ్రీరామచంద్రమూర్తి మహా మహిమము ? ఆహా! అఖిలజనులాతని పట్టాభిషేకమున కతిసంతసముతో నైకకంఠ్యముగ నంగీకరించిరి.

దశ - సెబాస్ - మంత్రీ ! రాఘవా! జనవాక్యము రాజుల కవశ్యకర్తవ్యము కాదా !

రాఘ - తమ యిష్టానుసారమే.

దశ - మంత్రీ ! మహోత్సవార్థము లగు వస్తుసంపాదనము లతిశీఘ్రముగఁ జేయింపవలయును సుమా !

సుమం - (వసిష్ఠునివంకఁ జూచి) మహాప్రభూ! చిత్తము.

వసి - సుమంత్రా !

సీ. పూజార్థసంభారములు సువర్ణము నవ
ధాన్యముల్ సితపుష్పదామములును
నవవస్త్రసంఘంబు నవరత్నములు సార
ఘము ఘృతంబును హేమకలశశతము
తరవారి జాలు శ్వేతచ్ఛత్రమును సమ
లంకృతరథము పేలాలు పసపు
కుంకుమ సర్వశుభాంకయుత గజంబు
పూర్ణమహా పులితోలు స్వర్ణశృంగ

గీ. మహితవృషభంబు మొదలుగా విహితములగు
వస్తువుల నగ్నిశాలలోపలను రాత్రి
యుంచె భద్రపఱుపవలె నయ్య నేను
సమిధలను దర్భల నచట సంగ్రహింతు.

దశ - సుమంత్రుఁడా ! వింటివా ? ప్రమాదము లేకుండ సర్వసంభారములను జాగ్రత్తపఱుపవలెను సుమా ? మునితల్లజా ! రామచంద్రునింక లోనికిఁబంపుదునా ? (నవ్వుచు) ఈ వార్తను దనతల్లికిఁ, దమ్మునికి, వీరికంటె ముందుగఁ దనభార్యకును జెప్పుట యవశ్యమగ నున్నదికాదా ! నాయనా ! (కౌఁగిలించుకొని) ఇప్పటితోనైన నేను కృతార్థుఁడ నగుదునుగదా !

వసి - రామభద్రా ! నీ కొక్క యంశమును జెప్పవలసియున్నది.

రామ - సెలవీయ వేడెదను.

వసి - (నవ్వుచు) నీవు - సీతతో - నీరాత్రి -

రామ - (తలవంచుకొనును)

దశ - (నవ్వుచు) మునిచంద్రా ? ఆటుల సెలవిచ్చుచున్నారేమి ?

వసి - రామభద్రా ! నేను ముసలివాఁడను గావున, నీ వీసరికి భర్త్రుదారకుడవు కావునఁ, గొంచెము పరిహాసించితిని. ఇంతటి నుండి నీవు మాను ప్రభుడవే యగుదువు. అప్పుడు నీతో నిర్భయముగ మాటలాడ నేరాడను.

రామ - మహానుభావా, ప్రభుండనైన భర్త్రుదారకుండనైన దేవరకు దాసుడనే.

వసి - నీవు నీ సతితో నీరాత్రి యుపవసింపవలెను. జాగరము చేయవలెను. నీకు జెప్పవలసిన దిప్పటివఱకింతే.

రామ - చిత్తము.

దశ - సుమంత్రుండా ! నీవు రామభద్రుని రథముపైనెక్కించుకొని యంతఃపురములోనికిఁ దీసికొనిపొమ్ము. నాయనా ! నీవును జానకియు నీరాత్రి మీయమ్మ యంతఃపురముననే యుండుడు. మీకు నిద్రరాకుండ మీయమ్మ మంచికథలను జెప్పును. సుమంత్రా ! కౌసల్యాంతఃపుర మీరాత్రి మిక్కిలి పదిలముగ రక్షించుటకు సేనాధిపతితోఁ జెప్పుము.

రామ - తండ్రీ ! నమస్కారము.

దశ - పుత్రా ! కళ్యాణమస్తు

రామ - గురూత్తమా ! నమస్కారము.

వసి - కళ్యాణమస్తు.

(రాముఁడు, సుమంత్రుఁడు నిష్క్రమింతురు.)

దశ - గురువర్యా ! మీ కటాక్షమువలన నాకు వివాహము కలుగనైయున్నది. రేపటిదినము మనకు మిక్కిలి తొందరగలదినము. కావున సమస్తవస్తువు లీ సాయంకాలమునకే సిద్ధపఱుపవలెను.

వసి - అలాగే.

దశ - ఈరాత్రి యెటులగడచునోయని భయముగ నున్నది.

వసి - ఎందుచేత ?

దశ - ఏమియులేదు. మంచి కార్యమున కంతరాయములు మెండుకదా !

గీ. మనసునకుఁ బ్రీతి యెవనిపై ఘనతరమొ, యు
తని కెపుడు కీడు శంకించు మనసె; మగని
యెడల నెంతో ప్రేమం బుండి యెప్పు డతసిఁ
దిట్టు గయ్యాళి యౌా భార్యతీరుఁ గాఁగ.

మహానుభావా! ఆలోచించుచున్నారేమి? పట్టాభిషేక కార్యము నెఱవేఱునుగదా?

వసి – పురుషప్రయత్నముచేత.

దశ – పురుషప్రయత్నముగాక యిందుః స్త్రీప్రయత్న మేమున్నది ? (లేచి) మహానుభావా! నమస్కారము ఇప్పటినుండియు నేనుగూడ నెంతయో శ్రమ మొందినఁ గాని యీపట్టమహోత్సవము జరుగనేరదు.

వసి – ఈదినమున వారును దెలిపితేని పనియున్నది. నేనును బోవలెను.

దశ – గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి – కళ్యాణమస్తు.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

ప్రథమాంకము సమాప్తము.

★

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వితీయాంకము

ప్రదేశము—అయోధ్యలోని వీధి.

(విజయశర్మ యను బ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించును)

విజ - ఆహా! ఆహా! అయోధ్య భూలోకవైకుంఠముగనే యున్నది. భగవానుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి పట్టాభిషేకము జూచు మహాభాగ్యము జనులకు రేపు లభింపనైయున్నది. ఆహా! ఏమి యీ యలంకారసంభ్రమము.

సీ. అంబుయంత్రముల రథ్యాళినిఁ దడపెడు
వారు గోడల వెల్లఁ బ్రాముఁవారు
ముంగిళ్ళ మురిపెంపుముగ్గు లుంచెడివారు
కదళికాస్తంభము ల్గట్టువారు
పెద్దనిచ్చెన లెక్కి వీధితోరణములఁ
గంబాల జెండాలఁ గట్టువారు
నివ్వాళిపళ్లెము లన్నియుఁ దోమెడువారు
కేళికూళులఁ బరీక్షించువారు

గీ. నందఱును దమగృహములయందె పెండ్లి
యగునటులు చాల నుత్సాహ మందువారు
భళిర! రామునివంటి శుంభద్గుణుఁడు
కలుగఁ డింతకుముం దింకఁ గలుగబోఁడు.

సీ. బేగిరావులు, నరబ్బీగుఱ్ఱములబండ్లు
వేనవేలుగఁ గోటలోని కేగు
ఘణఘణోద్ధతఘంటికాబద్ధకరిఘటల్
బరువులతోడ లోపలికి నేగు
కాలుబలంబు గుఱ్ఱాలబలంబులు
నెదుట నీటుగ టలాయించుచుండు

దేవళంబుల నుండు దివ్యమూర్తులు దివ్య
వాహనారూఢులై వచ్చుచుండ్రు
గీ. పుట్టనుండెడి చీమలంబోలె జనులు
పెక్కిం'నికి నేగుచుఁ బ్రక్క కొందరు
న గనుచుఁ దమవారిఁ బిల్చుటకుఁ జేత
సన్నఁ జేయుచుఁ జప్పటల్ జఱచుచుండ్రు.

(చప్పట్లు జఱచుచు) మిత్రమా! మిత్రమా! ఇటురా! (బిగ్గఱగ) సోమనాథుఁడా! ఇటు. (సోమనాథుఁడు ప్రవేశించును)

సోమ - ఆహా! ఇప్పుడే యింతసందడిగ నున్నది. ఱే పెట్లుండునో?

విజ - నీ వెచ్చటనుండి వచ్చుచున్నావు?

సోమ - విజయశర్మా! సానివీధినుండి.

విజ - నేను శ్రోత్రియుఁడను గాన నచ్చటి విశేషములఁ జూడలేదు. చెప్పెదవా?

సోమ - ఏమని చెప్పను? కాంతలు బురుషులు చెంబులలోని గచ్చకాయల వలె గలగల తిరుగుచున్నారు. ఱేపటి యుత్సవమున కిప్పటినుండియు సంభారములను సంపాదించు కొనుటయందు సంభ్రమపడుచున్నారు.

సీ. లంగాలలో బొందులం గీలుకొల్పి జా
డించి దండెముల జోడించువారు
చిలుకకొయ్యలఁ దగిల్చిన యుపాంగము లెండఁ
బెట్టి సుక్కులను జేకొట్టువారు
కలికలి మనఁ బందికట్టుచేఁ గుండుళ్ళ
పులుసున సొమ్ములఁ దోలుచువారు
తిరుగటిగుఱుజు మద్దెలమోపి హస్తంబు
చేఁ గొట్టి స్వరములు హెచ్చించువారు
గీ. నెరవునగల కింటింటికి దిరుగువారు
తంబురాల జీవాళిఁ గంబళాంత
రోమనిచయంబు పేనువారు నయి పురుషు
లతివ లతిమోదమునఁ బ్రొక్కులాడుచుండ్రి.

సోమ—సీ. మోమునఁ బసపును బూసి వెడలపుగాఁ
బట్టెనామముఁ దీర్చి ప్రసవమాలి
కలు దుంపకొమ్ముల గదియించి ఘంటలు
పెద్దముద్రలు గలపేసు లోహల
జందెంపు నెట్టగా సమలంకరించి స
సితవృషభంబులచెంతఁ గొండె
సిగలును వెండిమురుగులు తప్పెటలును
తబుకు తాళంబులఁ దనరి భళిర
గీ. "రాఘవుఁడె రాజు కావలెరా యటంచు"
పాడ నగునంచు మోదించు వసుస నెద్దు
లు, తలగా, గొల్లస నవ్వి కుశల ముదరఁ
దాండవింతురు గొల్ల లాదారులందు.

విజ — ఆహా! రామచంద్రునిపై జనుల కెంత ప్రేమ! ఎంతభక్తి

సోమ — అందులకు రెండు కారణము లున్నవి.

విజ — ఏవవి ?

సోమ — రామచంద్రుఁడు సర్వసద్గుణసంపన్నుఁడు ఇది ప్రథమ కారణము.

విజ — రెండవది ?

సోమ — (చెవివద్దకు వచ్చి) దశరథుఁడు దుర్మార్గుడు. ఇతనిరాజ్యము గోస్తనీనదీప్రవాహమువలె నెంత దీర్ఘమో యంత వక్రమైనది. ఇతని పాలనమన్న జనులకు విసుగుగా నున్నది. మొదలే వెలితిపాట. అందుపైఁ దెల్లవారినదాఁక నొక్కఁడె పాటయగుచో వినువారి కెట్టులుండునో జనుల కాతీరున నున్నది. జనులు పట్టాభిషేకమునకు మొగము వాచియున్నారు. మనతండ్రులు చూడలేదు. మన పితామహులు చూడలేదు. మన ప్రపితామహులు చూడలేదు. మన వంశములోని యాదిపురుషులు చూచిరేమో యీ దశరథుని పట్టాభిషేకము. మన పూర్వులకంటె నదృష్టవంతుల మగు మనము శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమును జూచెదము.

విజ — ముహూర్త మవ్యవధిగా నుంచబడినది. కాని యింతకంటె నుత్సవమెన్నోమడుఁగు లధికముగ నుండునుగదా

సోమ — కృపణుఁడు ధనమునకుఁ బ్రాణమునకు లంకె. దేశదేశములనుండి బ్రాహ్మణులు రాజన్యులు వచ్చినయెడల వారివిషయమై విశేషవ్యయమగునని యెవ్వరు రాకుండునట్టు లింత నిరవకాశముగ నేర్పఱుపఁజేసినాఁడు. అదిగాక ముహూర్తముమాత్ర మేమంత బాగుగనున్నది? లగ్నమును శని చూచుచున్నాఁడు.

విజ — అట్టి బలహీనమైన ముహూర్తమును వసిష్ఠుఁడేల నిర్ణయించెను ?

సోమ - అతఁ డేమిచేయఁగలఁడు? భూపతుల ముహూర్తములు దుష్టసతుల కోరికలవలెఁ దలచుకొనినప్పుడే సమకూడవలసినవి కావా?

విజ - సామాన్యకార్యముల ముహూర్తములు తొందరగ నిర్ణయించిన బాధ యుండదు కాని యిట్టి మహాకార్యముల ముహూర్తము లపర్యాలోచనముగ స్థిరపరచిన నాపత్తు కాదా? (లెంపలు వైచుకొని) అపచారము వచ్చినది.

గీ. లగ్నమునకు రాఘవుని బలంబు గాని
రామునికి లగ్నబలముతో నేమి యగును?
సుమవితతికి వసంతునిశోభ గాని
సుమనిధానమునకు సుమశోభ యేల?

(నేపథ్యమున) దిగు దిగు ఉండలబద్దయేది లే। లే।

సోమ - అదేమి? అదేమి? అల్లరి యగుచున్న దేమి?

విజ - (అటులిటులుచూచి) అదిగో కైకేయి మేడపై కొండ్రముచ్చు. జనులు దానిని బెదరఁగొట్టుచున్నారు.

సోమ - (నవ్వుచు) కాదు కైకేయిదాసి-నల్లని కురూపయగుట చేతను గూని దగుటచేత నల్లరిమూకయైన జను లట్లు పరిహసించుచున్నారు. మిత్రమా సంధ్యా సమయమైనది చూడు.

గీ. నను గమించు తేజశ్శాలి తనకులంబు
వన్నె కెక్క రాజౌనని సన్నుహితుఁడు
దేహ ముప్పొంగ రాగసందీప్తుఁ డగుచు
మోదమున మున్గునట్టు లంబుధిని గ్రుంకె.

మన మిఁకఁ మనయిండ్లకుఁ బోదము రమ్ము.

విజ - మన రామచంద్రుఁడును, జానకియు నీరాత్రి యుపవసింతురట। అట్టిచో మన మేల భుజింపవలయును? మనముకూడ భోజనములు మాని జాగరము సేయుదము.

సోమ - అభ్యంతర మేమి?

విజ - బాగుగఁ బరిశీలింపుము. కొండముచ్చే కాని కైకేయీ పరిచారిక కాదు సుమా?

సోమ - మంచివాఁడవు, ఇక్కడనుండి చూడుము సందేహ మేమి? కొండ్రముచ్చింత వికృతరూపముగలదిగ నుండునా?

గీ. ఆదికూర్మముపై మందరాద్రి నిలిచె
మున్ను; కాలము వ్యత్యయంబుగఁ జెలంగ,

నిపుడు మందరోపరి కూర్మపృష్ఠ మెక్క-
ననఁగ, నదె వక్రబుద్ధిలాంఛనము గాను.

కావున నిశ్చయముగ మంథరయే.

విజ - మిత్రమా దాని పేరు మందర కాదు మంథర.

సోమ - ఏదియో యొకటి; కాలవ్యత్యయ మైనపుడు వర్ణవ్యత్యయ మాశ్చర్యమేమి? చూడు దాని మొగమెట్లు మాడియున్నట్లున్నదో? ఈయుత్సవములు దానకు రుచించినవి కావి కాఁబోలు

(నవ్వుచు) రామపట్టాభిషేకమే దీని కభిమతము కాదు కాఁబోలు? ఏదో కైకేయితోఁ దలపోసికొనుటకు వచ్చినట్లున్నది. మనము మరియొకవీధికిఁ బోయి వేడుకఁ జూచెదము రమ్ము. (ఇద్దరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

ప్రదేశము:— కైకేయి యంతఃపురము మేడ

(ప్రవేశము:— మంథర)

మంథ — ఏమి! ఈ యులుకు లేమి? ఈ పరుగులేమి? ఈ గుఱ్ఱపుబండ్ల కిరకిరలేమి? ఆ యేనుఁగుల ఘణఘణ లేమి? ఆ జెండాల తడతడ లేమి? ఈ బూడిదబుస్సన్నల పనసలేమి? ఆ గొల్లకత్తాల గోలయేమి? ఈ పంగనామాలపందల తందనాలేమి ఈ తోరణము లేమి? ఈ వీరణము లేమి? ఆ!ఆ! ఈ తప్పెటలేమి? ఈ గంతులేమి? ఈ చిందులేమి? (మఱియొకవైపునకు దిరిగి) ఆ! ఆ! ఏమి యీవింత; ఏమి యీ మహోపద్రవము. హాయి ద్రవించుచున్నది. ఆయుఃపిండమునుండి యమృత మొలుకుచున్నది. ఆ! గొంతుఁ గోసికొందునన్నను క్రొత్త కాసాకనిచేతఁ బెట్టని క్రోతి పిడికిటి కౌసల్యకుఁ గొండంతయీది యొక్కమాటే కలిగినది! ఇది లోకోత్పాతమే! అబ్బ! ఏమి దక్షిణలు! ఏమి దానములు! ఈ జందెములపంద లీ మహాభాగ్యములకై యెట్టులు మూఁగుచున్నారో! దానశీల యని సిగ్గులేక దిక్కుమాలిన కవు లెట్లు స్తోత్రములఁ జేయుచున్నారో! (చప్పటులు జఱచుచు) ఓసి కావేరీ! కావేరీ! ఈ గందరగోళములో నెవరికి వినఁబడును? ఓసీ మీగొంతుకలు కొయ్య! నోరు మూసికొనుఁడు. ఓసీ కావేరీ! కావేరి!

(నేపథ్యమున) ఎందులకు?

మం—మీయమ్మ నేఁడు బ్రాహ్మణసంతర్పణము జేయుచున్నదేల?

(నేపథ్యమున) ఎందులకో యెఱుఁగవా?

మం—ఎఱిగిఁయుండిన నడుగుదునా? జ్యేష్ఠదేవిగారి పరిచారికలకు మీకే సంగతియైన మొదట తెలియును గాని యూరు పేరులేని యధోదేవులను గనిపెట్టుకొనియున్న మాకుఁ దెలియునా?

(నేపథ్యమున) (నవ్వుచు) అధోదేవు లని క్రొత్తమాట చెప్పుచున్నావేమి?

మం—నా క్రొత్తమాటకేమి కాని, మా దేవిగారి క్రొత్తచేష్ట కేమి కారణమో చెప్పు?

(నేపథ్యమున) సుగుణాన్వితుఁడు.

మం—ఊఁ.

(నేపథ్యమున) శాంతవచోయుతుఁడు

మం—అబ్బ! త్వరగా నేఁడువరాదా? ఇక మీ కంతే.

(నేపథ్యమున) అగు రామచంద్రుని.

మం—అబ్బ! చెప్పరాదా?

(నేపథ్యమున) పట్టాభిషేకము.

మం—ఆ! నిజముగానె? ఎప్పుడు?

(నేపథ్యమున) ఎప్పుడో నా? తెల్లవారుసరికి.

మం—ఇప్పుడీతని పట్టాభిషేకమున కింత తొందరయేమి? మహారాజు బాగుగ నున్నాఁడా?

(నేపథ్యమున) అటు లడిగెద వేల?

మం—ఏమియును లేదు. అతఁడు మా దేవిగారి యింటి కీయుదయమునుండి యిప్పటివరకు రాలేదులే.

(నేపథ్యమున) లేఁక ముందుకూడా నటులే జరుగు నేమోలే.

మం—తెగసాగక పో.

(నేపథ్యమున) సాఁగదీసినసరే - చంపినసరే గూని మాత్రము వదలదు.

మం—(తనలో) సుగుణరహితుఁడు శాంతవచోయుతుఁడు నగు రామభద్రుని పట్టాభిషేక మనుటకంటె, సుగుణాన్వితుఁడు శాంతవచోయుతుఁడునగు భరతునిపట్టాభిషేక మనుట శ్రవణానందకరముగ నుండును గాదా! రామభద్రుఁడు రేపు పట్టభద్రుఁడగునా? అది మొదలు తుద యెఱుఁగని దశరథుని యాజ్ఞయా? అందులకు మూలఁ గూరుచుండి ముక్కుమూసికొని మహాత్ముఁడైన ముసలిముని యామోదమా? అందుపైఁ గలలోనైన జిల్లిగవ్వ విడుచుటెఱుఁగని కౌశల్యాదేవి భూసురసమారాధనమా? అదిగాక యీ మూఢజనులు చెడఁద్రాగి యొడలు తెలియక తైతక్కలా? ఏమి వింతగ నున్నది! చూచెదనుగాక! కైకేయీ! కైకేయీ! మేడపైలేదు. వేడుకఁజూడ దిగినదికాఁబోలును! ఆ! ఏమిది! ఏమిది! కొంపలు గాలినట్లు వెలుఁగు లేమి? రామపట్టాభిషేకమునకై స్త్రీలు దీపములు ముట్టించుచున్నారా! ఆ మహోత్సవమునకే నేనుఁగూడ నొకవింత యగ్ని నిక్కడ ముట్టించెదను. వీరు ముట్టించిన యగ్ని తెల్లవాఱుసరికి కాఱునుగాని నే నంటించుచిచ్చు రేయింబగళ్ళు విచ్ఛిన్నముగ సంవత్సరములకొలఁది నుండును. వీరి

వహిన్ని వత్తులను, జముదుసే కాల్చునుగాని నానహిన్ని పురమును, పురజనులను, భూపాలుని—సగర్వాంకకముగ దహింపఁజేయదు. కైకేయీ! కైకేయీ! వట్టి మొద్దు. త్రెంచికొఁబోయి యున్నావు.

(కైకేయి నిద్రించుచున్నది)

కైకేయీ! కైకేయీ! ఇగో! ఇక్కడ హాయిగా నిద్రించుచున్నది. సఖీ-సఖి (లేపుచున్నది).

కైక—(లేచి కనులు నులిమికొని) మంథరా!

మం—కైకేయీ! ఊరంతా ఉత్సవముగ నుండ నీవు స్తిమితముగ నిద్రించుచుంటివా! ఊరంత సంతసించి నాటకములు ఆడుచుండ నీ వప్పుడే భోజనముచేసి పక్కఁజేరితివా? గాత్రమునకు నావ నేత్రముల యందు దీపాలవెలుగు ప్రకాశించుచుండ, నీ నేత్రముల కంధకారమా? నీ కన్న బిడ్డ మహోత్సవము నేల చూడఁదలఁచుకొనలేదు? నీ చెవులెట్టు మంగళధ్వనుల నేల వినదలఁచుకొనలేదు?

కైక—ఏమహోత్సవము! నేను వినలేదు. చూడలేదు. సుమా!

మం—అలాగా! నీవు మాటలేక కనులు మూసికొంటి వనుకొంటిని. నీవు విన లేక యూపుల మూగిత వనుకొంటిని. నీవు మనసున నాలోచింపలేక నైముఱచి నిద్రించిత వనుకొంటిని.

కైక—అలాగుకాదు నే నేమియుఁ గనలేదు. వినలేదు.

మంథ—కన్ను లున్నందుల కిప్పుడైన వానిని కృతార్థములఁ జేసికొనరాదా? శ్రవణము లున్నందుల కిప్పుడైన వానిని బాధనములుగఁ జేసికొనరాదా? ఇటురా! దేహ మశాశ్వతము. ఇంత వేడుక నీవు చూడవు మాతువా! లేదో ఇటురా! ఈ మాపు తవకయొద్ద నిలిచి చూడుము. (అట్లు చేయుచున్నారు.)

కైక—ఆహా! ఇంత వేడుక జరుగుచున్న ఈసర్వజనానందమునకుఁ గారణ మేమైయుండునో?

మంథ—కైకేయీ! నీకుఁ బరిహాస మేల? ఎఱుఁగనట్లే నటించుచుంటివి? ఎంతిగడుసుదానవు!

కైక—నిజముగా నే నెఱుఁగను. నన్ను విశ్వసింపదగును.

మంథ—చాలు! ఈమాటలకేమి! మహారాజుగారి మూఁడవభార్యవు; ముద్దుల యిల్లాలవు; మురిపెములు గనివి. నీకే తెలియుపోవు టెట్లు? అటు చూడు భరతుని సుగుణపుంజమువలె నా దీపగణ మెటుల ప్రకాశించుచున్నదో? భరతుని ప్రతాప రేఖలు దివి నాక్రమించు వైఖరిఁ జేకజువ్వ లెట్లుప్పరమున కెగురుచున్నవో? భరతుని యశశ్చంద్రికవలె—

కైక—భరతుని పే రెత్తుచున్నావు; మేనమామయింటినుండి వాఁడు వచ్చుచున్నాఁడా యేమి? అందులకు జను లీ వేడుకను చేయుచున్నారా?

మంథ — భరతుని మొగమునకా నా మొగమునకు ప్రజలింత పండుగఁ జేయుదురా? భరతుని జన్మదినమున నిట్టిపండుగ జరిగియున్నదా? భరతుని వివాహమున నిట్టివైభవము తటస్థించెనా? భరతుఁడు మేనమామగృహమునకేగుట జను లెఱుఁగనైన నెఱుఁగుదురా? ఇట్టిచో భరతుఁ డిప్పుడు తిరిగివచ్చుచుండుటచేత జనులీ మహాపర్వమును జరుపుచుండిరనుకొంటివా! భరతునిగొడవ ప్రజలకు గావలయు ననుకొంటివా? భరతునిగొప్ప నీకును నాకును గాని యూరివారి కేమి?

కైక — అట్టు లనెదవేల? భరతుఁడు జనసమ్మతుఁడు కాని యిప్పుడీ సంతోషవిజృంభణమునకుఁ గారణ మేమి?

మంథ — చెప్పనా? చెప్పిన నీకు మనోవ్యథగ నుండునేమో?

కైక — చెప్పు. ఉండిన నేమి చేయఁగలను?

మంథ — ఏమి చేయుటకైనను నీవు శక్తిగలదానవే.

కైక — కానిమ్ము చెప్పు.

మంథ — రేపు రాముని పట్టాభిషేకము.

కైక — ఆ: ఆ! నిజముగానే?

మంథ — నిస్సందేహముగా.

కైక — (మంథరను కౌగలించుకొని) చిరకాలమునుండి విననెంచిన యమృతోపమానవాక్యములను జెప్పితివి!

మంథ — అట్లైన రామపట్టాభిషేకము నీకు సంతోషకరమేనా?

కైక — అవశ్యము — నీకుమాత్రమో?

మంథ — (తనలో) ఈమెకు రామునిపై నసూయ కలిగించుట నాతరమగునని తోఁచదు. కావున మరియొకరీతి ప్రయత్నించెదను. (ప్రకాశముగ) సవతికొడుకు సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకమునకు నీవే యింతి సంతసించుచుండ స్త్రీకోత్తమనైన నాకేమి? కాని యీ పట్టాభిషేకమునుగూర్చి యింతవఱకు నీకుఁ దెలియకపోవుట నిజమేనా?

కైక — నిజమే, తెలియదు.

మంథ — ఎందుచేత?

కైక — కారణ మూహింపలేకున్నాను.

మంథ — అనినఁ గోపము — గాని — నీ మగఁడు —

కైక — (తొందరతో) అతఁ డేమి? అతఁ డేమి?

మంథ — ఏమియులేదు — మంచివాఁడు కాఁడు.

కైక — అనఁగా —

మంథ — భార్యలపైని యంతఃకరణము కలవాఁడు కాడు ముద్దులిట — మాటలటు — మాట లిటు చేష్టలటు — పైపై వెలుఁగువలపు లిటు — లోలోని మమకారము లటు — పనికిమాలిన యెడ లిటు — ప్రాణమటు.

కైక — (కోపముతో) అదెట్లు?

మంథ—ఏటో చెప్పవలెనా? నీవెఱుఁగవా? నీకనుభవములేదా? ఇప్పటి వఱకు ముప్పుతిప్పలఁ బెట్టుచున్నదే! ఎవరని నన్నడిగెద వేల?

కైక—కౌసల్యయేనా?

మంథ—కాక ఆమెతోఁ జేరి మూఁడుమాసములనుండి యొక్కఁడే గుసగుసలఁటే! ఇంతకాలమునుండి పట్టాభిషేక ప్రయత్నం జరుగుచుండ నిప్పుడా నీకు దానినిగూర్చి తెలియవలసినది? అదియైన నేను చెప్పఁగఁ దెలియవలసినదా? నాకైన నూరంతయు గగ్గోలైనపిమ్మటఁ దెలియవగినదా? ఇదియేనా నీమగని యనురాగము? ఈమాత్ర సౌభాగ్యమునకే పెనిమిటిని వశముచేసికొంటినని యింతికియింతికి యుబ్బొంగుచుంటివా?

కైక— ఆ. ఆ. మూఁడుమాసములనుండి పట్టాభిషేకమును గుఱించిన రహస్యములు జరుగుచున్నవా?

మంథ—జరుగుచుండుటలేదా? స్వాధీనుఁడైన మగఁడు అనురాగవతియైన భార్యయైనపుడు వారి ప్రయత్నములు రహస్యములై యుండవా? నీతో నెవరు చెప్పెదరు? నీతో డెవరికిఁ గావలయును? అదిగాక నీ ప్రసక్తియేమున్నది? నీవేమి పట్టపుదేవివా? పతి ప్రేమాస్పదవా? భాగ్యవతివా? పక్కలోని దానిసతవమునకై పసపుత్రాళ్లు గట్టఁబడినవారిలో నందరికంటే నీ యాధిక్యమేమి?

కైక—అబ్బ! నీ మాటలు నేను సహింపలేకుంటిని - ఊరకుండుము.

మంథ—అభిమానముచే నటిమ నా మాటలు నీవు సహింపఁగలవా? ఇంతగా జేసిన మగనినడత సహింపఁగలవు - కాని -

కైక—అబ్బ! నామగనినడత నేను సహింపలేదు. అతనిని గాని, నిన్నుగాటఁ బెట్టి యెట్టు లడిగెదనో। ఈసంగతి నా కింతకుముందు తెలిసియుండిన యెడల నేనూరకొందు ననుకొంటివా? నేనంత యభిమానము లేనిదాననా? నాకంటెఁ దనకిప్పుడు కౌసల్య యధికమయ్యెనా? "నీవే నా బహిఃప్రాణమవు - నీవే నా సర్వస్వమవు" అని పలికిన చిలుకపలుకు లెక్కడకుఁ బోయెనో నిలువబెట్టి యడుగనా? అంత చేతకాని దాన ననుకొంటివా? అంత నోరుమాలినదాన ననుకొంటివా? రానీ! అతనిని రానీ!

మంథ - ఇఁక నేలవచ్చును। ఇఁక రాఁడు ఈ యుదయమున వచ్చినాఁడా? ఈ మధ్యాహ్నమున వచ్చినాఁడా? సాయాహ్నమున నీతో నుద్యానవనమున విహరించుటకు యథాప్రకారముగ వచ్చినాఁడా? ఇప్పటికి వచ్చినాఁడా? ఇఁకముందు వచ్చునని యేల నమ్మవలయును?

కైక - రాకపోవుటకూడనా? ఆఁ। రాకపోవుటకూడనా? నేను బ్రదికి యుండఁగ - నే నిక్కడ నుండఁగా నంత గుండె నిబ్బరము?

మంథ - వెఱ్ఱిదానా। ఏమి జరుగనున్నదో యాలసంతమైన కౌసల్య [illegible] ని న్నిక్కడ నుండనిచ్చునా?

కైక - ఉండనీయక?

మంథ - నిన్నుఁ గౌసల్యాదేవి ప్రోత్సాహముచేఁ బుట్టినింటికిఁ బంప నిశ్చయించుకొనినాఁడు.

కైక - ఛీ! నన్నేల పంపును?

మంథ - భరతుని నేల పంపినాఁడు?

కైక - భరతునిఁ గౌసల్య ప్రోద్బలముచేఁ బంపలేదే!

మంథ - నీకున్న పాతివ్రత్యమే యిది. అతఁ డిచ్చట నుండిన రామపట్టాభిషేకము జరుగదని మేనమామయింటికి మెడఁబట్టి గెంటినాఁడు.

కైక - ఆఁ ఆఁ నిజముగా నామగఁడే గెంటినాఁడా? నామగఁడే?

మంథ - మగఁడో! మొద్దులో! మగఁడే కాఁడు - మగనితో నీసవతిగూడ గెంటినది

కైక - ఆఆఁ - ఆఁ. దానిసకూడ తోడైనదా! (ఉస్సురనుచు) దాని ననవలసినదే మున్నది? నానాథుఁడు దోషి - నానాథుఁడే ద్రోహి... నానాథుఁడే విషస్వభావుఁడు. ఏమీ! నాతో జెప్పకపోవుటయేల! నాతో నాలోచింపకపోవుట యేల? పోనీ? స్థిరపఱచుకొనిన తరువాతనైనను నాతోఁ జెప్పగూడదా? రాముని పట్టాభిషేకమునకు నే నభ్యంతరపెట్టుదునా? నాకు రాముఁడొకటియు, భరతుఁ డొకటియునా? సవతికొడుకులను భేద ముండవలసిన యాఁడుదాననైన నాకే భేదము లేనపుడు తండ్రియైన తనకేల యుండవలయును? ఈ దొంగితనమేల? ఈ భయమేల? ఈ సందేహమేల? నాకొడుకును గెంటనేల? ఈ దౌర్జన్యమేల? మంథరా! ఇఁక నాపతి నాయంతఃపురమునకు రాఁ డంటివా? రాకపోవును సుమీ!

మంథ - వచ్చునని యే నిశ్చయపఱచుము. రేపు వచ్చిన లాభ మేమున్నది?

కైక - ఏమి?

మంథ - తెల్లవాఱునప్పటికి రామపట్టాభిషేక మగునెడల నీ పతికిఁ బ్రభుత్వము నశించును గాదా! ఒక డింతిపెట్టగఁ దానే తినవలసియుండిన సేవకావృత్తి కాతఁడు దిగినపుడు నీ కేమి చేయగలఁడు? నేను నీయింటికివచ్చి నీకెంత మేలు సేయఁగలనో రేపటినుండి యాతఁడు వచ్చినగూడ నంతకంటె నే మున్నది?

కైక - అయిన నిఁక నేనేమి చేయవలసియున్నది.

మంథ - రామపట్టాభిషేకము నీ కంగీకృతకార్యము కావున మన మిద్దఱ మొక్కటే పని చేయవలసియున్నది.

కైక - ఏ దది?

మంథ - సేవావృత్తి.

కైక - (కోపముతో) ఏమి? ఏమి?

మంథ - నీ వొకసురటియు నేనొక చామరము బుచ్చుకొని కౌసల్యాదేవికి రాజమాతకింత విసరవలసియున్నది.

కైక - ఛీ! కాఱులు ప్రేలక నోరు గట్టికొనుము.

మంథ - నాపైఁ గోపమేల? రాముడు ప్రభుడైనపుడు కౌసల్యామహాదేవికే సమస్తగౌరవములు జరుగవలసియున్నవి ఇఁక నీవును నాకు నామహారాజ్ఞిపాదసేవ తప్పదు తప్పదు. ముమ్మాటికిఁ దప్పదు. ఆజన్మమహాభాగ్యకలితవై, యింతవఱకు బత్యనురాగ నిధానమవై, మహావైభవమనుభవించిన నీకా పరిచర్య యలవాటు లేకపోవుటచేత నందులోఁగూడ నీకు దిట్లు మొట్లుదప్పవు కాబోలునని నేనేడ్చుచున్నాను.

కైక - ఛీ! ఛీ! పలుమాటలాడెదవా? పతి నరచేతిలో నిమ్మపండువలె నాడించిన నేను భ్రూభంగము చేతనే దానవసంహారి యగు దశరథుని గడగడలాడించిన నేను కాంతుని సంపూర్ణవశంవదునిగఁ జేసికొని సవతుల నంపతిని గివెట్టించిన నేను పరమాభిమానధననైన నేను నేఁడిప్పుడు కన్నులుతెఱవని బుడుతని సింహాసనముపై సింగారించిన తత్పవాత్రియున, నాధికారాధిక్యమును వదలి, యభిమానమును బరిత్యజించి, యహంకృతిని జంపుకొని, స్వాతంత్ర్యమును మన్నుజేసికొని యా - పనికి మాలిన దానిని గొలుతునా? దానితో మాటలాడుదునా? దానివంకఁజూడనైన జూతునా?

మంథ - ఇవియన్నియు వెనుకటి ప్రగల్భతలు.

కైక - వెనుకటి ప్రగల్భతలో, యిప్పటి సమర్థతలో. కాని చూచెదము.

మంథ - కనుల నీరుబెట్టుకొని రాముని రామ పట్టాభిషేకమును-

కైక - కన్నీరు నేనువిడువను నా సవతిచేత విడిపింతును.

మంథ - పట్టాభిషేక మాగినప్పుడు కదా!

కైక - ఆగని పక్షమైనదా? రాముడు కానీ! గీముడు కాని! నామర్యాద పోవునపుడు నేను నోరుమూసుకొందునా? ఈ బొందిలోని జీవము లెగిరిపోవుటకైన సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరింతును గాని నా సవతి యుచ్ఛ్రితను నేను సహింతునా? అందులో నాకనుసన్న మెలఁగిన సవతి - నన్నుజూచి దొంగమొగము వైచికొని చల్లచల్లగ జాఱిన సవతి తనపై నాధునితో నే నెప్పుడేమి చెప్పెదనోయని తల్లడిల్లుచుండు సవతి యిప్పుడు నాపుత్రుని మాతామహాగృహమున కంపి తనకొడుకును సింహాసనాధిష్ఠితను జేయదలచి నా పెనిమిటిని మూలఁ గూర్చుండబెట్టి, నన్ను బుట్టినింటికి తోసివెట్టనెంచి కెవ్వుమని, యేకచ్ఛత్రముగ బుత్రుని నొపము బెట్టుకొని క్షోణీతలము నేలదలచిన సిగ్గుమాలినదాని నా కాలిక్రింద రాయుదును గాని ఆఁ! ఆ! కైకేయిని ప్రవృద్ధుర్పించినట్లు త్రుంపవలెనని యెంచుచున్నది. కాబోలు! నాకుత్తుకనైన గోసికొందును గాని-

మంథ - పట్టాభిషేకమును మొండికత్తిచే ని నాధుఁడు కోయనే కోసినాడు.

కైక - ఏమీ! పట్టాభిషేక మాఁగదా? అవ్యవధిగ నుండుటచే నభ్యంతర పెట్టబడదని సంకోచించుచుంటివా? కాని కౌసల్య చేసిన యీరాజ్యాభిషేక తంత్రము నాకింత నిరవకాశముగ నేల చెప్పితివి?

మంథ - నాకుఁ దెలియకుండ నే నెటులు చెప్పగలను ?

కైక - నీకిప్పుడేనా తెలిసినది ? ఎవరు చెప్పిరి ?

మంథ - కావేరి.

కైక - సవతి దాసియేనా ?

మంథ - ఆఁ !

కైక - ఏమని చెప్పెను ?

మంథ - "ఏమున్నది ! చూచితివా నా ప్రజ్ఞ ! దశరథుని చెంతన ముడివైచు కొంటిని భరతుని కష్టకంతుఁగాను బెడ్డవలె విసరివైచితిని. కైకేయికి ముక్కుతాడు బోసి యాడ్పింతును. ఏమున్నది? రామచంద్రుని శిరముపై కిరీటము; కైకేయి నెత్తిపై నిప్పుకుండ" అని కౌశల్య తనతో జెప్పినట్లు కావేరి నాతో జెప్పినది.

కైక - (కోపముతో) ఆ ! నీచురాల ! ఛీ ! పరమతుచ్ఛురాలా, నన్ను నడివీధిని బెట్టి యేడుచుంటివా ? ఛీ ! పలుగాకీ ! నిన్ను కోటముందు గొల్లున గోల బెట్టించనియెడల నేను కేకయాత్మజను గాను జాగ్రత్త !

మంథ - నీవు పూర్ణముగ దలచుకొనినయెడల నది కష్టసాధ్యమగు కార్యము కాదు కాని, నీ చలచిత్తత నిన్నెక్కడ పాడుచేయునో యని నే వాందోళిత పడుచుంటిని;

కైక - ఒక్కటియేమాట రాముని పట్టాభిషేకము నిష్పన్నమైనదనుము.

మంథ - సంతోషమే - కాని, అంతమాత్రముచేత నీ కాధిక్య మెటులు కలుగ గలదు ?

కైక - అందులకేమి చేయమంటివి ?

మంథ - కౌశల్య చేసిన పాపతంత్రములు రెండు - మొదటిది భరతుని రాష్ట్ర పరిత్యాగం జేయుట - రెండవది రాముని రాజుచేయుట - ఇట్టికుతంత్రము విఫలీకృతము కావలె నన్న మెటులుండవలయునన్న - రాముని ద్యక్తరాష్ట్రుని జేయుట - భరతుని రాజుగా జేయుట

కైక - (ఆలోచించి) జ్యేష్ఠత్వముచే రాజ్యార్హుడగు రాముఁడుండఁ జిన్నవాడైన భరతుని రాజుగఁ జేయుటకు రాజంగీకరించునా? అందుచే రామునికి న్యాయమైన రాజ్యమును భరతుఁడు స్వీకరించినా స్వీకరించడు.

మంథ - జ్యేష్ఠతవల్లనే యరహతయు యోగ్యతయు గలుగునా? క్షీరసముద్రమున నమృతముకంటె విషము ముందుద్భవింపలేదా ?

కైక - (పెదవి విరిచి) కాని, యగ్రజుఁడగు రాముఁడుండ భరతునికి బట్టముగట్టు యనూచానవిరోధమని వసిష్ఠాదు లంగీకరింపరని తోఁచుచున్నది.

మంథ - "అగ్రజుఁడగు రాముఁడు," అను సందేహమేల ? అందుకొరకు ప్రథమమందు రాముని ద్యక్తరాష్ట్రుని చేయవలయునని చెప్పితిని. రాముఁడెటులఁ వనవాసమేగినచో నున్నవారిలో భరతుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు కాఁడా ? వంశాచారవిరుద్ధతఁ

మున్నది? ఇక రాజార్హమగు రాజ్యమని భరతున కాక్షేపణ మేమియుండును? భరతాభిషేకమునకు వసిష్ఠుఁడు అంగీకరింపడని తోఁచుచున్నదంటివి. ఇచ్చువాఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడైన తండ్రి; పుచ్చుకొనువాఁడు సర్వమంగళగుణాలంకృతుఁడైన జ్యేష్ఠసుతుఁడు, ఇమ్మని చెప్పునది పరమప్రియురాలగు భార్యయైనచో మధ్యమునఁ బౌరోహిత్యపుఁ గాసునకై వచ్చిన వసిష్ఠుని యధికార మేమున్నది? నీచిత్తవృత్తికున్న లోపమే యిది. అనవసరములగు సందేహములఁ దెచ్చిపెట్టుకొందువు వసిష్ఠుఁ డంగీకరింపఁడని చెప్పుటవలన నాకొక యాపద గలుగుచున్నది.

కైక — ఏమది?

మంథ — నీభర్త యంగీకరించునట్లు నీవు స్థిరపరచుకొంటివని.

కైక — అట్టినిశ్చయ మెక్కడిదిలే. రామపట్టాభిషేకమునకుమాత్ర మంతరాయము కలిగింపవచ్చును.

మంథ — అంతమాత్రమువలన నేమిలాభ మున్నది? అదిగాక దానివలన మిక్కిలి ముప్పున్నది.

కైక — ఏ దది?

మంథ — కౌసల్యాపుత్రునికే పట్టాభిషేకము చేయు రాజసంకల్పమగుటచే నీ సపత్నులకుఁ బ్రజలకు బానిసలకుఁగూడ నీయందు గౌరవము సంపూర్ణముగ నశించినది. అట్టిచో నొక్క రామపట్టాభిషేకనిరోధకమే చేసి నీవూరకున్నచో నిప్పటిగౌరవహైన్యమునకుఁ గావలసినంతనింద తోడుపడును ప్రజలకు నీపై శత్రుత్వము ప్రబలును. రామలక్ష్మణులు నిన్ను రూపుమాపనెంతురు. అదిగాక, బలాత్కృష్టాంగీకారము గావున నీపతిగూడా వారితోఁ జేరి యీ పిశాచము వదలిన మంచిదనియే యూహించును అట్టిచో భరతుడు రాజుగఁ జేయబడివుండిన. ప్రజలు నోరెత్తుదురా? రాజమాత వగుటచేత నీయందరి కెంతగౌరవముండును? నిన్నిప్పుడు కాదని నిరాకరించిన కౌసల్య నీ పాదాక్రాంతయగుట నిశ్చయము కాదా! నీకింత యాకస్మికోపద్రవమును దెచ్చిపెట్టిన యామెను రాచి రంపమున బెట్టుట నీకు ప్రతివిధి కాదా? సపత్నిపై పగదీర్చుకొనలేని సతిబ్రతు కేల?

కైక – (కోపముతో) ఆఁ! ఆఁ తీర్చుకొనక యూరకుందునా? ఎప్పటికైనను సరే యీ బొందిలోఁ బ్రాణములు నిలిచియుండఁగ దానిని దలచుకొనినంతపని చేయకుందునా?

మంథ – ముఖ్యకాలము దాటిపోయినపిమ్మట నెప్పటికో నీవు చేయగలది కోదనమే.

కైక – ఛీ! ఛీ! నీ తల్లిపాలచే నేనును నీవును బెరిగిన చనువుచేత నీవను కఠినవాక్యముల కింతసేపటినుండి సహింపలేక శాంతించుచుంటిని. ఇక జాగ్రత్త.

మంథ – ఆయభిమానముచేతనే యింతగా నేడ్చుచున్నాను. ఇందుకొరకు వానిపై బగ సాధింపదలచితివా? ఏమి సౌలభ్యముగ నున్నది? ఇంతకాలము నిన్ను నెత్తిపై బెట్టుకొని యూరేగి తుదకు నేలను ఢల్లున విసరికొట్టిన నీ నాథునిపై బగ

లేదా? నీనాథునకు మందుపెట్టి, నీకంటిలో మట్టిగొట్టి, నీకొడుకు నింటినుండి వెడలగొట్టి నిన్ను ముప్పతిప్పలఁబెట్టుచున్న నీసవతిపై నీకుఁ బగలేదా? ఎంత విరుద్ధము! ఎంతవిరుద్ధము! ఒక్క పాలబతికి యొక్కప్రక్క బండి యొక్కతలపు గలిగి యొక్కరీతిగ నిన్ను గనిపెట్టుకొనియుండి సర్వదా నీక్షేమముగోరి "ఈబాం దినాఁడు" యని యింతగా ప్రాకులాడు పరిచారికనైన నాపై నీకుఁబగయా?

కైక — ఆహా! ఇక చాలు! ఇక చాలు! ప్రస్తుత భరతపట్టాభిషేకమునకు సాధన మేదో ముందు చెప్పుము.

మంథ — అలాగ అడుగరాదా? తొల్లి దేవాసురయుద్ధమున నీవు నిపతియును-

కైక – అదేమి? కృతయుగ కార్యమైన దేవాసురయుద్ధమునకు మేము పట్టనిదే!

మంథ – అదిగో! ఇట్టి గడుసుదనపుమాటలుమాత్ర మున్నవి. గవ్వ విలువ చేయని పలుకులు నివి; రాజ్యములు విలువచేయు కార్యములు గొప్పల్లవి. అందుచేతనే యీపెద్దమ్మ పెద్దమ్మరూపముగ నీనెత్తిపై దాండవించుచున్నది.

కైక – అబ్బ! వదరక చెప్పవలసినదేదో చెప్పు.

మంథ – కుశంకల జేయక వినదగిన దేదో విను. తిమిధ్వజునికి దేవేంద్రునికి జరిగినయుద్ధములో రణశూరవకునిన్ని నీ నాథుడు తీసికొని దేవేంద్ర సహాయ్యమునకె పోలేదా?

కైక – అవునుసుమా! ఎంతటి పూర్వవృత్తాంతమును జ్ఞప్తికి దెచ్చితివి.

మంథ – పూర్వవృత్తాంతమే కాదు. ప్రస్తుతావశ్యకమైనది కూడాను.

కైక – కాని అప్పుడు?

మంథ – రాక్షససాయక వ్రణపీడితుడై మూర్ఛనొందిన నీ కాంతుని రథమును యుద్ధశాస్త్రనిపుణవైన నీవు దూరస్థలమునకుబోనిచ్చి నిలుప నీ కాంతుడు మేల్కాంచి నిన్ను మెచ్చి యేమియిచ్చెనో జ్ఞప్తియున్నదా?

కైక – ఆహా! ఆహా! రెండువరముల నిచ్చినాడు. ఇచ్చి కోరుకొమ్మనగ ముందెప్పుడైన గోరెదనని చెప్పితిని.

మంథ – అదుం దిప్పుడు వచ్చినది. భరతుని పట్టాభిషేక మొకవరము; రామ వనవాసము రెండవరము.

కైక – ఇక నేమి? ఇంకనేమి? గెల్చితిమి అబ్బా! నీ కెంతధారణాశక్తియే ఈ తెలివి నీకు గూనులో నున్నది కాని తలలో లేదు.

మంథ – పరిహాసమునకు గాదసినవంత సమయము ముందున్నది. ప్రస్తుతకార్యమును జూడుము.

కైక – ఇంక జూచునదియేమి? మన సంకల్పము నెఱవేరినది. చూడు! చూడు! కాని కాని.

మంథ – ఈచూడులు నీ కానులటు పెట్టి కార్యమును బరికీలింపుము.

కైక – మనకు భరతపట్టాభిషేకముతోడనే సపత్ని సంపూర్ణముగ స్వాధీనయై మన సేవకురాలగునప్పుడు అవశ్యముగ రామువనవాస మేల? వలదు. వలదు.

మంథ — అయ్యయ్యో! కోపము నీకుఁ దలఁచుకొంటివా? అయ్యయ్యో? ఇంతమూఢదృష్టి లేదేమి! రాముఁడు రాజ్యమందుండ భూతపట్టాభిషేక ప్రయోజన మేమున్నది? జను లందఱు రామునిపక్షమున నుండరా? అంతేకాదు? పరమశత్రువైన సవతికొడు కగుటచే నీ కాతనియెడ ననురాగము సహజమైనదియే లేక, నీవే యింత యభిమానముతో సంతోషించుచుండ నీఁ ప్రజలు రాముని జనరంజన సమర్థునిపై నెంత యనురాగముండునో యూహించుకొనలేవా? (గుండెలు కొట్టుకొని) అమ్మ! అమ్మ! రాముఁడు రాజ్యమందుండ మనకు బ్రతుకు గల్గునా? భరతుని రాజ్యము నిలుచునా? భరతుని ప్రాణములు నిల్చునా? అయ్యయ్యో! ఆ లక్ష్మణుఁడు! మిడిసి మిడిసి రాలువాఁడే! కోపస్వభావుఁడే పగసాధింపనుండఁడే! కొంప లంటింపఁడా? నిన్న పాతర వేయింపఁడా? ఇఁక నమున్నది! అయ్యయ్యో! రాకరాక వచ్చు రాముని కోపమున కెదురున్నవారి నిటుచేసిన నైన శాంతించునా? సమస్తసైన్యము సమస్త భండారము చేతిలో నుండినను భరతుఁడు రాముని కీడు చేయఁగలఁడా? అయ్యయ్యో! రాముఁడేమి సామాన్యుఁడా? పైకి మెత్తనివాఁడుగ నున్నాఁడనుకొనుచున్నావు కాబోలు ఎంతకఠినుఁడు, ఎంతపట్టుదలగలవాఁడు! ఎంత బాహుబలాఢ్యుఁడు! ఎంత పరాక్రమసంపన్నుఁడు! అయ్యయ్యో! రాముఁడే యూర నుండుటయే? తాటకాంతకుఁ డైన రామునికిఁ గైకేయియు నొకలెక్కయా? సేమి లెక్క — ఇంతవెఱ్ఱిపడుచున్నావేమి? గాధేయసవనసంరక్షణధురీణుఁడైన రాముఁడు త్ర్యంబకకోదండమహాస్త్రపరిగ్రహణ ప్రవీణుఁ డైన రాముఁడు అయ్యయ్యో! హరధనుర్దండఖండనుఁడైన రాముఁడు అయోధ్య నుండుటయే! ఇంతకంటె తెలివిమాలినయూహ యుండునా? అట్టిరాముని కగ్నికిఁ బ్రభంజనుఁడు తోడుపడినట్లు లా సౌమిత్రి అంటుకొన్నంతనే శత్రుఘ్నువలె పైలిపడు లక్షణము — జ్యోతిస్ఫూర్తిమూర్తి వికసితదానవపర్వదమనుఁడగు లక్ష్మణుఁడు — ప్రళయ కాలరుద్రప్రతిమాన ప్రయివుఁడగు లక్ష్మణుఁడు—తోడుపడగఁ భరతుని నామమైన నిల్చునా! ఒక్కఁగా నొక్కకొడుకైన భరతుని జంపుకొన దలఁచినయెడల రాముని యయోధ్యయం దుండనిమ్ము.

కైక - మంథరా! నాబుద్ధి యింతవఱకు వ్యాపింపలేదు సుమా! రామవనవాస మవశ్యము జరుగవలసినదే.

మంథ - తథాస్తు.

కైక - ఇంక నానాథుఁ డిక్కడకు వచ్చు ప్రయత్న మాలోచింపవలయును నే నాతనిని జూడఁగోరితినని నీవు చెప్పవలదు. నీ వాతనితో మాటలాడ నేవలదు. నిన్నుఁ జూచి యాతఁడు కొఱకొఱలాడుచుండును. నీవు నాతో నేవో యెప్పటి కిప్పు డాతనిగూర్చి కొండెములు చెప్పుచుందువని యాతని నమ్మకము. నేను మఱి యొకతెను బంపుదును.

మంథ - ఆతఁడే వచ్చును. ఆ ప్రయత్నమును నేను రహస్యముగఁ జేసిదను లే. కాని, నీవిప్పుడేమి చేయవలయునో యెఱుఁగుదువా?

కైక - నా కింతక్షేమకరమైన యుపాయమును జెప్పినందులకు నిన్నుఁ గొనియాడవలసి యున్నది.

మంథ - చాలుచాలు. ఇప్పటిమాటలే. ఇది పూర్ణముగా ఫలించుసరికి నీవు నాతో మాటలాడుదువో లేదో, పోనిమ్ము! నీవు ముందు క్రోధాగారమును బ్రవేశింపవలయును.

కైక - అవియన్నియు నాకుఁ జెప్పనేల? ఆ పాట్లేవో నేను బడెదనుగాక!

మంథ - (నవ్వుచు) ముసలిమగనిని మూడువార్ధులనీరు ద్రాగింపఁగల సమర్థత నీకున్నదని యెఱుఁగనా? అటులైన నే నికఁబోయెదను. చూడు - రాముఁడెక్కుడఁదలఁచిన సింహాసనముపై భరతు నధిష్ఠింపఁజేయుట - అంతకంటె ముఖ్యమైనది - రామబాణము మారీచు నెగరఁగొట్టినటులు - నీ కోపము - రాముని దండకారణ్యమునకుఁ ద్రోసివైచుటయే కాక - అక్కడనుండు శాఖామృగాదిసత్వములతో దక్షిణసముద్ర పర్యంతము తఱుముటయే కాక - ఆ సముద్రముఁగూడ దాఁటిపోవునట్లు చేయవలయును.

కైక - తథాస్తు నేను కోపమందిరమునకు బోవుదును.

మంథ - నేను నీభర్త నిప్పుడే జాగరూకతతో పంపెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

తృతీయాంకము

ప్రదేశము:—కైకేయి యంతఃపురములోని భాగము

(ప్రవేశము:— దశరథుఁడు.)

దశ—ఏమి? శయనగృహమైన యిచ్చటి కింక నేల రాలేదు?

గీ. విద్యలేనిముఖములాగు, విదయమైన
మనసటులు, లజ్జలేని సంభాషంబు
వలెను, శుభగతిలేని యౌవనము బోలె,
చెలువలేని యిచ్చోటు నిశ్శ్రీకమయ్యె.

గీ. అట్టి, పట్టు,జాల దనియు నిట్టెట్టిట్టఁ
దగిన రుష, యట్టి యేడు, పంతటనె హాస;
ముంబ సరనత్యాభినయముకంటె, సతి వి
చిత్రత యుద్ధాగమాట, రంజించు నన్ను.

గీ. కప్రమనఘ కోశమున కీఁగకాటు, స్వర్ణ
కేతకిక ముంజ్లపోటు, సంస్ఫితచంద
న లతఁ బుసుగురాటు, పొందంగఁదగిన
బోఁటిసఖ్యప్రపకుఁ జూసుకుమాట వేటు.

గీ. మొదలె మూతిముడుపు గలముదిత, యందు
పైనఁ గోటికచ్చువలె, గూనిబానిస యెదొ
నన్నుగుఁటిచి ముట్టించు; నంతటను బున్న
మనచుఁబ్రేటును సుందుకాయులె, నబల.

అం: పుర పరిచారకులారా! కైకేయిని మీరిక్కడ నెప్పుడు చూచితిరి?

గీ. కటికువాయి, వక్రగాత్రనైల్యము లున్న
గూనిదాసి, కొటుకె రానికొయ్య

దీని జేరి, పంటచేని. గొడసలివా
గునను నాదుగొంతుగోయు నెపుడో.

(నేపథ్యమున) ఎప్పుడో నా? ఇప్పుడే.

దశ:- ఆహా ఏమి అమంగళవాక్యము? (ఆలోచించి) కైకేయి యిక్కడ కెప్పుడు వచ్చినదన నే నొనరించిన ప్రశ్నమునకిది యుత్తరము గాబోలు. ఇక్కడ కామె రాలేదని యనుకొనుచున్నాను. వచ్చియు వెళ్లినదా? వచ్చుసరికి నే నిచ్చట లేకుండుటచే నాపై కోపము వచ్చినదని నే నూహింతును. మరల క్రోధాగారమున కామె ప్రవేశించెనా యేమి?

గీ. అస్మదీయాన్వవని తారుడాలయంబు
తెల్లవాడయ్యెగాని యీ యింటి స్తంభ
లక్క దాన్యు చెట్టినదియు? యీ లయన కాపు
రంబు నెలకు సిరువదినంబు లిటనె

అయ్యో! కోపభవన మనుమాట తలంపునకు రాగానే గుండెలు చెదరుచున్నది హా! కైకేయి! నీ క్రోధమందిరమే నాకు ప్రాణసంకటమందిరము సుమా! అదిగో! యీ మందిరద్వారమున పుష్పములు క్రింద జల్లబడియున్నవి. కోపాగారమున రత్నభూషణాలంకారములను ప్రసూనములను బలాత్కారముగ నూడం బెఱికి భూమిపై నామె పడవైచి యుండెను. ఓహో మహారాజా!

గీ. నెలంత లలితామలో మిమ్ము నేడు గొట్టె
జెలికిఁ గోపము నామీఁద, శిక్ష మీకు
గలిగె. నిందిరామందిరాలంకరణముగ
నిటులు పరిమళపుష్పజాలము ధరిత్రి బడె.

గీ. కలికి కలకలనగువ్రుసుండు బుల్కొనపురె
గుండె లదరి నోరు సుదుముకొందు; నిప్పు
కొలిమి పొలములు గుగుపలను పిగ నెమల
నెతురు గడ; నిశ్చయము మిక బ్రతుక లేను.
నాకి రాసియున్నను, దన్నినను, మ
ఱింత బుజ్జగింపుల నూఱడించి, దాని
కౌఁగిలింపఁగవలెఁ గష్టకలనమైన,
భయగలితఘోటి కాలు చేపట్టినటుల.

గీ. ముద్దులాగున మొదలని ముదితకంటె
నెగసి బుస్సుల పైఁబడుమగువ ప్రియత
ర యగుఁగాదె! కాసారనీరంబుకంటె
నంబుయంత్రోత్థితాంబు ప్రాంరంబునలెను.

కాని, తిరిగి యీ చానిదాసి నా ప్రియుఁగాలితో నేమి తంత్రము పెట్టినదో యని భయంపడుచున్నాను. ఈ వకిరిదేహమును కోటలోనికి రానియ్యకుండ నభ్యంతర పెట్టునెడల నన్నియుంతఃపురములోనికి రాకుండ కైకేయి వారించును కాన,

గీ. నవరసామోద మైన యీ నాతికొఱకు
కూనుదానిని కూడను కూడకట్టు
కొనగవలసె; దుర్గంధంబు కొఱకు చాకఁ
జెప్పఁబడిన కత్తెఁ గాళ్ళపీటఁబోలె

గీ. తన్మావధూభర్త లఖిలాధికారు లన్న
మాటయేకాని లోలోనిపోటు లన్ని
యెవరి కెఱుఁగంగవచ్చు? నా రెపుడు నగరు
నందుఁ గలదాసులను దాసు లగుట నిజము.

గీ. లలితలక్షణలీలాకలాపరూప
మంజుతను వైన కేకయాత్మజయుఁగూడఁ
గుటిలయా మంధరనుగూడి కుటిలమయ్యో
వంకవెదుకునఁ బ్రాకెడు వల్లిపోలె.

(కొంచెము నడచుట నభినయించి) అదిగో! అదిగో! హా, ఎంతకష్టము.

సీ. కుడిచేయి తలక్రింద నెడమచేయి యెడమ
బుగ్గపైఁ గదియించి మోము వంచి
ధరణిచే నొకపయోధరమును సవ్యబా
హువున వేఱొకటియు నొత్తఁబడఁగ
మోకాళ్ళ దరిఁజేర్చి ముడిచి బిగ్గగ నుద
ర ప్రదేశమునఁ జేరంగ నదిమి
వికలితకచభార మొకకొంత ప్రక్కను
ప్పటిగ వేఱొక కొంత సచ్చడముగ

గీ. శీతబాధను గుండెలరీతి బండు
మానిసినిబోలె నాకాంత లేనిపోని
కోపమునఁ బాముపలె బుసకొట్టు చదిగో!
ప్రక్కపాటున శయనించు నట్టినేల.

గీ. కేపటిమహోత్సవం బేమి? రేయి నిప్పు
డిట్టి ప్రారబ్ధమేమి? హా! యెటులు కలిగె
నిద్ది యెటు కడతేఱునో? యెవ్వఁ డెఱుఁగు
నేమి సేయుదు దైవమా యిప్పుడు నేను?

గీ. ఏమి సేయుట కేమున్నదింతి కోపు
లైనఁ గోపశాంతి సేయఁగవలయు
లేకయుండిన జీవము ల్నిలువఁగలవె
నెలఁత క్రేగన్ను నా యసువులకు నెలవు.

గీ. కోపహరణ వాక్యకోటికిఁ గ్రొత్తగా
వెదకు కొనఁగవలెనె; వేయిపలుకు
వల్లెవేసికొనిన పాఠ మున్నదికదా!
యొప్పఁ జెప్ప వాఁడ నువిదకడను.

(కైకేయిని సమీపించి) ప్రాణప్రియా! కైకేయీ! ఇదియేమి? ఇదియేమి? నావలన నపరాధమేమైన కలిగెనా? ఎందుల కీకోపము? నీకు గో [illegible] నమానమైన కౌసల్య నిన్నేమైన దూఱలాడెనా? అయ్యో! మాటలాడవేమి! నీవు పరమాభిమానధనవని యెఱిగి యుండియే, నీవు స్వాతంత్ర్యమూని వని యెఱిగియుండియు నీయెడ నిర్వారి ములంటి యుపచార మెవ్వరివలన గాంచునో యని వేయికన్నుల గనిపెట్టుచు, నిన్ను సమగౌరవపూర్వకముగ నాదరించుచు, నీ నిరంతరానుగ్రహ ప్రాప్తికి వేయిదేవుల నారాధించుచు, నీ ఛాయవలె నిన్ను సర్వదా నాశ్రయించుచు, నా యభిమానము, నా ప్రాణము, నా యాత్మ నీయందు నుంచుకొని విధేయుడనై నేను దినములు గడుపుకొనుచుండగా నయ్యయ్యో! తిరిగి యిదియేమి? ఈ కోప మేమి? నా పాపమేమి? ఈ రోష మేమి? నా దోషమేమి? పాపినైనాయికా? పలుకవా? (కైకేయిపై చేయివైచి నిమురుచు) పరమవిధేయుండనైన నన్నిటులు చేయ వలసినదని యాజ్ఞాపింపరాదా? నేను నీమాట కెదురాడుటకు సమర్థుడనా? ఇదిగో ఇటు చూడు! అబ్బ ఇటు చూడు! హరి హరీ! ఎంతకష్టము సంప్రాప్తించినది?

కైక – నీకర్మము కాదు నాకర్మము—నా ప్రారబ్ధము—నను మాటలాడింపకుము. "ఏమి వాంఛించితివో యడుగరాదా? ఆజ్ఞాపింపరాదా? నీకు వ్యతిరేకముగ బలుకుటకు నేను సమర్థుడనా? పరమవిధేయుడనై నీసేవ నాదరించుచుంటినిగదా!"

అంటివి హా! ఏమి మాటలు! ఏమి నడతలు! ఏమి తియ్యములు! ఏమి నెయ్యములు, ఏమి ప్రణయములు! ఏమి వినయములు! ఏమి స్తోత్రవిధానములు! ఏమి నైచ్యానుసంధానములు, చాలు చాలు! నే నెఱుఁగుదును; అభిమానమును విడిచి ధైర్యపడి "దేహి" యని నోరు తెఱచి చేయిచాఁచి నీపాదములపై నీడ్గిలఁబడి యడుగక యడుగక యడుగవలసిన దానినైన నిన్న ర్థించినయెడల నీవు నాకోర్కి సమకూర్చెదవా? నా దీనత్వము బాపెదవా? నాముద్దు చెల్లించెదవా? ఎందులకు? ఎందులకు? కొండలుదాఁటి పోవు బూటకపుమాటలతో నేమి ప్రయోజనము? వలదు-వలదు-నేనడుగనక్కఱలేదు.

దశ - ఆహా! ఏమిమాటలాడుచుంటివి! నీ వడుగుటయును నేనంగీకరింపకపోవుట కూడనా? అటు లెప్పుడైన జరిగెనా? ఈతనువున జీవము లుండఁగ నటు లెన్నఁడైన సంభవించునా? ఎంతమాట! నీవర్థింపకుండనే నీచిత్తస్థము లగునభిలాషలను, నీముఖ లక్షణములఁబట్టియును, నీవాగ్వైఖరినిబట్టియును; నీపరిచారికలవలన దెలిసికొని యును నే నింత దనుక నెఱవేర్చుచు నీ పరిచర్యను జేయుచుంటినని నీ వెఱుఁగవా? నీ పరిచారిక లెఱుఁగరా? నామనస్సాక్షి యెఱుఁగదా? లోక మెఱుఁగదా? పరిపాలించు భగవంతుఁ డెఱుఁగఁడా? నేను నీకు సర్వదా వశుఁడనైతి ననుటకు నా దైన్యము ప్రబల నిదర్శనము కదా? లోకోత్తరమైన నీ సౌందర్యము ప్రబలతరమైన నిదర్శనము కాదా? ఓసి వెఱ్ఱిదానా? ముసలిదశరథునిముకుఁ బట్టుకొని యిష్టాను సార మాడించు ముద్దులయిల్లాలవతె యని యాబాలవృద్ధులలో నెవరి నడిగిననైనఁ గైకేయి, కైకేయి, యని వారేకగ్రీవముగఁ బలుకరా? అట్టి జనవాక్యమందులకుఁ బ్రబలతమనిదర్శనము కాదా? ఇంతయేల? నన్ను నా రాజ్యమును బాలించువది నీవే కదా?

కైక - ఉన్నదీమాటల బండారమే,

దశ:- మాటలబండారమో క్రియలనిదర్శనమో చూచెదవుగాక - అడుగు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

కైక:- లేదనుటకు.

దశ:- కాదు. ఇఁక గోరదగినది లేదనిపించుటకు - నీకు నాపైఁ గోపములేదనిపించుటకు-పరమగంభీరమైన నాయనురాగమునకు లోపము లేదనిపించుటకు - వినుచున్నావా?

కైక.- అబ్బ, అబ్బ, శ్రవణానందముగ.

దశ:- మాటలచే శ్రవణానందమే కాదు. చేష్టలచే సంపూర్ణహృదయానందమీయ సిద్ధముగ నున్నాను. ఇప్పుడైన నమ్మెదవా?

కైక:- నీవిప్పుడే యేమిచేసితివని నిన్ను నమ్మవలసినది? ఇంక నే నడుగనే లేదు నీవు నిరాకరింపనే లేదు.

దశ- నిరాకరించుటయే? నా ప్రాణమైనాసరే కోరుము మారుమాటాడక నీపాదాగ్రములందు సమర్పింతును. కాని, కల్యాణీ నన్నేల విశ్వసింపవు?

కైక:- అవితాంగనాలోలుని నమ్మదగునా?

దశ:- (నవ్వుచు) నాకట్టి లౌల్యమును కలిగించిన ఇట్టి జగన్మోహనాకారు నేల విశ్వసింపవలయును?

కైక:- (కోపముతో) మంథరా, ఇటురా. నాకు మతియొక గదిలో దారి జూపుము. నాధునికి నేను విశ్వాసపాత్రమును గాను. నేనితనికి దుష్టస్వభావను. కౌసల్య సర్వసద్గుణాన్వితి-నే నీతనికంటికి దొంగను. ఆ శ్రేష్ఠదారసాని-అపరిమితానురాగమున సర్వదా సర్వదా ప్రాణులందు నే నితనికి విశ్వాసపాత్రమును గాను నోరత్తి. మొగముపై మొత్తు రాకాసినైన యాగౌసల్య యీ మహానుభావునికి బరమ విశ్వాస విధానము మంథరా, గావేమి?

దశ:- (కైకేయి చేతులను బట్టుకొని) అబ్బ.

కైక:- నన్నంటకుము. (చేతులు విడలించుకొనును)

దశ:- అబ్బ, ఇప్పుడు నే నేమంటినని నీకింత యాగ్రహము ? అలౌకిక మగు సౌందర్యమును గొనియాడుచు నాచిత్తచాంచల్యమును బరిహాసించుకొంటిని గాని నావలన తప్పేమి కలిగెను ? ఇంత మిక్కుటమైన కోపమున నే నెట్టుల బ్రతుకగలను?

కైక:- జిహ్వాగ్రమునందున నింత యసత్యమున్న యెన్న నే నేమి వాంఛింపదగును

దశ:- (ఉస్సురని) ఇక నట్టిమాట నాడకు కోమలి.

గీ. అళులయెడ ముందు మనసు నిల్చియుండును వెనుక
కిడుట, యాప్తులకై చాపబడిన కరము
ముడుచు టగ్గుల "కూ" యనియెడు రసనము
తోట "నుహుహూహా" ను టెపుడు గ్రోవగాదు.

కైక:- సెబాస్ అట్టియనూచానసరణి ననుసరించి యిప్పుడిచ్చెదవా ?

దశ:- మనఃపూర్వకముగ-ఆహ్లాదకరముగ-

కైక:- అదిమాత్ర మసత్యము.

దశ:- అటు లంటివేల ?

కైక:- అనకపోవుటయేల ? ఎవ్వరికైన నెప్పుడైన నేమైన నీవు మనఃపూర్వకముగ నిచ్చితివా ?

దశ:- ఆ ఆ నీకు జ్ఞప్తిలేదు కాబోలు ఎవ్వరికోయననేల ? నీకే యిచ్చితిని.

కైక:- ఎప్పుడు ?

దశ:- అనేకపర్యాయములు.

కైక:- దేనిని ?

దశ:- కౌగిలిని. నీయాజ్ఞయగుచో దాని నిప్పుడుగూడ నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. (కౌగలింపబోవును.)

కైక:- ఇది పరిహాససమయము కాదు. మాయగా వాక్యములచే నా చిత్తవృత్తి నజ్ఞానయుతబాలికలకు నాటవస్తువులచేవలె బరికృతోద్దేశమునుండి మరలింపబూట

పడుచున్నావు నే నెఱుగుదును. ఈసారి నేను మోసపెట్టఁబడుదుననుకొంటివా ? నన్నింతలాఘవముగ నెంచుచుంటివి ?

దశ — నేనిచ్చెదనని యాసపెట్టి మనఃపూర్వకముగ నెవరికీయలేనో చెప్పరాదా.

కౌశ — చెప్పనేల ? నీ వేల యెఱుఁగవు ? ఎవరికని నన్నడుగుచుంటివా ? నా వంటి యూరుపేరులేనివారికైనయెడల నింత ప్రతిష్ఠ నీ కేల కలిగియుండును ? ఎవరికో యెఱుఁగనంటివేమి ? ఆసనాగ్రి పుత్రపట్టాభిషేకమునై నిన్ను రాజ్యభారము విడువ వలసినది కాని పూర్వస్మృతి యేలవిడిచినది ? ఎవరికో చెప్పవలెనా ? జననమైనది మొదలు యాచ్నావృత్తి నెన్నఁడెఱుఁగని మహామహునికి హస్తద్వయము హృద యాంబుజమును ముకుళింపజేసుకొని దైన్యమున నిన్నర్థించిన మహానుభావునికి ఇప్పటి కైన జ్ఞప్తియగుచున్నదా ?

దశ — (స్మృతి నభినయించి పెదవివిఱిచి) అతనికి మఱియొక లాంఛనమును జెప్పుము.

కౌశ — అబ్బ, ఎంత విస్మృతి, అంబుజభవసన్నిభుఁడైన తపోధనునకు.

దశ — (సందేహమున) వ-సి-ష్ఠునికా ?

కౌశ — కాదు వసిష్ఠునివంశమును నిరంకురము జేసినయాతనికి.

దశ — విశ్వామిత్రునికా ?

కౌశ — ఆ మహాతపశ్శాలియభిసంధిని నెఱవేర్తునని తెగబారడు వాగ్దానములు చేసి కొండంతయాశపెట్టి, నోరుతెఱచి యడుగనిచ్చి తుదకేమిచేసితివో ? యింతలో మఱచిన లోకము మఱచుననుకొంటివా ?

దశ — ఏమి చేసితిని ? రామచంద్రు నా తపస్వీంద్రునితో బంపలేదా ?

కౌశ — అబ్బ, ఎంత నిర్దాక్షిణ్యముగ మొదట నిరాకరించితివి ? ఎన్నిమాటలు పన్నితివి ? ఎన్ని బొంకులాడితివి? ఎంతదైన్యపడితివి, అబ్బ అప్పుడేమిరోదనములు, ఏమిశిరస్తాడనములు, ఏమి మూర్ఛాపరవశతలు, ఎంత పూర్వపక్షము, ఎంత రాద్ధాంతము, ఏందటి మాధ్యస్థ్యము పలికి లేదనుట కెన్నిపాట్లు పడితివి ?

దశ — ఈ యవాంతరగాథ కేమి ? సత్యవాగ్రక్షణాసక్తిచే రామభద్రుని విడుచుట కప్పు డంగీకరించితిని గదా ?

కౌశ — ఎప్పుడు? భైరవాకారుఁడై, క్రోధమూర్తియై, శాపముచే మిమ్మందఱ భస్మము చేసెదనని గాధేయుఁడు గంతులువైవ, నీ కిది నీతికాదని వసిష్ఠుడు నిన్ను మందలింప, దశరధుని సతులకు నాలుకలకుగూడ లెక్కలేదని లోకులు పరిహసింప, సత్యవాగ్రక్షణార్థమై కాదు — స్వప్రాణసంరక్షణాసక్తిచేత-స్వగౌరవాప నాభిలాష చేత అంగీకరింపక తప్పక పోవుటచేత...నంగీకరించితివి.

దశ — ఓసి వెఱ్ఱిదానా ? తుద కంగీకరించితిని గాదా? అదియే కావలసినది. మధ్యమునజరుగు గొడవలతో నేమిపని ? కార్యఫలమునుబట్టి కర్తయుద్దేశమును గ్రహింపవలెను. స్థిరమైనఫలము ప్రధానమా ? పరిపరివిధముల బుద్ధులిడు భావము

పరిధానమా ? పరిశుద్ధమైన భావ ముండినందులకైనం బర్యవసానము ఫలమేకద, అది సిద్ధించినపుడు భావపరీక్ష యేల ? అది లేనపుడు భావప్రాశస్త్యమేమి లాభము ?

కైక — అహా, ఎట్టి ధర్మసూక్ష్మనిర్ణయ మొనర్చితివి. కార్యఫలమే పరిధానము గాని కర్తయుద్దేశ మనావశ్యకమని యుపదేశించితివి. జ్యోతిర్నిలంఘన మపవాసవ్రత మగునా ? పతితో గలహించి జన్నిదములు దుంపుకొనిన భ్రష్టుండు యతిపూజ నందగలడా ? ఫలహారములై దేవాలయములపంచలఁ బడియుండు పాపనయ్యలు భాగవతోత్తములగుదురా ? ఇంతయేల రేపటినుండి యెవరెలిన నీదినములకు నీవు చిరకాలమునుండి రాజ్యము చేయుచుంటివికదా, ఒకడు నరహత్యచేసినటుల నిదర్శనము కలుగగనే వానికి మరణదండము విధించుచుంటివా ? మృగభ్రాంతిచే నాతడు హత్యచేసెనో శత్రుబాలని కోపముననే చేసెనో, సామాన్యమగు శిక్ష నాతనియుద్దేశింప నది హత్యక్రింద బరిగణించెనో, యిటుల భావపరీక్ష చేయుటలేదా ?

దశ — అబ్బబ్బ, ఎందుకీ యనవసరమైన వ్యాఖ్యానము ? నేను గాధినందనునకు మనఃపూర్వకత్యాగి మునర్పలేదు సరియా ? తరువాత ?

కైక — ఎందుచేత ?

దశ — నాకు సంతాపకర మగుకోరిక నాయెడ కోరుటచేత.

కైక — దుఃఖకర మెటులగుచ్చును ? శివధనుర్భంగవార్త నీకు గద్గదకర మయ్యెనా ? మారీచపరాజయము నీకు సంతాపకరమయ్యెనా ? కొడుకుతో గోడ లింటికి వచ్చుట నీకు దుస్సహమయ్యెనా ? ఎంతవిరుద్ధముగ మాటలాడుచుంటివి ?

దశ — (నిట్టూర్పుపుచు) కైకేయీ, అంత కఠినోక్తులేల? రామభద్రవియోగము ముందు సంతాపకరమయ్యెను గాని పర్యవసానమున బరమసుఖప్రద మయ్యెను.

గీ. బాల! రోదనారబ్ధ కార్యములు కొన్ని
తుదను సుఖమిచ్చు, బాలుర చదువుఁ బోలె,
సంతతోత్సవారచిత కార్యములు కొన్ని
ప్రాణహారములు వృద్ధవివాహమటుల.

కైక — (తనలో) నిశ్చయమే, అత్యుత్సుకతనే సంకల్పింపబడిన రామపట్టాభిషేకము నీవు మహాదుఃఖప్రదమగునటులు చేయుటయే నా సంకల్పమై యున్నది (ప్రకాశముగ) రాజేంద్రా, వృద్ధవివాహమువలె ప్రాణహరమని చెప్పుచుంటివి, న న్నెంతవాడనన్న, నిన్నటిదనుక నీకు నేను మొదలగాని పూలదండనైతి యిప్పుడు సర్పమైతినా ? ఇంతదనుక నీ ప్రాణాధిష్టానదేవత నగు నే నిప్పుడు నీకు మరణదేవతనయితినా నేను నీకేమి చేసితిని ? నావలన ఘోరాపరాధ మేమి జరిగెను? ఇచ్చెదనని కోరుమ నీవు నన్ను నిర్బంధించినట్టులుచేత నిన్ను యాచింపబోయితిని. ఇదేనా నా పాపము ఇదేనా నా నేరము ఇంతకేనా యీ కోపము. ఈ పల్లెటూరి ప్రమాటలు, ఈ తిట్లు ఈ వృద్ధవివాహ ప్రశంసలు, ఈ యువతీ ప్రాణహారకసంభావణములు, అహా, ధరణాధుల త్యాగమర్యాద లెటులున్నవి ? నోరుమూసుకొని కనుపుకట్టుకొని యదిం

యనక యన్నివిధములైన బానిసతనమునకుఁ దలయొగ్గి సేవచేయుచున్నంతకాలమే సేవకుఁ డిష్టుఁడా? అడుగక యడుగక యర్థించినతోడనే దుష్టుఁడా ? తలవంచుకొని కడుపుమాడ్చుకొని చేతులు జోడించుకొని, యూడిగము చేయుచున్నంతకాలమే ప్రియుఁడా? ప్రాణరక్షణావసరము కలిగి "దేహి" యని పెదవులు విప్పినతోడనే పిశాచమా? స్తోత్రపాఠములు చెవినిబడుచున్నంతకాలము—.

దశ—అబ్బబ్బ కైకేయీ ! (రెండుచేతులు పట్టుకొని) నన్ను క్షమింపుము, నీ వడుగఁదలచిన కోర్కె నీకిచ్చుట కిష్టములేక నిన్నేమియు నే ననలేదు. అనలేదు అనలేదు. అనవసరవ్యాకోవ్యాసంగ మేల ? ప్రస్తుతాంశమునకు రమ్ము.

కైక – రాముని విశ్వామిత్రునితో మరఃపూర్వకముగ నేల విడువలేకపోతివి ?

దశ – అది యప్రస్తుతము కాదా ?

కైక – కాదు చెప్పుము.

దశ – (తలవంచుకొని యుండును.)

కైక – రాజేంద్రా ! మాటలాడకుంటివేమి ?

దశ—చిదిమినఁ బాల్గారు చెక్కుటద్దములపై
జిలిబిలి చిఱునవ్వు లొలయువాఁడు
కాళ్ళగజ్జలు గల్లుగల్లు మనంగ నం
దటికను ల్చల్లఁగాఁ దిరుగువాఁడు
బుడిబుడినుడువులఁ బూర్వభూపాలగా
థల నేను గడుచుచోఁ బలుకువాఁడు
రాఘవా! ముద్దియరా! యన్న నెగిరి కం
ఠము హాయిగఁ గౌఁగలించువాఁడు
నట్టిచదునాలుగేఁడులబొట్టి నెట్టి
లనుచుభీకరవనసీమ కంపువాఁడఁ
ననుమ నేడ్చితి నెప్పుడో యఁపుడు; మఱల
నిపుడు నీమూలమున నట్టి లేడ్చుచుంటి
(కన్నులు నీరుగ్రుక్కుకొనును.)

కైక – (తనలో) తథాస్తు ! నా సంకల్పముహూర్త నదియే. (ప్రకాశముగా) రాజచంద్రా ! నా మూలమున నేటి వేమి ?

దశ – అంతులకుఁ దిరిగి కోపమా ? పూర్వవృత్తాంతముచు నీవు జ్ఞప్తిఁదెచ్చుటచేత నని నా యభిప్రాయము (తనలో)

గీ. తఱుణము దగునేకపత్నివ్రతప్రియునకు
దారవిరహముకంటె నుదారమాన

ధనునకు సిరి పోవుటకంటె ఘనతరంబు
వృద్ధునకుఁ బుత్రవిశ్లేష పీడగాదె.

(ప్రకాశముగా) అడుగఁదలచిన దేదియో యడుగక యింకను సంకోచించు చుటేల ?

కైక - నేను విశ్వామిత్రుఁడను గానైతినని సంకోచించుచుంటిని.

దశ - అ దేఁదులకు.

కైక - కాంక్షించిన యర్థమీయనని నిరాకరించిన శాపమిచ్చెదనని బెదరించుటకు, రాజేంద్రా ! నే నొకమాటఁ జెప్పుచున్నాను. వినుము నేనబలను. నీసతులందఱికంటెను గోలను నాలుగుమాటలైన నేర్చినదానఁగాను. నీవెటులాడించిన నటులాడుదానను. నే వాంఛించిన పదార్థము నీ వొసంగక నిరాకరించినచో నేఁ జేయవలసిన దేమి ? విశ్వామిత్రునివలె నాకుఁ దపసామర్థ్యములేదు. అతనికివలెఁ దీక్ష్ణజిహ్వ లేదు. అంత దీనత్వమునఁ బ్రార్థించుభార్యను నిరాకరించుట నీతిగాదని నిన్ను మునుపటివలె మందలించుటకిచ్చట వసిష్ఠభగవానుఁడేడి ? ఇది యంతఃపురముగాని మహారాజసభగాదు కదా ! నా దైన్యమునకు నీ వాగ్దానమునకు నిదర్శనమేమి ? విశ్వామిత్రునంతవానిని గిజగిజలాడించిన నీకు లోఁకువయైన నే నేమి లెక్క.

దశ - నీకు నాపై నంత నమ్మకములేదు కావున నిది విను.

సీ. ఎవ్వానిఁ దాపసి కీయనేడ్చితి వని
యింతదూర ముపన్యసించినావొ
యెవ్వాని జననమే యిద్ధమర్త్యసుఖసౌఖ్య
నవనాటకమునకు నాంది యయ్యె
నెవ్వనిపై మోహ మిట్టులు నన్నుఁడు
దానికంటెను బేలవానిఁ జేసె
నెవ్వాని మూఁపుపై కెగయనున్నది రేపు
రఘువంశమహనీయ రాజ్యలక్ష్మి
గీ. యెవనిచేతులమీఁదుగా నేను వెడలి
పోవుటకు వేయిదేవుళ్ల మ్రొక్కుచుంటి
నట్టిరఘురాముతో నొట్టఁ బెట్టుకొందు
సరికదా! కోరు, సందేహసరణి మాని.

కైక - సరే చాలు ! ఓ త్రికంతోక్కటిదేవతలారా ! సూర్యచంద్ర భగవానులారా ! ఓ పంచభూతములారా ! దశదిక్కులారా ! వింటిరా? వింటిరా! నా ప్రాణనాథుని ఘోరప్రమాణము ! మీరందఱెందులకు సాక్షులు.

దశ - (అదరిపడి) అదేమి అదేమి అంత సాహసముతో మాటలాడుచుంటి వేమి (తనలో) ఆహా! దీనినడువడి యీరోజున నేమో వింతగ గనబడుచున్నది. రామభద్రునిపై బ్రమాణము చేసినవెంటనే యీమె యింతయుత్సాహమున ద్రుళ్ళి పడుచున్నది. అతని కేమైన గీడు సంకల్పించుకొనుచున్నదా యేమి? (ప్రకాశముగ) ప్రాణనాయికా! అంత యాగ్రహాలాపమునకుఁ గారణమేమి?

కైక - (తనలో) ఈతఁడు నాసంకల్పదోషమును బసికట్టుచున్నాడు కాబోలు. అయిననేమి? పాములవాడు సర్పమును మంత్రబద్ధమును జేసినటుల నే నితనిఁ బ్రమాణాభిబద్ధుని జేసితిని. ఇక నెక్కడకు దప్పించుకనిపోగలడు? అయిన కొంచెము లాలింతును. (ప్రకాశముగ నవ్వుచు) రాజేంద్రా! నీకు రాజత్వము నాకు రాణీత్వ మీనిశతో నంతమగునుగదా! రేపు నిన్ను నేను గోరునదిలేదు. నీవిచ్చిన దంతకంటె లేదు. అదిగాక నూతనపట్టాభిషేక సమయమున సర్వరాష్ట్రమందలి యర్థుల వాంఛలు నెఱవేర్చుట యాచారమైయుండగ నింతకాలమునుండి నీపరిచర్యఁ జేయుచున్న నాకోరిక నేల తీర్పగూడదు?

దశ - (తనలో) ఈమె యుద్దేశమునుగూర్చి దుర్భ్రమ మొందితిని. (ప్రకాశముగ) కైకేయీ! సంతసించితిని. ఏది కోరిన నది యిచ్చెదను.

కై - కోరనా?

దశ - అవశ్యము.

కైక - పూర్వమున-

దశ - (నవ్వుచు) నేను నిన్ను వివాహము గానపుడా?

కైక - ఆ తిమిధ్వజునితో నీవు యుద్ధసేయుచు, రథముపై మూర్ఛనొందినపు డారథమును నేను దోలుకొని రణరంగమునకు దూరప్రదేశమున నిలిపి...

దశ - ఆహా! ఏమది! నాకిది స్వప్నవృత్తాంతమువలె నున్నది సుమా

కైక - అట్టిచో నన్నియు స్వప్నవృత్తాంతములే. ఐశ్వర్యములే స్వప్నవృత్తాంతములు. అసువులే స్వప్నవృత్తాంతములు. అఖిల ప్రపంచవ్యాపారములే స్వప్నవృత్తాంతములైనచో నసురయుద్ధములో నబల యొనర్చిన యాపద్రక్షణము స్వప్నవృత్తాంతము కాదా.

దశ - (స్మృతి నభినయించి) కోపపడకుము. జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుచున్నాను. అప్పుడు నీకు రెండువరము లిచ్చితినిగాదా?

కైక - ఇచ్చితివా? ఇచ్చెద నని చెప్పితివా

దశ - అలాగా? రెండువరముల నీయలేదా? (నవ్వుచు) అప్పుడిచ్చిన దీ రెండు వరములేనా? (కౌగిలింపబోవును) చూడు ఆ వరములను ముం దెప్పుడైన గోరెద నని నీ వంటివా?

కైక - ఔను. ఆసమయ మిప్పుడు తటస్థించినది.

దశ - ఎంతవడిగలదానవు? ఇచ్చెద ఇచ్చెదను; గ్రహించుమని బతిమాలి నపుడు బిఱ్ఱబిగిసి వార్ధకమున దద్వృత్తాంతమే మఱచిన నన్ను వానికొఱ కిపుడెంత

బాధించితివి నిమ్మని నాతో స్పష్టముగ జెప్పిన నే నివ్వ డీయకుందునా? ఈ మాటతిరిగింపు లేల? ఈ యుపోద్ఘాతము లేల? ఈ నర్మగర్భసంభాషణము లేల? కైకేయి వినేయుండనైన నిన్నాటు లాడింపనేల? (నవ్వుచు) నా వార్ధకముతో నీ పసుపుదవముకూడ హెచ్చుచున్నట్లున్నది. ఆలస్యమేల ప్రాణనాయకా రెండు కోరికలే కద కోరుదును.

గీ. బ్రాహ్మణగజములో యూపనాశ్వములో, నార
కాసికాగోగణంబొ; చీనాంబరములో
రత్నచిత్రిత కాశ్మీరరాంకవములొ
గోలకుండ మాణిక్యములో కోరు మబల!

కైక - ప్రాణనాథా ఇవి యన్నియు స్వప్రయోజనమూరనైన నాక్కేల? నా కోరిక యితరులగూర్చి కాని నన్నుగూర్చి కాదు.

దశ - అలాగా అటులైనను మంచిదే.

గీ. అబల! నీ యరి యగు సుగుణాభిరాము
నేనని వేగంబు కానఁ దోయింపవలయు?
భవదనుగ్రహపాత్రుఁడౌ భాగ్యనిరతు
నమరవిభునిభు నెవనిఁ జేయంగవలయు?

కైక - సెబాస్ సెబాస్ నేను గోరన వి రెండే నాకు శత్రుస్థాన మగు కౌసల్యకొడు కగు రామునికి వనవాసము. నా పుత్రుడైన భరతునికి పట్టాభిషేకము.

దశ - (అదరిపడి) అ అ అదేమి అదేమి

కైక - ఏమియో తిరిగి చెప్పవలయు నా? నారచీరలుధరించి వానప్రస్థుడై రేపు మొదలు పదునాలుగువత్సరములు రాముడు దండకారణ్యమున దిరుగవలయును. రామపట్టాభిషేకసమానీతసంభారములతో భరతునికి బట్టము గట్టవలయును.

దశ - (గడగడ వడకుచు) కైక్కయీ నావంక జూడు నావంక జూడు ఏమి? ఏమి? నీవు పరిహాసించుచుంటివా? యథార్థముగ నే పలుకుచుంటివా?

కైక - ఎవరివంక జూడనక్కఱ యేమున్నది? దైవమువంక జూచి చెప్పు చున్నాను; సత్యము. సత్యమే వచించితిని. సర్వోత్కృష్టమైన సత్యమునే సంరక్షించుకొనుమని నీ కుద్ఘాటించుచుంటిని.

దశ — ఆఁ!, ఆఁ!, అది యేమి? అదియేమి? ఏమి మాటలాడుచుంటివో యెఱిగి యుండియే మాటలాడుచుంటివా. కైకేయా! కైకేయీ! (పీఁపుపైఁ జఱచును)

కైక — ఎఱిఁగియుండియే మాటలాడుచుంటిని ఇంతకుముందు నీ చేసినవాగ్దానము నెఱిఁగియుండి, బాగుగ నెఱిఁగియుండియే నీవు నడచుకొనవలసినదని యెఱిగించుచుంటి.

దశ — (పెదవివిరిచి తల యడ్డముగనూఁపి) కైకేయీ! తొందరలేదు. రాముని జననమునకుఁ గొంచెము ముందుకూడఁ గౌసల్య కిట్టులే యావేశము కలిగినది ఇప్పు డాతని పట్టాభిషేకమునకు ముందు నీకు నట్లే యావేశము కలిగినది. మరేమియు లేదు. పెద్దక్కా! పేరంట్రాండ్రో! మ్రొక్కుకొందును.

కైక - పెద్దవు నీవు; పేరంటాలిని వేఱ నిన్ను నేను, నన్ను నీవు నావేశించి చిరకాలమైనది. ఇట్టి త్రోపుడుమాటలతోఁ గాలక్షేపము సేయఁదలఁచితివా? వాంఛించిన వరము లీయవలసివచ్చునని, యెంచి నాకుఁ బిశాచ మావహించెనని బొంకుచుంటివా?

దశ - పిశాచము కానియెడల మతిభ్రమమైన యుండవలయును. కాకపోయిన యెడల నీవేమి? కౌసల్యయొద్దకంటె నీయొద్దనే యెక్కువ చనవుగఁ బెరిగిన రాము నేమి — అబ్బ! అబ్బ! అంతమాటయే! అనుటమాట యటుంచుము. అనినవారిని గ్రుడ్లు పీకించెడవుగాని బ్రతుక నిత్తువా? అట్టి రామాభిమానముగల నీవు—

కైక - వెనుకటిమాటఁ దడవ నేల? పూర్వవృత్తాంతములు స్వప్నగాథలని యిప్పుడేకదా పలికితివి!

దశ - అలాగే కానిమ్ము! స్వప్నమందైన రామునకుఁ గీడెంచని నీకిప్పు డిది యేటి దుర్బుద్ధి!

కైక - అడుగదగినది యనుటవే నాది దుర్బుద్ధియా? ఇచ్చెదనని యగ్నిలంఘ్య ప్రమాణమును జేసి నేను బలవించుచుంటిననియు, నా కాకస్మికోన్మాద మెత్తినదనియు వెఱ్ఱివెఱ్ఱివంకలను గల్పించుకొని యసత్యమాడఁదలఁచుట నీది సుబుద్ధియా! అహాహా! ఎంత విపరీతముగ నున్నది.

దశ - అడుగఁదగినది యడిగెద నంటివి! రామవనవాస మడుగదగినదేనా? హా! హా! రాముఁడు సర్వగుణాభిరాముఁడు నీ కేమి యపకార మొనర్చినాఁడు? భరతునికంటె రామభద్రునికే నీయందు భక్తి హెచ్చని యనేక పర్యాయములు నీవు వచించితివికదా, నిన్నే మాతృధికఁగ బ్రేమించి నీ సేవఁ జేయుచున్న యావినయ ధురీణుఁడు ఆ యనురాగ సాంద్రుఁడు— ఆ శ్రీరామచంద్రుఁడు నేఁడిట్టి క్రూరశిక్షకుఁ దగిన మహాపాపము నీ యెడ నేమిచేసెను? కైకేయీ కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము తనువులు శాశ్వతములుగావు, మాటలు చర్యలే మనవెంటవచ్చునవి నీకింత క్రౌర్యము లేదు నే నెఱుఁగుదును. ఆ దిక్కుమాలిన గూనిదాసి నీకీ దుర్బోధనము చేసినది కాఁబోలు. కైకేయీ, ఆలోచించుకొనుము.

కైక - మంధర నాకీ దుర్బోధనముఁ జేసిన దనుచున్నావా? ఆఁ! రామ పట్టాభిషేకమునుగురించి యాఱుమాసములనుండి పెద్దదేవితోడనే గుసగుసలాడుమని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? ఈ మహోత్సవమునుగూర్చి నా కెంతదనుకఁ దెలియనీయవలదని నీ కెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు? నాకు దెలియనిచ్చిన భరతునికిఁ బట్టాభిషేక మొనరింపుమని నే నేడ్చెదనని భయపడి యా నోఱుఁగని పసిబిడ్డను పదపదయని మెడబట్టి మేనమామయింటికి గెంటుమని నీకెవరు దుర్బోధన

మొనర్చినారు? అది యటుంచుము. ఈ యుదయమునుండి యిప్పటివఱకు నాయింటిలో నడుగుపెట్టవలదని నీకెవరు దుర్బోధన మొనర్చినారు?

దశ - హరిహరీ ఈయసత్యములై నీ నేరములను నాయెడలఁ గల్పించి, యీ చండాలురాలు పవిత్రమైన నీహృదయమును సకల్మషముగఁ జేసెను. ఈ యుదయమునకు బూర్వమెన్నఁడైన రామపట్టాభిషేకమునుగురించిన యోజనము చేసియుండిన యెడల నా శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పాదములకుఁ దప్పినట్లే...

కైక - అబ్బ అబ్బ నారాయణమూర్తికూడనా? ఆజ్యేష్ఠరాజ్ఞిగారి పాదములకుఁ దప్పినట్లే యనుము. ఆపలుఁగాకియే నీకిపుడు పరమదేవత - ఆ రాకాసియే నీకిప్పు డిష్టదైవము ఆ పాపాత్మురాలి పాదములే నీకిపుడు శ్రీపాదములు. అంతమాయలాడి శిక్షలో మెలఁగిన నీకిక బొంకులకేమి కొదువ? తంత్రములకేమికొదువ?

దశ - (ఊస్సురనుచు) కైకేయీ సరే నీనిందలకు శిర మొగ్గితిని నీవు నాపై వైచిన నేరము లన్నియు సత్యములనియే యెంచుము. అట్టిచోఁ గౌసల్యదుర్మార్గురాలు. శిక్షార్హురాలు దానివలనఁదగిలిన నేను పాపాత్ముఁడను దండనార్హుఁడను. కావున నిర్దోషుఁడైన రామునకు విధింపబడిన వనవాసము మాయిద్దఱకు విధింపుము. నీయాజ్ఞను శిరమునధరించి యిప్పుడే వెడలిపోదుము. కులగురుఁడగు వసిష్ఠభగవానుఁడే రామపట్టాభిషేక మొనరించును గాక

కైక - రామునిక్కడ సింహాసనముపైఁ బెట్టి నాయెదుటఁబొమ్మన గుంపటి బెట్టి మీయిద్దరును చెట్టపట్టముల వైచుకొని కులుకుచు వనవిహార మొనర్తురా? ఈ యథేష్టానుభవము చాలదా? ఈనిరంకుశ మమకారవిజృంభణములు చాలవేమి?

దశ - (ఊస్సురనుచు) హా హా ఈమాటయుగూడ దప్పేయయ్యెనా నేను వానప్రస్థుఁడ నయ్యెదను. కౌసల్యను బుట్టినింటి కంపెదను. ఇందులకై నంగీకరించెదవా?

కైక - అంగీకరింపను. నేను గోరినవరము లిచ్చెదనని ప్రమాణ మొనర్చితివి కాని ప్రతినిధులు నిచ్చెదనని ప్రమాణముచేసితివా? ఏటిమాట లాడెదవు? రాముఁడు వనమునకేగుట తప్పదు. భరతపట్టాభిషేక మంతకంటెఁ దప్పదు. రేపటి రామవనవాసమహోత్సవముఁజూచి కౌసల్య కోటయందు గోలుగోలుమని గోలపెట్టుచుండ నేను నేత్రానందకరముగఁ జూడక తప్పదు.

దశ - ఛీ, ఛీ, పశువా, ఏమి యరచుచున్నావు, అఖిల ప్రపంచాహ్లాదకరుఁడైన రామచంద్రు నడవులపాలుచేసి యే పులివాతనైనఁ బెట్టి, జ్యేష్ఠపుత్రవిరహమను నురిత్రాడు నా గొంతుకకుఁ జుట్టి చేతవాతఁగాని భరతుని సింహాసనముపైనలంకరించి, వానివంకఁ బెట్టుకొని, వసుధాతలమంతయు నేకాతపత్రముగ నేలఁదలఁచుచుంటివా? అబ్బ, అబ్బ, (గుండెలుకొట్టుకొని) నీ మనసులో నెంత యూహాయున్నది, పో, పో, నేను వరముల నీయను.

కైక - ఇమ్మని నేను నిరోధించినా, నీ స్వభావమును గుర్తెఱిఁగియుండియే నే నుదాసీనభావమున నుండఁ గోరుకొనని నన్ను నీవు బలాత్కరించి, రామభద్రు

నెత్తిం గొట్టి ప్రమాణము చేసి నన్ను దైన్యమునం బ్రార్థింపఁజేసి తుదకీయనని పలుకుటకు సాహసించితివా ? అహా ! ఏమి వదాన్యత ! ఏమి సత్యవాక్యధురీణత !

దశ — ఛీ ! ఛీ ! తుచ్ఛురాలా! కానక కానక కన్న పెద్దకొడుకును మావంశమును నిర్మూలము చేయుటకై యుద్యమించిన రాకాసివగు నీవాతను జేతులారంబడవైచుకపోవుట వదాన్యతాశూన్యత్వమయ్యెనా ? నీ పైపై తళుకులకుఁ గనులు చీకటులం గ్రమ్మి, సుధామధురపూర్ణములగు నీ యాలాపములకుఁ జెవులుం బరవశములై నీ నీ యంతఃక్రౌర్యనిలయ హావభావచేష్టలను మతిమందగించి, ప్రాణలీలామాత్రావశిష్టతను ధారనై — పరమశీతమహాగ్నిజ్వాలవైన నిన్ను — మృదులమంజుళాసిధారవైన నిన్ను — కంఠమాలాలంకార రూపకశాలలతవైన నిన్ను — భామారూపభయంకర మృత్యుదేవత వగు నిన్ను నాముద్దుల యిల్లాలివని భ్రమపడి, వెఱ్ఱిపడి, బుద్ధి బుగ్గియయి, స్మృతితప్పి జేసిన ప్రమాణమును నెఱవేర్పలేకపోవుట సత్యవాక్యధురీణతాభావ మయ్యెనా? ఆ! ఏమి! ఇట్టటి మహర్షులకంటె ధర్మాధర్మనిర్ణయసమర్థురాలవు నీవే కాబోలు నేమి ?

కైక — నోరుకలిగినందులకు ఫలము కేకలువేయుట కాదు. అనినమాటకు బ్రతివాక్య మాడకుండుటయే! రాజేంద్ర! రాజర్షిమండలమును మహర్షిసంఘమునిటకు రావించి, "నాధర్మపత్ని యగు కైకేయికి, నే నమిత కృతజ్ఞతానూచకములుగఁ బూర్వమిచ్చిన రెండువరముల నిప్పుడొసంగదఁ గోరుమని, ప్రమాణపూర్వకముగ బలికి పలికినమాటను నెఱవేర్చుకొనలేకపోయితిని" అని చెప్పునరికి "ఇస్సిరో ! ఎంత పనిఁ జేసితివి!" అని వారు నిన్ను దూషింపనియెడల నే నీ రెండుచెవులఁ గోయించుకొందును.

దశ — ఆ రాజర్షులతోడనే, యామహర్షులతోడనే యీ మహానుభావురాలు, ఈ కష్టపర్వతనిపాతము — ఈ సపుత్త్రికసంధ్య — కోరినవరము లేవో విచారించినవో నట్టికోరికల నీయనందులకు వారు నన్ను "ఛీ" యందురో, యడిగినందులకు నీ మొగముపై నుమియుదురో? చెవులను గోయించుకొందునని ప్రతిజ్ఞ చేయుచుంటివా ? మంథరా దురోభగనాశకష్టవపాపభూయిష్టములగు నీ చెవుల కాశిక్ష కావలసినదే. అంతేకాక — యిట్టిలోకోత్పాతములకు నా వాంఛలను వెల్లడించినందులకు నీనాలుకకు—

కైక — నా నాలుక మూలచ్ఛేదశిక్షయగుటను నే నాడితప్పితినా ? రాజేంద్ర! మంచియో చెడ్డయో యిచ్చెదనని సప్రమాణముగఁ బలికితివి. నీకు భార్యలు మున్నూటయేఁబదినల్వు రున్నారు. పుత్త్రులు నలుగురున్నారు. ఆశ్రితు లనేకకోటులున్నారు. కాని నాలుకమాత్ర మొక్కటే. ఆడినమాటకుఁ దిరుగఁగూడదు. వరములేవైననేమి? ఇష్టమైనవి కోరినయెడల నిచ్చుటయు, నరిష్టమైనవి నిరాకరించుటయునా ? ఇఁక బహుగుణ సతులను గట్టుకొనుటకై నేను కోరనయెడల సంతోషముగ నంగీకరింతువు కాఁబోలు ! కౌసల్య యింటిలో నే కాలముఁ గడుపుమని నేను గోరిన యెడలఁ గంతులు వైచుచు సమ్మతింతువు కాబోలు. సత్యము నీ బుద్ధివలెఁ జంచలమైనదనుకొంటివా ? అది నిశ్చలము. శాశ్వతము. అవికారము. సర్వప్రపంచాధారమదియే, అదియే దైవస్వరూపము. నన్నుఁ దృణీకరించిన దృణీకరింపవచ్చును గాని దైవముతో నీకుఁ బరిహాసమేల ? దైవనిరాకరణమునకే యొడఁబడితివా?

సీ. అపరాధ మొనరించు నతినీచసేవకు
నైనఁ బల్లెత్తుమా టనని వాఁడు
భరతునికంటె నీ పరిచారికలకంటె
భక్తి నీచరణముల్ పట్టువాఁడు
తైన మూలమునను నెవ్వని కేమివచ్చునో
యని భీతి గడగడ లాడువాఁడు
దోషదూరుఁడె కాక దోషసందేహదూ
రుండై మనలఁ గొల్చుచుండువాఁడు
గీ. నట్టి సత్యగుణారాముఁ డైనరాము
వనములోఁ ద్రోయు మని యెట్లు పలికితీవు !
పలికితివో ! యాఱుమ్గినపండు నేను
చేతులాఱఁగ వానిఁ ద్యజించు టెటులు ?

కైక - త్యజించు టెట్లులని పెద్దయాలోచన మెందులకు ? పదునాలుగు వత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున వసించుట మాయాజ్ఞయని యీ రెండుమాటలు నీ వాతనితో బలుకలేవా ? ఇంత[?]త్రొక్కులాడెదవేల ? నీయాజ్ఞ నతఁడు శిరమున బూనువాఁడుకదా ?

దశ - అయ్యయ్యో, అయ్యయ్యో, వాఁ డట్టివాఁడే. వాఁడు నామాట యెన్నఁడును జవదాటఁడు. అడవికిఁ బో పో, యని యీ రెండుమాట లనలేవా యని పలుకుచుంటివా ? ఎంతమాటాడితివి ?

గీ. రామ ! రా! రాఘవా ! రార ! రామభద్ర !
రా ! రఘువర ! రా! యంచు నో రాఱఁ బలికి
కౌఁగిలి కిప్పుడీవు నిష్కారణముగఁ
బోర యనుటకు నెట్లు నా నోరువచ్చు !

కైకేయీ, పొమ్మనుపనికిఁ బోవు వినయస్వభావముగలవాఁడగుటచేత నేనా పొమ్మనవలసినది? అంతకంటె పాపమేమైన నున్నదా ?

కైక - కారణమునుగుఱించి చర్చయెందులకు ? నీవు తండ్రివి ? సర్వాధికారివి

దశ - హరిహరి, తండ్రి నైనందులకి నేనా చేయవలసినది ?

సీ. రార తండ్రి ! యంచు బారగౌఁగిటఁ జేర్చి
మోహాన మఱి మఱి ముద్దుగొనుటో ?
కొడుకుఁ గోడలు చిల్కగోరంకవలెఁ గాపు
రం బుండి రనుచు ముదంబు గనుటో ?

రాష్ట్రపాలనమున రగడు దేరఁగఁ గొంత
బరువు ముందుగఁ దలపైన నిడుటో ?
ముసలివాడ నరణ్యమున కేగవలె. నేలు
మని సింహపీఠి నాతనిని నిడుటో ?

గీ. చావనున్నట్టి యేను రాష్ట్రమున నిలిచి
రాజ నౌదగు రాము నరణ్యమునకుఁ
బంచు దిక్కుమాలిన మందభాగ్యుఁడైన
తండ్రి చండాలు ననుఁ జేయ దగునె నీకు ?

కైకేయీ, శ్రీరామచంద్రమూర్తి కీఘోరవనప్రవాసమున కేమి కారణమో చెప్పవా ?

కైక - కారణము నిరుఁ దెలిసియుండియే నన్నడిగన వేల ?

దశ - అయ్యో, నే నెరుగుదునా ?

కైక - నీ విచ్చెదనను వాగ్దానముపై నేను కోరుటయే కారణము తెలిసినదా ? వనవాసకారణ మేదో రాము డడిగినయెడల నే నాతనికి జెప్పెదనులెమ్ము.

దశ - అయ్యయ్యో, వాడు నాయాజ్ఞ కెన్నడైన గారణ మడిగినాడా ? ఇప్పుడు మాత్ర మడుగునా, రాఘవా,

సీ. రాష్ట్రమందలి జనరాజికోరిక లేవో
తెలిసి వేగమ వానిఁ దీర్తు వీవు
తల్లులకే వస్తుతతి ప్రీతియో వారి
చెలులచేఁ దెలిసి యిచ్చెదవు నీవు
తీర్థ పాదులకేది తేవలెనో యది
శిష్యుల నెఱిఁగి కూర్చెదవు నీవు
నామోము దిలకించి యేమి కోరితి నేను
వేగ నానిని సమర్పింతువట్టి

గీ. యీవు నాయాజ్ఞకును వేఁతు వేల యడుగు
దువుర నాతండ్రి ! నీవు దుందుడుకఁడైన
వినయసౌమ్యుఁడవైన నీవును, మఱేను
ను బ్రతుకుదు నీమహామారినోటఁ బడక.

కైక - ఈ యిక్ష్వాకువంశమున నసత్యపరాయణుడ నగు నీ వొక్కడవు జన్మించినందులకే పితృదేవత లుద్ధతులూడి యేడువవలసి యుండఁగ, నీకొడుకుగూడ నీచాయవాఁడు కాడయ్యెనని విచారించుచుంటివా? "రాజేంద్రా చాలు చాలు! కారణముతో నీకును రాముడకునుగూడఁ బనిలేదు. ఇఁక మఱెవరికి? తెల్లవారవచ్చు చున్న దేమో! శీఘ్రముగ స్థిరపఱచుము. నీకొడుకు వనవాసప్రయాణ ముహూర్తము సమీపించుచున్నది.

దశ — అయ్యో! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తమనుము.

కైక — అలాగే! నాకొడుకు పట్టాభిషేకముహూర్తము.

దశ — చీ! భరతపట్టాభిషేకమున కప్పు డేమి కారణము?

కైక — రామవనవాసమే కారణము, కాని రామునకుఁ బట్టాభిషేకమును జేయ నీవేల సంకల్పించుకొంటివి?

దశ - రాఘవుడు శౌర్యమున, గుణగణమున, వయస్సున జ్యేష్ఠుఁడు కావున-

కైక - ఈ పక్షపాతమే నిన్నింతమట్టునకుఁ దెచ్చినది. భరతునకంటె రాముని విశేష మేమి?

దశ - కైకేయీ! వృద్ధునకుఁ గనిష్ఠభార్యయందును జ్యేష్ఠపుత్త్రునందు నపరిమిత మమకారము సహజమేకదా! ఇది నాయొక్క తలనే పుట్టెనా?

కైక - భరతునికంటె రాముఁడుమాత్ర మే మంత జ్యేష్ఠుఁడు? అందరును గూడ యజ్ఞ పురుషదత్తపాయసప్రభావమున నొక్కసారియే గర్భములఁ బడెరి కాదా?

దశ - ఏమో! ఆమాట మన కేమి తెలియును? కాని ముందుజన్మించినవాఁడు రాఘవుఁడే కద!

కైక - ముందుజన్మించుటయే ప్రాశస్త్యమునకు హేతువా? దానవగణము దేవగణముకంటె ముందుద్భవింపలేదా?

దశ - చీ! చీ! తులువా! శుద్ధసత్త్వగుణమూర్తియైన శ్రీరామమూర్తిని రాక్షసునితోఁ బోల్చుచుంటివా? హా! ఎంతదారుణాలాప మాడితివి! సంతతమందహాసపూర్వక మృదుమధురగంభీరభాషణ రాక్షసగుణమా? సకలాంగసుందరదివ్యమంగళమూర్తిత్వము రాక్షసాకారమా? గాధేయసవనసంరక్షణాధురీణత రాక్షసకృత్యమా? చీ! ఒడ లెరుఁగక వదరెదవా? శిష్టరక్షణార్థమై దుష్టశిక్షణార్థమై యవతరించిన మహాపురుషుఁడని మునులవలన మనము వినుచు నాతని నిట్టిమాట లాడెదవా? నోటువచ్చింపఁ దగిన తిట్లైన నన్నుఁదిట్టుము. నేను సహింతును, కాని —

కైక — ఒకరిని దిట్టవలసిన యావశ్యకత నాకేమి? ఇయ్యలేక నీవే నన్ను నోటికివచ్చినట్లెల్లఁ దిట్టుచున్నావు. యథార్థముగ నాకు రావలసినది — ఇదిగో తీసికొమ్మని నీవు నాచేతఁబెట్టినది-నా కప్పటి కావశ్యకములేక నీయొద్ద దాఁచుకొనినది- అట్టి వరరూప మగు ద్రవ్యము-నే నిప్పుడొసఁగుమనియడుగ-దైన్యమున బ్రార్థింపమారుమాటాడక వడ్డితో నియవలసియుండఁగా — ఈబొంకులు-ఈశాపాలాపములు ఈ రోదనములు — ఈ గుఱ్ఱిద్దులాటలు; ఆహా! ఆహా! రఘువంశమునఁబుట్టిన సత్యవ

తారమవగు నీకే చెల్లినది! అసురయుద్ధమున మూర్ఛబడి ప్రాణావశిష్టుఁడవై అరదముపై నీవొరగఁ బ్రళయకాలాభీలానలజ్వాలలవలె శత్రుబాణపరంపరాకీలలు చుట్టిముట్టి భగ్గుమనుచుండ ఇఁక నొక్క బాణముతో నీప్రాణ మట్టె యెగిరిపోవుటకు సిద్ధమై యుండఁగ ఆడుదాననయ్యును అవిదితశస్త్రవిద్యనయ్యును పత్యభిమానముచే, స్వప్రాణముకంటె, పతిప్రాణమే హెచ్చనినమ్మి, దైవముఖమును జూచి నీ పేరును నీ ప్రతిష్ఠను, నీప్రాణమును, నీవంశమును, రాష్ట్రమును గాపాడిన మహోపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారమేకదా యీతిట్లు! కాని కానీ! ఇఁక నెంతకాలము తిట్టెదవు? భరతుని పట్టాభిషేకమువఱకే దిట్టెదవా? ఆపైఁగూడఁ దిట్టెదవా?

దశ — భరతపట్టాభిషేక మనుమాటఁ దలపెట్టుదు తెలిసినదా?

కైక — నేను నీ కప్పు డిచ్చినరాష్ట్రమును నాకొడుకున కిప్పు డేల నీ వీయఁ గూడదు?

దశ — వీలులేదు.

కైక — ఎందుచేత?

దశ — వంశాచారవిరుద్ధ మగుటచేత.

కైక — అఱువదివేలయేండ్లు పరిపాలించుట వంశాచారమా! అనేకకళత భార్యాత్వమనూచానమా? అసత్య మాడుట యన్వయమర్యాదేనా? అన్నిటితోపాటే భరతపట్టాభిషేకము గూడను. ఏమంత విశ్చలముగఁ జూచెదవు?

దశ — కైకేయీ! నాపాణిగ్రహణము చేసి రాష్ట్రము నీవే యొసంగితివి, తిరిగి నేను నీ కీరాజ్యము నిచ్చెదను. నీచేతిమీఁదుగా రాముని కిమ్ము లేదా నీవు దానిని భరతుని కొసంగి వానికరములమీఁదుగా దానిని రామునికి సమర్పింపఁజేయుము.

కైక — ఏలాగైన రామునినెత్తిఁ గట్టింపవలెను రాజేంద్రా! ఏటిమాటలు, బొల్లిబొల్లినైచ్యములచే నన్ను సంతోషపెట్టఁ దలఁచుచుంటివా? "నీసేలం నాయనా!" అని రాజ్యమును నేను రామునికి సమర్పింపనా? ఆఁ! "రాజ్యమో రాజ్యమో" అని యేడ్చుచున్న భరతునిచేతఁ బడినరాష్ట్రమును పప్పుబెల్లము లతనిచేతఁ బెట్టి మఱపించి బుజ్జగించి, రామునికి గట్టింపనా? ఆఁ.

దశ — భరతుఁడు రాజ్యముకొఱ కేడ్చుచున్నాఁడా? ఛీ! ఛీ! ఈయేడుపంత నీదే! నాగొంతు గోయుటకు నీవీతంత్రమును బన్నినావు. నాకంటె రామునియందు భరతునికి భక్తి హెచ్చు. అట్టివాఁడు రాముని వనవాసమున కంపి తాను పట్టాభిషిక్తుఁడగుట కంగీకరించునా? అసత్యము.

కైక — సర్వసద్గుణసంపన్నుఁడైన యిర్వదినాలుగేండ్ల రాజపుత్రునకు రాజ్యమేల వాంఛయుండదా? మహారాజమాతనై సపత్నులతోఁగూడ నందఱిచేతను బరిచర్య చేయించుకొనవలెనని నా కుండదా? సాపత్న్యసోదర్య మెక్కడ! ప్రేమ యెక్కడ! రాష్ట్రములో సఁగుట యెక్కడ? కృతయుగపుమాటలఁ జెప్పుచుంటివి?

దశ — ఛీ! దుర్మార్గురాలా! ఆ దుర్మార్గుఁడును నీవు ఏకీభవించి రాముని నన్నుఁ జంపఁదలఁచితిరా? వెడ్రాగి యజ్ఞోపవీతమును త్రెంచి పాఱవైచిన బాపన

పండవలె నీ వలలోఁ జిక్కి నా యుద్గతికిఁ గారణ మగు రాముని విడనాడుకొందు ననుకొంటివా? నీ వింతయగు మాయమురాల వని నే నెఱుఁగను. అగ్నిసాక్షిగ గ్రహించిన నీపాణి ద్యజించుచున్నాను. భరతుఁడు నాకొడుకు కాఁడు. నేను చచ్చిన వెనుక నీవు నాకు ధర్మోదకము నీయవలదు. భరతుఁడు నాకు శ్రాద్ధక్రియను జేయవలదు పో! పో!

కైక - సరే! నేను పోవుటకు సంసిద్ధముగనే యున్నాను. నీయసత్యపిశాచమునకు నా ప్రాణముల నిప్పుడే నీయెదుట బలియిచ్చుచున్నాను. ఇదుగో తలబగుల గొట్టుకొందును. (తల నేల గొట్టుకొనబోవును)

దశ - (పట్టుకొని) ఆఁ! ఆఁ!

కైక - నన్నాపకుము. నేఁడో నావల నూను. నా రక్తముతో రాము నభిషేకింపుము నీవు విపరీతసత్యవాదివే కాక, ధర్మపత్నిని జేతులార వధించిన పరమధార్మికుఁడ వని లోకమున కిప్పుడే వెల్లడి కాక తప్పదు. వదలు వదలు.

దశ - కైకేయీ! నీకింత సాహస మెందులకు? నీ ప్రాణములేల పోగొట్టుకొనవలయును?

కైక - ఏమి? ఏల పోగొట్టుకొనవలెనో నీ వెఱుఁగవా? నేను చచ్చినయెడల మైలవచ్చుననియు, నందువలన రామపట్టాభిషేక మహోత్సవ మాగిపోవుననియు నీ వాందోళనపడి నన్ను నిరోధించుచుంటివా? నీకట్టి సందేహ మక్కఱలేదు. రామపట్టాభిషేక మాగదు. అగ్నిపురోభాగమున నీకును నాకును గలిగిన సంబంధము, నీ విప్పుడు త్యజించుకొంటివి కదా!

దశ — హరహరీ! ఎంత పాపము తటస్థించెను హా భగవంతుఁడా! ఇన్ని సంవత్సరము లనుకూలముగఁ గడపి యీ యొక్క రాత్రి గడువలేక పోయితివా? కైకేయీ చూడు, ఒక్కమాట.

కైక - ఒకమాట కాదు రెండుమాటలు. రామవనవాసము; భరతపట్టాభిషేకము

దశ - నారాయణ! నారాయణ! (ఏడ్చును) కైకేయీ! వసిష్ఠాదుల కడుపును, గాళ్లు, బట్టుకొని యెటులైన భరత - పట్టాభిషేకమునకు - అయోధ్య - అంగీకరింపజేసినచో రామవనవాసవరము వదలుకొందువా?

కైక - రాముఁ డరణ్యమునకుఁ బోయినప్పుడేకద భరతుని పట్టాభిషేకార్హత? కావున - మొట్టమొదట - అనఁగ - తేఁపు - రామవనవాసము తప్పదు.

దశ - (ఏడ్చుచు) తప్పదా! తప్పదా! రామ! రామ! రామా! (మూర్ఛిల్లును)

కైక - (నవ్వుచు తనలో) ఈ మహారాజు మూర్ఛనొందినాఁడు. అబ్బ నా యుక్తులు కటకట కొఱికినాను. ఇప్పటికి నా ప్రయత్నము దారికి వచ్చినట్లున్నది. ఎవరిదో కాలిచప్పుడగుచున్నది. ఎవ రక్కడ?

(నేపథ్యమున) నేను సుమంత్రుఁడను. మహారాజుగారిని దర్శింపవచ్చితినమ్మా.

కైక—(తనలో) సమయమునకే వచ్చినాడు. (ప్రకాశముగ) చిరకాలసేవకుఁడ వైన నీకు సందేహమేల? లోనికి రమ్ము. నాథా! సుమంత్రుఁడు వచ్చినాడు. (సుమంత్రుడు ప్రవేశించును.)

దశ—(కన్నులువిప్పి చూచును.)

సు—మహారాజేంద్రా! తెల్లవారవచ్చుచున్నది. పట్టాభిషేక సంభారములు సర్వమును సమకూర్పఁబడినవి. సభాశాలకు వసిష్ఠాదులు వచ్చినారు. మీరిఁక నాలసింపఁగూడదు. వేగమె దయచేయవలసినదని వసిష్ఠభగవానుని యానతి—

దశ—రామ రామ రామా! (లోలోపల నేడ్చును.)

సు—అమ్మా! మహారాజుగారి నేత్రములు తెల్లగనున్న వేమి?

కైక—ఆనందభాష్పములు విడుచుటచేత – రేపు పట్టాభిషేకము కాదా?

దశ – (తనలో) నారాయణ నారాయణ

సు – అమ్మా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్న నింక రాజుగారు నిదురఁబోవువానివలె నున్నారేమి?

కైక – చెప్పలేదా? అమితసంతోషమున నిప్పటివఱకు నిద్దురయే లేదు. ఇప్పుడిప్పుడే కొంచెము కన్నులు మోడ్చినారు.

దశ – (ఉస్సురనుచుఁ దనలో నేడ్చును) రామ! రామ! రామా!

సు – అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారేమో బాధనొందువానివలె నున్నారేమి?

కైక – వెఱ్ఱివాఁడా! అమితసంతోషమునకు నమితదుఃఖమునకుఁ బర్యవసానమవస్థత్రయే కద! చూడు! నీవు వెంటనేపోయి రాము నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

సు – చిత్తము (సందేహించును.)

కైక – ఏమి! సంకోచించుచున్నావు!

సు – (చేతులు జోడించుకొని). అమ్మా! క్షమింపుము. మహారాజుగారి యాజ్ఞకూడ నైనయెడలఁ దీసికొనివత్తును.

దశ – సుమంత్రా! రామచంద్రు నొకసారి నా కన్నులయెదుటఁ బెట్టుము.

సు – చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

దశ – (తనలో, చేతులు జోడించుకొని) రామా! రఘువంశాబ్ధిసోమా!

గీ. రాఘవా! వనమున కేగరా యటన్నఁ
బూర్ణచంద్రుని బోలు నీ ముద్దుమొగము
వాడుబాఱఁగ నాకను ల్వాడిపోవ
వినయగుణసాంద్ర! యెట్లు చూతునుర తండ్రి!

గీ. మూడుకాళ్ళుల ముదుసలి మొదలు పాలు
ద్రోలు పసిబిడ్డదనుక నిన్నోర్పలుఘనుడుఁ

కలుగఁ డని జయవిజయధ్వనులను బలుక
నే మనుచు నేను గానఁ ద్యజింతు నిన్ను?

గీ. గువ్వపిట్టల చందానఁ గులికి కులికి
చిన్నకాపురమును జేయు సీత నిన్ను
గాఢవనసీమలోఁ సక్కల యెదానఁ
బులులవాతను నెట్లు దాపుదుర తండ్రి?

ఓ సూర్యభగవానుఁడా !

గీ. వనితకై రేపు రాముని వనికిఁ ద్రోచి
నీకులము రూపుమాపక నాకుఁ దీర
దయ్యా! చిరసమాగతభవదన్వయమును
రక్షణముఁ జేసికొనఁ బైకి రాకుమయ్యా

హా రామ! రామా! (బిగ్గరగ నరచి నేల వ్రాయును.)

రామ – (ప్రవేశించుచు) నాన్నగారూ! వచ్చుచున్నాను. తండ్రీ! నమస్కారము.

దశ – (అదరిపడి, తల పైకెత్తి, గద్గదస్వరమున) హా! రామచంద్రా! (నేల వ్రాలును.)

రామ – (అదరిపడి, రెండడుగులు వెనుకకు వైచి, తనలో) హా! ఏమిది! మా తండ్రిగారిట్టి విపరీతావస్థలో నుండుటకుఁ గారణ మేమి?

గీ. నాగళధ్వని యెవని వీణారవంబొ
నాదు ముఖబింబ మెవనిచంద్రప్రకాశ;
మట్టి నాతండ్రి నను వినఁడయ్యె! కానఁ
డేనొర్చిన పాతక మేది యగునో?

గీ. ప్రబలతమరాజ్య తంత్రనిర్వహణసంభ్ర
మమున నున్నను రామనామంబు చెవిని
బడ నోడలు జల్లు మన నట్టి పాటఁజూచు
ప్రభుఁ డెదుటి నన్నుఁ గనడు పారిబ్ధమేమొ?

(కైకేయివంకఁ దిరిగి) అమ్మా!

గీ. బుద్ధివచ్చినదాది యెప్పుడును నేను
దండ్రిగారికి గోపపాత్రమను గాను

నీ పదంబులఁ బట్టుదు గోపశాంతిఁ
బడయ జేయు మాతనికి నాపత్తు మాని.

(పాదములబడును.)

కైక — రామభద్రా ! నీ తండ్రిగారికి నీపైఁ గోపమింతమాత్రమును లేదు.

రామ — అమ్మా ! నిశ్చయమే కద! అట్లైన నీ యస్వస్థతకు దేహపీడ కారణ మగునా ?

కైక - ఆయన కారోగ్యలోపమేమియు లేదు.

రామ — అమ్మా ! చిరంజీవి తమ్ముడైన భరతుఁ డారోగ్యముగ నున్నట్లు వార్తలు వచ్చుచున్నవి కదా !

కైక — ఆహా ! అతనికి శత్రుఘ్నునితోడఁ గుశలమే !

రామ — అమ్మా ! భరతుఁడింక మనరాష్ట్రమేల పొందలేదు ?

కైక — (తనలో) ఇదిగో ! రేపు నీవు వనమునకు నడచినతరువాత — (ప్రకాశముగా) రాఘవా ! మొన్న మొన్ననే మేనమామయింటికి బోయిన భరతుని కింతలో రావలసిన తొందర యేమున్నది ?

రామ — అమ్మా ! అటు లానతిచ్చుట న్యాయమా ? తొందరయే లేదనుచున్నావా ? రేపటి పట్టాభిషేకమునకు భరతుఁడు రాకపోవుటచేత నాకెంత విచారముగ నున్నది ?

కైక — (తనలో) రేపటి పట్టాభిషేకము భరతునికే స్థిరపఱచితిని. నీకు విచారకరమగునట్లే జాగ్రత్తపెట్టితిని.

రామ - అమ్మా ఆయనగారి యస్థిమితత కేమి కారణమో చెప్పవా ?

కైక — ఇన్నిసారు లడిగితివి కానఁ జెప్పవలసి వచ్చినది. నీవే కారణము.

రామ — అయ్యయ్యో ! నామూలముననే నాయనగారికి విచారమా ! తండ్రిగారి యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ నేలోపమును జరిగించియుండలేదు; నాపాపవశమునఁ బ్రమాదికమేమి తటస్థించెను ? అమ్మా ! నా మనసు మిక్కిలి యాందోళనపడుచున్నది. నన్ను క్షమించి తెలిసినంతవరకు నా తప్పేమియో యానతీయవలయును.

కైక — ఇంతవఱకు నీ వేలోపమును జేసియుండవు కాని యికముందు చేయుదువేమో యని యాతఁ డిబ్బందిపడుచున్నాడు.

రామ — అమ్మా ! ఇంతకంటె విరుద్ధ మున్నదా ? ఇంతవఱకు దప్పొనర్పని వాఁడ నిఁక ముందుమాత్రము బుద్ధిపూర్వకముగ నేల చేయుదును ?

కైక — ఇంతకుముందుదారి వేఱు ఇప్పటిదారి వేఱు. కొడుకులకు వయసు వృద్ధి యగుకొలఁది తండ్రులయెడల విధేయత క్షయించును గదా ! కొడుకులైననేమి ? కోడండ్రైననేమి ? హితములైన యాజ్ఞలనే శిరమున ధరింతురు. కొంచెముహితము లైనచో మూలఁగూరుచున్న ముసలివానికి మిట్టిపాటేల యని తిరస్కరింతురు.

రామ—(చెవులుమూసికొని) హరి హరీ! ఎంత మాటాడితివి తల్లీ! నాస్వభావమును బాగుగ గుర్తెఱిఁగియుండియు నిటు లానతీయఁదగునా?

గీ. తండ్రియానతి యైనచో దారుణాగ్ని
కుండమునఁనైన నుఱికెదఁ జండతమ వి
విషంబునైనను గ్రోలెద సంబురాశి
మధ్యమునఁనైనఁ బడుదు నమ్మా! నిజంబు.

దశ—(తనలో) హాతండ్రీ! పుత్రఘాతకుఁడైన యీ నిర్భాగ్యుని కొఱ కెంత దారుణ ప్రతిజ్ఞను జేసితివిరా తండ్రీ।

కైక—సెబాస్ రామభద్రా! ఈ మహారాజునన్నుఁ బూర్వమున రెండు వరములఁ గోరుకొమ్మనిపలికినాఁడు. అప్పటికి యావశ్యకతలేక యిప్పుడు వాంఛించితిని. అవి నీకు బాధాకరము లగుటచే నాకీఁ డిచ్చుటకు భయపడుచున్నాఁడు. నీ వేమందువోయని యాతఁడు నీతోఁ బలుకుటకు జంకుచున్నాడు. నాకుఁ జెప్పక తీరదు కావునఁ జెప్పెదను వినుదువా?

రామ—పరమసంతోషకరముగ విందును.

కైక—తెల్లవాఱినది మొదలు పదునాలుగు సంవత్సరములు నీవు దండకారణ్యమున నివసింపవలయును. నీ పట్టాభిషేకమున కార్జింపబడిన వస్తుసామగ్రితో భరతునికి బట్టాభిషేకముఁ జేయవలయును.

దశ—(తనలో) హరి హరీ! హరి హరీ!

రామ—అమ్మా! అవశ్యమటులే జరుగుఁగాక. నాకీ రెండునమితానందకరములే.

దశ—(గుండెలుగొట్టుకొని, తనలో) రామ, రామ, రామా! ఒప్పుకొంటివా తండ్రీ! (మూర్ఛిల్లును.)

కైక—సరే! నీవు తెల్లవారినతరువాతనే పోవలసినవాఁడవు కాన శీఘ్రముగా ప్రయత్నములో నుండదగును. పొమ్ము.

రామ—అమ్మా! కట్టుబట్టలతోఁ బోవుటానికిఁ బ్రయత్నమేమున్నది?

కైక—కాదయ్యా। ఈ యాభరణములను వస్త్రములనిట దిగవిడిచి నారలు ధరించి జటాధారివై కానకుఁ బోవలయును. వింటివా?

రామ—(నవ్వుచు) నాకుఁ బ్రత్యక్షభగవంతుఁడైన నా తండ్రిని, నాయెడల నత్యంత ప్రేమాస్పదలగు మాతృదేవతలైన మిమ్ములను సర్వ రాష్ట్రమును బరిత్యజించి పోవునపుడమ్మా, ఈ వస్త్రముల నీ యాభరణములను మాత్రము విడువ లేకుందునా? జటావల్కలధారినగుట నాకు మఱింత సంతోషము.

తృతీయాంకము

గీ. ఉచితవేషంబునను మునిప్రియపాద
పద్మపరిచర్య సేయంగ వాంఛ యుండె
నెంతకాలంబు నుండియో! యిప్పటి కది
అమ్మ! సమకూరెఁ బూర్వపుణ్యంబువలన.

కైక — సంతోషమే. నీవనవాసము స్థిరపడినది. కావున నింక భరతుని పట్టాభిషేకమును గురించి యొక్క మాటఁ జెప్పవలసియున్నది.

రామ — ఆనతిమ్ము.

కైక — ఈ మహారాజునకు నాపై మిగులఁ గోపముగ నున్నది. నీ వుదయమున నే వెడలక తప్పదయ్యెను. లక్ష్మణుఁ డుద్ధతస్వభావుఁడు. భరత శత్రుఘ్నులు దూరమువనున్నారు. వసిష్ఠసుమంత్రాదులు నన్ను లక్ష్యపెట్టరు. భరతుని వెంటనే యిచ్చుటకుఁ బిలిపించి యభిషేకింపవలసినదని మీ తండ్రిగారితోను, వసిష్ఠాదుల తోడను, జెప్పి మఱి పోవలయును.

రామ — నీయాజ్ఞానుసారముగ వారిఁ బ్రార్థింతును. అమ్మా నేనొక్క మనవిఁజేసికొనవలయును.

కైక — సరే చెప్పుము.

రామ—గీ. రామ! రాఘవ రఘురామ రార యంచు
నాదుపేరులె గీతాలఁగాఁ దవిల్చి
పాడుకొను కరుణాబ్ధి నాతోడ నేఁడు
పలుకఁడు సనుఁజూడడు నాదుపాప మేమి?

కైక — నీవింక శీఘ్రముగ వెడలలేదని యాతఁ డిబ్బంది పడుచున్నాడు. నీ వెంతశీఘ్రముగ వనమునకుఁ బోయిన నాతనిడెంద మంత శీఘ్రముగ నిమ్మళమగును.

రామ — అమ్మా! మా అమ్మగారితోడను, వైదేహితోడ నొక్కమాటఁ జెప్పి యిప్పుడే వెడలిపోయెదను. ఒక్క మనవిఁ జేసికొందును కోపపడనని వర మీయవలయును.

కైక — త్వరగఁ జెప్పుము.

రామ — నాకుఁ దండ్రిగారియాజ్ఞ యొకటియు, నీయాజ్ఞ యొకటియునా? నీచే బడఁదగినరాజ్యము భరతున కిచ్చి నీ వరణ్యమునకు బోవలసినదని నీయాజ్ఞయగు నెడల మనఃపూర్వకముగ నే నంగీకరింపక పోదునా? ఈ మాత్రపు స్వల్పకార్యమునకుఁ బూజ్యులు, వృద్ధులు, దైవసమానులైన తండ్రిగారి నిటుల బాధింపన్యాయమా?

కైక — ఏమి? నాకు నీతులు కఱపుచుంటివి? మేము పెద్దల మగుటచే మా సంసారము లెటులో గడతేర రానేవచ్చినది. నీవు పడుచువాఁడవు. పడుచు

పెండ్లామునకు భర్తవు. సీత నీతో వచ్చునెడలఁ జేయునది యరణ్యములో స్వతంత్ర సంసారము. నీ భార్యనిన్ను బాధింపకుండ, నిన్నేడిపింపకుండ జాగ్రత్తపెట్టుకొనిన జాలును కాని నీ కెందుల కింక నాలసించెదవు ?

రామ – అమ్మా, క్షమింపుము. పోవుచున్నాను.

(నేలబడియున్న తండ్రిచుట్టుఁ బ్రదక్షిణముఁజేసి యాతని రెండు పాదములను గనుల నుంచుకొని) తండ్రీ! నమస్కారము. పోయెదను.

(నిష్క్రమించును)

కైక – (పైన బడుచును) నాథా! లెమ్ము! తిరిగి మూర్ఛాపరవశుఁడైనట్లున్నది. (విసరుచు) నాథా, నాథా. లెమ్ము. (కన్నులు తెఱచి లేచును.)

దశ – (కన్నులు చేతులతో మూసికొని) నారాయణ, నారాయణ.

(ఏడ్చుచు లేవఁబోయి పడును.)

ఎవఁడురా అక్కడ.

సేవ – (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ!

దశ – సేవకా, నన్నుఁ బట్టుకొని కౌసల్యాంతఃపురమునకైన, నీలోపున మరణించినయెడలఁ గాటికైనఁ దీసికొనిపొమ్ము.

(సేవక సాహాయ్యమునఁ బోవును)

కైక – నేనీసంగతి మంథరతోఁ జెప్పుటకుఁ బోవలయును.

(నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము.

*
**

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము

ప్రదేశము:— శ్రీరామభవనము.

(ప్రవేశము:— భద్రుఁడు, కచుఁడను నిద్దఱు ద్వారరక్షకులు.)

భద్ర - కచా నీ నిద్ర కాలిపోను, లే తెల్లవాఱవచ్చిన నింక గునికిపాట్లేనా ? (వీఁపుపైఁ జఱచును.)

కచ - (కన్నులు నులుముకొనుచు) ఓక్సి, అంబలిఁగాచినావఁటే ?

భద్ర - కన్నులు తెఱచిచూడు. ఇది నీ గుడిసెకాదు. నేను నీ భార్యనుగాను.

కచ - భద్రా, నీవా ? చూడు, బండికును పాకటి పారాకా పాకటి నిద్రకు మంచి బింకమైన పట్టుసుమా.

భద్ర - ఇప్పుడైనను లేచి కత్తిఁ చేబట్టుకొని నిలువబడుము. ఈ రోజున రామభద్రుడు గాన—

కచ - ఛీ, ఛీ, రామభద్రుడేమిటి, కానయేమిటిరా, నీ మొగము.

భద్ర - రామభద్రుడుగాన నీ మాన ప్రాణములు దక్కినవి.

కచ - ఎందుచేత ?

భద్ర - నీవు నిద్రపోవుచుండఁగ నేకాదా కైకేయమ్మగారి యంతఃపురములో నుండివచ్చి కౌశల్యమ్మగారి యీ యంతఃపురములోని కిప్పుడే యాతఁడు వెళ్ళినాడు. నినుఁ జూచి నవ్వుకొనుచు వెళ్ళినాఁడు.

కచ - రామభద్రుని జిన్నతనమున నే నెత్తుకొనినవాఁడను గావున నాపై నభిమానము.

భద్ర - రామభద్రుఁ డందఱియెడల దయాళుఁడే. కాని యెవరిమట్టుకువారు తమయందే మిక్కిలి యనుగ్రహమని యనుచుందురు. నీ వాయన నేమి, లక్ష్మణుని మాత్ర మెత్తుకొనలేదా ? ఏదీ ; ఆయ నే నిన్ని నిద్రావస్థలోఁ జూచినయెడలఁ గత్తి దూసి మీఁద బడియుండఁడా ?

కచ - అతఁడగ్ని రాముడు. ఈతఁడు సీతారాముడు. నే నెఱుఁగనా ? కాని అమ్మరొయ్యో, అడేమి, లక్ష్మణుడు కత్తిచేతఁ బూని లోని తలుపులఁ దన్నుకొని యిటులు వచ్చుచున్నాఁడు. నన్ను శిక్షించుటకుఁ గాదుగదా.

భర - (నవ్వుచు) మహారాజుల కసూయి కలుగునంతవఱకే కాని కలిగిన యెడలఁ గన్న పుత్రికులనే శిక్షింతురు. అట్టిచో నీనా లెక్కయేమి ? ఆ కోప స్వభావు నెదుట నిలువఁబడకుండ నిసుకగడియారమువ్వ యీ వంక నుందుమురా ?

కచ - నీవును దాఁగియుండవలయునా ? నీవు గూడ నాతోపాటుశిక్షయేల?

(నేపథ్యమున) సోదరా, సౌమిత్రీ, ఆఁగు ఆగు.

భర - అటుమాడు, లక్ష్మణుని వారించుచు రామచంద్రుడు కూడ వచ్చుచున్నాఁడు. ప్రక్క కోసరిలుదము రా. (నిష్క్రమింతురు)

(ఇది విష్కంభము)

ప్రదేశము:- కౌశల్యాంతఃపుర పురోభాగము

(ప్రవేశము:- రాముఁడు ధనుర్ధరుఁడై. కత్తిని జేతబూని లక్ష్మణుఁడు)

రామ - సోదరా, సౌమిత్రీ ఆగుఁ ఆగు. కర్మగతి కెవఁడేమి చేయఁగలడు.

ల - కర్మగతియనుమాట యసత్యము.

గీ. కర్మసూత్రము బలిదియో? నాధర్మసూత్ర
మే బలిమెూ? నన్ను విడుఁడు చూపింతునిపుడె;
దైవ పౌరుషగతులలో ద్రఢిమ కలది
యేదో యను లోక సంశయ మిపుడె తీఱు.

రామ - సోదరా ప్రశాంతినొందుము. ఇప్పుడంతతొందర యేమి వచ్చినది.

ల - అగ్రజా ఇప్పటికి దొందరయే లేదనుచున్నారా ?

సీ. మత్సరంబున దుష్టమానసి కైకేయి
తలఁచినవాంఛ తొందరయె గాదె
భార్యాపరాధీన బాంచాలిముదుకఁడా
దటఁ దలయూఁపఁ దొందరయె కాదె
భరతుఁడు రాజౌను బదపద నీవు కా
న కని యాతఁ డనఁ దొందరయె కాదె
అదె బళీ యని వసీయాత్రాపరాయణ
తను మీర లుంట తొందరయె కాదె!

క. ఇంతకంటెను దొందర యేది గలుగు
నసువు లీమేన నుండఁ బట్టాభిషేక
భంగమును వినను, గనను, భంగకరుల
ఖరతరాస్త్రక్రాసిచే నఱుకునాఁడు.

రామ — (చిరునగవుతో) తమ్ముఁడా లక్ష్మణా!

గీ. ఏను నీకంటె బెద్దనుగాన భక్తి
నాయెడలఁ జూపినావు సంతోసము నిండెఁ
గాని నాకంటెఁ బెద్దలౌ ఘనులయెడల
ద్విగుణభక్తిని నీవు చూపింపవలదె ?

గీ. మాత, తండ్రి, యొజ్జ, [illegible]మనవులమగు
తి మని పలికితి నీవు, కత్తిని వహించి
ముందు పర్వెత్తె పెనుకనే సంగదలింపఁ
దమ్ముఁడా ! యిది శాంతి[illegible]మె నీకు?

(కౌగిలించుకొనును.)

ల — పెద్దలయెడల ఘనులయెడల నేను భక్తిని గనబరుపలేదని మీరు సెల విచ్చితిరి. పరమకోపశీలురై, యత్యంతకాముకులై స్వభావయగు భార్యవలలోఁ దగిలి, యైహికసుఖలోలుండై, [illegible] కొడుకును [illegible] పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా ? అంతతో నూరకుండక [illegible] నిక్కపొసగఁగల జ్యేష్ఠపుత్రులైన మహానుభావులరగు మిమ్ముల [illegible] యూరుపేరు లేని భరతుని సింహాసనముపై కెక్కించుట కంగీకరించుట పెద్దతనమునకు ఘనతకు లక్షణమా ?

రాము.— తమ్ముఁడా ! శాంతుఁడవుగము.

గీ. సతికి వశుఁడౌట ఘనతకు సంజ్ఞ కాదు
పెద్దకొడుకును నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుటె
గౌరవమునకు జిహ్నంబు గాదు, సత్య
మును వదలకున్కి ముఖ్యలాంఛనము సుమ్ము.

గీ. నన్నుఁ బ్రాణముగా నెన్నుకొన్న తండ్రి
నన్నుఁ బట్టభద్రునిఁ జేయనున్న తండ్రి
సత్యవాక్యరక్షకై తృణప్రాయముగఁగ
విడుచు టెంతటిఘనతయో తలఁపరాదె ?

భరతపట్టాభిషేకోత్సవమున కాతఁ
డౌ ననుట నిత్యసత్యావననైకదీక్ష
చేతనేకాని స్త్రీలోలతాతరళిత
చిత్తసంతతమోహంబుచేతఁ గాదు.

లక్ష్మ—సత్యవాగ్గోళ్లత యనుచున్నారా ? కాదు - కాదు.

గీ. అసుర యుద్ధము కలలోనియంశము, వర
యుగ్మ మంతకంటె నసత్యమో మహాత్మ ?
నత్యమిషమున జనుల మోసంబు సేయు
మనల గొంతుఁగోయఁగఁ బన్ను మాయబుద్ధి

నిన్న నీసరికి సభాశాలలో మనతండ్రిచేసిన భవదీయపట్టాభిషేక ప్రశంశ, వసిష్ఠాదుల కంటుదుమ్ముకొట్టుటకు జేసిన యింద్రజాలము, మీతో నీసంగతి ముచ్చటించుట మిమ్ము మోసపుచ్చుటకు జేసిన కనుకట్టు. ఈయుత్సవములు ఈమహాప్రయత్నములు జనుల వాక్సంభవమునకు జేసిన గారడి. చిన్నకొడుకు పట్టాభిషేకము. పెద్దకొడుకు వనవాస మను నీరెండు పనులు ప్రపంచమున నెన్నడైన జరిగియుండెనా ? భరతపట్టాభిషేక మొనరించుట మహారాజునకు కైకేయీప్రోద్బలముచేత నిష్టమే కాని యట్లుచేయుట లోకవిరుద్ధమనియెంచి, యీయవాంతర రామపట్టాభిషేక సన్నాహమును మంచి యంతఃకరణముతో నొనరించునట్లు నటించి, యెన్నఁడేవ్వ రెఱుంగని మిథ్యావరములను గల్పించి, సత్యవాక్యపరిపాలనచ్ఛలమునఁ జిరకాలమనోరథాధిరూఢమగు భరతపట్టాభిషేకమును మహారాజు స్థిరపఱచినాఁడు.

రామ...వెఱ్ఱివాఁడా! నాపైనుండుభక్తిచే నీకట్టియసందర్భాభిప్రాయములు గలుగుచున్నది. సరే నీవనినమాటయే స్థిరపఱుపుము. తండ్రిగారికి భరతపట్టాభిషేకమభిమతమే యైనయెడల నాతోను నావనవాసముగూడ నాజ్ఞాపింపనేల ?

లక్ష్మ...నాకుఁ గారణములు తెలియవు! (గుండెలుకొట్టుకొని) అమ్మా అమ్మ ఈ మహోపద్రవమును నేను సహింపను ఆర్యా! నన్ను వదలుము.

గీ. సవనభంజన మొనరించి సత్రబాధఁ
జేయుతాటక నీవు హింసించినటులు
తావకీనాభిషేకవిధ్వంసిని యయి
మనల బాధించు కైకను దుమమువాఁడ

మిమ్మెవ్వ రభ్యంతరపెట్టుదురో చూచెదను నా వెంట రండు. మిమ్మిపుడు సింహాసనముపైఁ గూరుచుండఁబెట్టెదను.

రా...(నవ్వుచు) తమ్ముడా లక్ష్మణా నీవు శ్రమపడవలదు. నాకు సింహాసన మక్కరలేదు. శాంతి వహించి యాలోచించుకొనుము, తల్లిగారైన కైకేయి మనకేమియు నపకార మొనర్పలేదు.

సీ. పాపఫలాంతవైభవభావ మూనక
పుణ్యకాలమునఁ బోవుమనియె

బహుజన పాలనభార మొందక సూత్కృ
ముగ నొక్క పొట్ట నోముకొను మనియె
ధరణీ ప్రపాలనో త్తర మైన వ్రాతమూ
మునివృత్తి నిప్పుడే వూను మనియె
నెన్నటికైన నదేకాని యిది యుండ
దదె వేగఁ జూచుకొమ్మంచుఁ బలికె
గీ. నట్టి కరుణార్ద్రచిత్త మైనట్టి తల్లి
ఋణ మెటులు తీర్చుకొందు నం చేను జింత
పడ నటికెద ననచు ద్రీవపడెద వీవు
తమ్ముఁడా ! యిది కీర్తిపథంబె నీకు.
సీ. తండ్రియాజ్ఞనను దలఁ దాల్చి గోహత్యఁ గం
డుఁడు చేసి యుద్గతిఁ బడయలేదె ?
పిత్రాజ్ఞ మీరక ధాత్రిఁ ద్రవ్వుచు సగ
రజు లీల్గి సద్యశోరమును గనరె ?
తండ్రి కానిమ్మనఁ దల్లిన దున్రించిన
పరశురాముఁడు మహోద్ధురుఁడు కాడె ?
వసుధలోఁ బితృవాక్యపరిపాలనంబై మై
ఖ్యాతుల కెల్ల గంకణము గాదె ?
గీ. ఏ వచింబినవా రాచరించినట్టి
కష్టములు లేక బహుసుఖకర మతిసుల
భ మగు మునివృత్తిచే వారు పదుయుగీర్తి
యిట్టె రానుండ వనికిఁ బర్విడఁగవలదె !
లక్ష్మ—ఆర్యా! మీరింక వనప్రయాణమునకుఁ గృతసంపూర్ణ నిశ్చయులరై యున్నారు. కావున మీ విశేషదుఃఖమును సహింపలేని నన్ను మీ వెంట రానిండు.
రామ—(నవ్వుచు) తమ్ముఁడా!

గీ. ధరణిలో సోదరులు ధనధాన్య భూవ
సతులలోఁ బాలునకురిబోర సహజమగును
గాని నా వనవాసార్తిలోన భాగ
మి మ్మటంచును బలికితి వేల బేల ?

లక్ష్మ—గీ. మనకుఁ దనువులు రెండైన జననమాది
కలిసియుండుచేత గతి యొక్కటియె యగును
కలము రెండైన మొనలను గలిగియున్నఁ
గడకు ఫల మైనవ్రాఁత యొక్కటియె కాదె.
రామ — సౌమిత్రీ।
సీ. ననుఁ బాసి మనతండ్రి మనలేఁడు కోసలా
త్మజ పతిహీన యాత్మజవిహీన
యగు దిక్కుమాలిన దగును మీ తల్లికిఁ
బుణ్యావశంబునఁ బుత్త్రయుగము
జనన మొందెను గాన ననుయుంగు నాతోడి
నీడనై తిరిగెడు నీవు నాకు
మాఱుగా నా తల్లిఁ గూరిమి సేవింప
నే లేని కొఱఁత నిండింపఁ గలవు
గీ. ముగ్గు రమ్మలకు ముగ్గురు పుత్త్రులుండు
గర్భవాసంబులో నేది కానఁబడదు
ముగ్గురిలోపల జ్యేష్ఠుఁడౌ ముగుణసాంద్రు
భరతరాజేంద్రు సేవించి బ్రదుకు మన్న.

లక్ష్మ—(కత్తి పారవైచి, చెవులు మూసికొని) హరహరీ! ఎంతమాట విన వలసి వచ్చెను. రామచంద్రప్రభూ భగితుఁడు రాజేంద్రుఁడు! (రాముని రెండు పాదములఁ బట్టుకొని) మహాప్రభూ! యథావిధిగఁ జిక్కిన రాజ్యమును దృణప్రాయముగ విసర్జించి యెట్టి మహస్థైర్యమును గలిగియుంటివి.

రామ—(నవ్వుచు) తమ్ముఁడా ఇది యొక విశేషము కాదు.

గీ. తనస్వరూపము తా నెఱిఁగినయెడ, ననుఁ
దైహికాలోలతను దేవులాడఁ డెప్పు
డాటవస్తువుకై యేడ్చునట్టి బిడ్డఁ
డైన నద్దముఁ గని యేడ్పు మానుఁగాదె?
గీ. సత్యవర్తనమునఁ బొందు మృత్యువైన
శక్రసామ్రాజ్యమునఁ కంటె శస్తతర ము
సత్యవర్తనమునఁ బొందు సకలవిభవ
మైన దుర్మృతికంటె హేయంబు మనకు.

అదిగాక :—

గీ. పల్లమున వేగిరపడక, బండిఁ బైన
నెచ్చుకొనక, కాలిటికలఁ బడక, తినఁబ
రున్న వెనుకనూఁది మఱి జాగరూకతగను
పదములిడి దిగు శకటస్థ వృషభమును బోలె,

గీ. అపజయంబునఁ బర్యాప్తమైనప్పుడైన
మనసు చెదరనీయక భటుల నటు లిటులు
పోవనీక సక్రమరీతిఁ బోక నడపు
నతులితోత్తమ సేనాధిపతిని బోలె

గీ. జనుఁ డదృష్టముఁ బాసిన సమయమందు
సజ్జనుని బొంది కష్టబాధలను ద్విగుణ
ములుగ నొనరించుకొనక యోర్పును వహించ
వలెననుచు జ్ఞానవాసిష్ఠపంక్తిగాదె ?

లక్ష్మణా ! ఇదివరకే యాలస్యమైనది. శీఘ్రముగ నడవికి బోయెదనని యమ్మగారితో మాటనిచ్చినాను. ఇంకను మా యమ్మగారిని, వైదేహిని జూడనే లేదు. నీవు కోపముడిగి, విచారము వదలి, మాతాపితృలను బరిచర్య సేయుచు సుఖముగనుండుము.

లక్ష్మ — (ఏడ్చుచు)

గీ. తల్లి నీవె గురుఁడ నీవే తండ్రి నీవె
దైవమును నీవె సర్వంబు నీవె నాకు
నీదు పదసేవ తప్ప నా కేదివలదు.
కానఁ గానకు వత్తు నీతోడ నేను.

రాము – తమ్ముడా వలదు.

లక్ష్మ:– గీ. రా వలదటంచుఁ బలుక కో రామచంద్ర !
నిన్ను విడనాడ జీవము ల్నిలువనయ్య
రామ రామా యటంచు నా ప్రాణచయము
నిపుడె వహ్నిలోఁ బడి త్యజియించువాఁడ

రామ – (కౌగిలించుకొని) అనుజా ! చిన్నవాడ వగుటచే శ్రమ మొందలేదని కాని నిన్ను నేనుమాత్రము వదలియుందునా ?

గీ. ఇద్దఱము మున్న మునికోటి కేగి వనికి
నసురహరణం బొనర్చి కల్యాణ మంది
వచ్చినష్టు మునులకై వనికి నేగి
(శ్రీ)యుతల మరాచుఁ దిరిగి వచ్చెదముగాక.

గీ. అదె జనులరావ మదె వసిష్ఠాదిమునుల
వేదరవ మదె సామంతవిభుజనార
వంబు నీ వేగి యీయుత్సవముల నాఁపు
మమ్మ విన్నను గోపంబు నందునేమొ ?

నీవు త్వరగబోయి మాయమ్మగారిని దర్శింపవత్తునని చెప్పుము. నే నింతలో వైదేహితో రెండుమాట లాడివత్తును. నీ వోర్మికో నోదార్చి యంగీకరింపఁజేసి మఱి రమ్ము.

లక్ష్మ - చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

రాము - ఎవరక్కడ.

[నేపథ్యమున] చిత్తము.

రామ - జానకి యంతఃపురమునకు బోయి యేమిచేయుచున్నదో చూచి యొకసారి యిటువచ్చునేమో కనుగొనెదవా ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

రామ- గీ. హరధనుర్భంగమాది పట్టాభిషేక
భంగపర్యంత మెన్నఁడు వదలియుండ
నట్టిజానకితో విరహంబు గలుగుఁ
గటగటా ! యెట్లు ననుఁ బాయఁగలదో వెలఁది ?

ఆహా ! ప్రపంచవైఖరిఁ దలంచుకొనిన నవ్వురాకమానదు కదా !

గీ. లోక మెల్ల నాపట్టాభిషేక మిపుడు
జరుగవలెనన యత్నము ల్సలిపి జరుగు
ననుచు నెంచె నొక్కడైన నద్ది యిట్లు
పరిణమించునం చింతైన నెఱుఁగడయ్యె

గీ. జనులయత్నంబు లేపాటి శక్తిగలవొ
బుద్ధు లేపాటి ఘనములో బొమ్మ లైన
పరుల నాడించునది యేదో, నా విచిత్ర
పట్టమును గాంచి తెలిసికోవలయు జనులు

గీ. వీఁపైబ్రాఁకు సద్ది పిపీలిగియో, మ
శకమొ యెఱుఁగఁడ మనుజుఁడు సర్వవేత్త
నని దివికి భువికి ముడి పెట్టును వెనుకటి
పరీక్ష, మృతి కర్మసూత్రంబు వెక్కిరింప.

గీ. భువి కదలు, గ్రహాళి కదలు, భూత పంచ
క మయమంతయుఁ గదలును, గాల మటులె
చలనమే లేనిదే ప్రపంచంబు లేదు
జనుల గతులకు చలన మాశ్చర్య మేమి ?

గీ. ఐహికము లశాశ్వతములౌ ననుచు మనుజు
లంద ఱెఱిఁగినయంశమే, యందఱెపుడు
మఱచుసంగతి యది యుండె ; మఱువకుండ
నాచరించెడువాఁడు జ్ఞానాధికుండు.

గీ. ఘనతరంగాహతాంగంబుఁ గలిగి కరము
నెత్తి నది దాఁటు కరివోలె, నెన్నియాప
దలు సుఖంబులు కదిపిన, విలసదూర్ధ్వ
దృష్టమనస్కుఁ డౌనరుఁ డుత్తరించు ఘనము.

(నేపథ్యమున) రామప్రభూ! సీతాదేవిగారు వచ్చుచున్నారు.

రామ — సరే నీవు చూచుసరికి యామె యేమి చేయుచున్నది ?

(నేపథ్యమున) ఆభరణముల నుంచుకొనుచున్నారు.

రామ — సరే నీవు పో (కరుణగ నవ్వి)

గీ. నాతి భూతలలక్ష్మితో నన్నుఁ జేరఁ
దలఁచుచున్నది కాఁబోలు, ధరణిలక్ష్మి
యటులు నన్నుఁ బాసె, గృహలక్ష్మియైనతాను
నిటులు నను వీడవలసెనం చెఱుఁగదహహ.

అదిగో వచ్చుచున్నది.

గీ. భూషితాంగియై నను దూరమున నె కాంచి
కులుకు కలికికిఁ గటువార్తఁ బలికి యెట్లు
నోసఁగు నిటు ? తాండవించు మయూరిచెవులు
వారిదము పిడుగును బడవైచు కరణి.

(సీత ప్రవేశించును.)

సీత — ప్రాణనాథా। నమస్కారము. నన్ను క్షమింపవలయును. నేను వలదనుచుండఁగనే మా రెండవ యత్తగారు నన్నింత సాంద్రముగ నలంకరించుటచేత నామె మూలమున మిమ్ము నాలస్యముగఁ జేరవలసివచ్చెను. కాని ముహూర్తము కావచ్చినను రాజ్యలక్ష్మి మిమ్ముఁ జేర నాలసించుచున్నదేల?

రామ — (నవ్వుచు) అగు నీ మూఁడవ యత్తగారి మూలమున.

సీ — పరిహాసించుచుంటిరా? ముహూర్తము మార్చఁబడినదా యేమి? ఇంక నెంత వ్యవధి యున్నది.)

రామ — పదునాలుగు సంవత్సరములు.

సీత — (రాముని చేయి పట్టుకొని) పరిహాసమేల? సభాశాలకుఁ బోవుదము రండు. ప్రాణనాథా! ఈ యలంకారమును పూర్వ మెన్నఁడైన మీరు గాంచినటులు జ్ఞప్తి యున్నదా?

రామ - (తనలో)

గీ. ఒక్కసారిగ విపత్తి నూఁతిపంబడక
వలసతను బొందు నని త్రొక్కులాడుచుంటిఁ
గ్రమముగాఁ బల్కు హాస్యవాక్యములటంచు
విశ్వసింపకయున్న దీ వెఱ్ఱిసీత.

గీ. ఏను నీవాఁడ నని పల్కు నెట్టిపరుల
నైన విడువని రాఘవుఁ డవనికన్య
బరమసాధ్వి యా జానకీ భామతోడ
విడుతు నిన్నంచు నిపుడెట్లు పలుకువాఁడు.

(ప్రకాశముగా) జానకీ। నీ యలంకారము ముందెప్పుడో చూచినట్లు జ్ఞప్తి యున్నది కాని స్పష్టీకరింపలేకున్నాఁడను.

సీత - ఈ యాభరణము లన్నియు మా తండ్రిగారు నా వివాహమహోత్సవమున నప్పగింతవేళ నా కిచ్చినారు. ఈ చీరయుఁగూడ నప్పటిదే. పుట్టింటివారి వస్తువును ప్రీతిచేఁ బదునొకండేండ్లు దాఁటవచ్చినను దీనిని ప్రాణతుల్యముగ భద్రపఱచుకొను చున్నాను.

రామ - (ఊస్సురనుచు) ఆ యప్పగింతల సమయమే యిప్పుడు తిరిగి తటస్థించిన దని నేను విచారించుచుంటిని.

సీత - (కౌగిలించుకొని) ఆఁ! ఆఁ! తిరిగి నాయప్పగింతయేమి? ఆఁ జగదానంద మూర్తియైన శ్రీరామమూర్తికిఁగూడ విచారమా?

రామ—పూర్వమసురయుద్ధమున మా తండ్రిగారికి మా పినతల్లిగారైన కైకేయి చేసిన యుపకారమున కొసఁగిన రెండు వరముల నిప్పుడు మా తల్లిగారు వాంఛించిరి.

సీత—అవేవి ?

రామ—పదునాలుగు వత్సరములు నా వనవాసము. భరత పట్టాభిషేకము. వీనివలన నా కెంతమాత్రము విచారములేదు. కాని—

సీత—"కాని" యనుచున్నారేమి ? అందులకు లేశమాత్రము విచారించి మీ పితృవాక్యపరిపాలన ధర్మాచరణమునకు దేనరవారి సహధర్మచారిణి నైన నేను ప్రతిబంధంతునా ? మహాప్రభూ ? ఎన్నఁడులేనిది నన్నిట్లు సందేహించుచుంటి రేల ? ప్రాణప్రియా ! మీరు పితృాజ్ఞానిర్వహణమునకు గూర్చి బాస చేసియే వచ్చితిరికద.

రామ—సీతాపతినైన నే నట్లు చేయకుందునా!

సీత—పరమసంతోషము.

రామ—ఆహా!

గీ. జ్ఞానమూర్తి జీవన్ముక్తుఁడైన జనక
విభునితపమున నావిర్భవించినట్టి
నీకు నిట్టి విరాగత నిర్మలతయు
సత్యదీక్షయుఁ గల్గు టాశ్చర్యమేమి ?

కాని, గుణగణముచేత, ముఖవైఖరిచేత నీ తండ్రిగారిని బోలిన నీకదృష్ట మేల పట్టకుండెనో యనిమాత్రము వింతగ నున్నది.

సీత—(చిఱునగవుతో) నేనే మహాదృష్టవంతురాలను. పురుషుల కధికారాల్ప పదవి భేదములచే భాగ్యాభాగ్యములు రావచ్చును. ఇఁక స్త్రీలకో-పురుషుఁడు మహారాజైననేమి? భిక్షుకుఁడైననేమి ? ధీశాలియైననేమి ? మందుఁడైననేమి ? యశఃకాముఁడైననేమి? అపకీర్తిభాజనుఁడైననేమి? ప్రత్యక్షదైవమైన పతి నెడఁబాయకుంటయే మహాదృష్టము. భవదీయపాదారవింద నిరంతరపరిచర్య నాకు లభించియుండఁగ నాకు లోపమేమి ?

రామ—ఇదివఱ కట్టులే జరిగెను. కాని, యింతటినుండి యట్టిభాగ్యము నీకును నాకును గూడలేదు.

సీత—(తొందరతో) ఎందుచేత ! ఎందుచేత!

రామ—నాకు వనవాసయోగము గుటుచేతను, నీకుఁ బురవాసయోగము గుటుచేతను.

సీత—ప్రాణనాథా ! మీ మాటలవలన నవ్వు వచ్చుచున్నది ! భార్యకొకయోగము, భర్త కొకయోగమునా? ఒక కన్ను బొమ్మయు విడిచి యొక కన్ను ప్రసన్నముగ నుండఁగలదా ? బండిచక్రమొకటి ముందునకు నొకటి వెనుకకుఁ బో గలదా ? జగదేకలనుర్ధరులైన మీ ధనుస్సున కొకకోటి వంగ రెండవకొన యెప్పుడైన వంగకుండునా? ప్రపంచమున నెన్నఁడులేని భర్తృభార్యాయోగ విభేదమును మీరేల

తెలియవలెను? మహాప్రభూ! సేవకురాలనైన నాకుఁగూడ వనవాసయోగ మేల యనుగ్రహింపరాదు?

రామ — అందులకు [illegible] యాజ్ఞ [illegible] సీత —

సీత — నన్నుఁ దీసికొని పోగూడదని యమ్మగారు సెల విచ్చిరా?

రామ — లేదు. కాని నిన్నుఁ గూడ దీసికొని వెళ్ళుమని యామె యాజ్ఞాపింపలేదు.

సీత — మంచిది! ఈ మీ సవ్యదక్షిణములను మీతోఁ గూడఁ దీసికొని వెళ్లుమని మీ యమ్మగారు సెలవిచ్చిరా?

రామ — అందులకు సెలవీయ వలయునా? అది లేకుండ నే నెటుల పోఁగలను?

సీత — ఈ సవ్యహస్తము వలదాయెనా?

రామ — అదియు నటులే

సీత — మీ యవయవములలో సవ్యభాగమైనదానినైన విడిచి మీరు వెడల లేనిచో నర్ధభాగమునైన నన్నెటుల విడిచిపోవలయును? మీ తల్లి మిమ్ముల సంపూర్ణముగ వనయాత్రకుఁ బొమ్మనగ నర్ధభాగము మాత్రము మిగిలి యధిక్షేపణ మొందఁదగునా?

రామ — (నవ్వుచు) నా జీవనమున నిముడిన భార్యారూపకార్ధము నే నెక్కడకుఁబోవ నక్కడకు వచ్చునదేకదా? ఇంక ప్రత్యేకముగ నీవు చెప్పనేల?

సీత — తెలియ కటుల చెప్పుచుండుట వినుచుపుడు కావున నేను మీ వెంట వత్తును.

రామ — వచ్చినట్లే యనుకొనుము.

సీత — అదియేమి! మహాప్రభూ! అటుల ననవలదు. మీ కష్టసుఖము లన్నిటిలోను నే నర్ధభాగమును గ్రహింపక తప్పదు

రామ — జానకీ! నీవు నా యర్ధభాగమని చెప్పితిని. కాని నస్మదీయ కష్ట సుఖార్ధభాగము నీకుఁ దప్ప నే తప్పను.

గీ. కందమూలము లాహారయుగ్మమునఁ బ్రసన్న
నాదు పాలున సగపాలు నీదె; దృష్టి
గోచరంబైన వనచిత్రకోటియందు ని
మోదమున నర్ధభాగంబు ముదిత నీదె.
పాణియుగమున మునుల సేవలను జేయఁ
గలుగు సుకృతిలో నర్ధభాగంబు నీదె
దీని విల్లూది దీనిచే దిగిచి యసుర
వరులఁ జంపుకీర్తిని నర్ధఫలము నీదె

నీ విచ్చట నున్నను పట్టణనుసర్ణఫలము నీకుఁ దప్పదు. ఇచ్చటనే యుండు మని నేను చెప్పుట కిందులకు సాహసించితిని —

గీ. రాష్ట్రజనపాలనము, బంధురాజసేవ
యాటవికమునిసేవయు ననెడు మూడు
పనులు కర్తవ్యములు భూపాలునకిలను
వెలసి [illegible] సేవకులము గాఁగ.

ఆకార్యత్రయములో [illegible] భరతునకు రాష్ట్రపాలభారము చేరను. మిగిలిన రెండుపనులు నాకే చేయవలసి యున్నవి. రెండును భగవత్ప్రీతికరములై రెండును సంసారతారకయోగ్యములైన పనులే—

గీ; కాననాంతస్థమునిసేవ నేను జేయ
నిటను బిత్రుమాన్యసేవకై యెవ్వరైన
వలదె ? తపమునకై నేఁ డడవి కిల్లు
గదల గృహదేవతార్చ [illegible]వలెను.

కావున, వైదేహీ! నిన్ను నాతల్లిదండ్రుల సేవార్థ మిచ్చుట నుంచితిని. ఏమి! మాటలాడకుంటివి. (గడ్డము పట్టుకొని)

గీ. ఆఁ అమ్మగ్గి యిదిగో ! యిదిగో ! యనెడు తండ్రి
గారి యంతః[illegible]ముకును
నీవె పెద్దకోడలవై నాదిక లేని
లోటు దీర్చుటకును బాటుపడుము.

గీ. తనపనిక వేగఁ బరితాప మొనయుచున్న
కైకగారిని సతిభక్తి గారవింపు;
మప్రమాద చిత్తముకంటె నధికమధుర
మగును నాకు బశ్చాత్తప్త మైనమనసు

సీత—అత్తమామల సేవ యెంత ధర్మమో యని నేను మా తండ్రిగారివలన బోధింపఁబడి యటు లాచరించుచున్నాను. కాని, వారలసేవ నాకు పతిసేవ తరువాతనని యెఱుఁగుదును, పతి నెడఁబాసి యుండఁజాలదు. మా తండ్రిగారు నా కాజ్ఞాపించినారు (నవ్వుచు) పితృవాక్యపరులనవుచున్నాము మీరు కట్టుకొని నన్నేల కట్టుకొననీయరు? ఆపుణ్యముతోఁ బాటు నిరంతర కాంత సేవామహాసుకృతముకూడ నాకు కానున్నది. కావున, మహాప్రభూ! కాదనక నన్నుఁ గటాక్షింపుఁడు. మా యత్తమామల పరిచర్యకు గుణగణులైన ముగ్గురు తోడికోడండ్రున్నారు. భక్తి ధురంధరులగు ముగ్గురు మఱఁదు లున్నారు.

రామ—శత్రుఘ్నుఁడు మక్కిలి చిన్నవాఁడు. అతఁడందుల కసమర్థుఁడు; భరతుఁడు రాజ్యభారనిర్వహణమునఁ జిక్కి పరిచర్య నపేక్షించియుండువాఁడు. లక్ష్మణుఁడు నాతో వచ్చును. కావున నీకీ వృద్ధసేవావిశేషము తప్పదు.

సీత—(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) మీపాదసేవకు లక్ష్మణు నంగీకరించి నన్ను నిరాకరింతురా? దయాసత్యములు ధర్మము ననుసరించు నటుల మే మిద్దఱము మి మ్మెప్పుడు విడువక, మీ చరణదాస్యముచే మాతనువులు పవిత్రములుగఁ జేసికొను చుంటిమిగదా? మీతో రానీయకుండుటకు నేను జేసినపాప మేది? మీ సేవకంటె నాకుఁ దారకమార్గము మఱియొక్కటి యున్నదా? లోకోద్ధరణార్థ మవతరించిన మహామూర్తులరని నారదాదులు మాతండ్రిగారితో బహువిధములఁ మిమ్ముఁ బ్రశంసించియుండ, నన్నీ దుఃఖమునుండి యేల యుద్ధరింపజాలరు. అడవినుండి కిరాతులు రాక్షసులు, క్రూరమృగములుకూడ మీపదానందరూపదర్శనమునఁ గృతార్థతను బొందనుండగ భార్యనైన నాకేనా యీ పాపదశ!

రామ—సీతా! నాకుఁ బిత్రాజ్ఞ యెట్లు లదిలంఘనీయమో నీకుఁ బత్యాజ్ఞ యట్టిదేకద.

సీత—(రామునిపాదములఁ బట్టుకొని) అట్టిదే! అంతకంటె నెక్కుడదికూడను.

రామ—కావున, నీ విక్కడనే యుండుము.

సీత—(బిగ్గఱగా నేడ్చుచు) ఉండును. ఈతనువు నిచ్చట నేయుంతును. కాని ప్రాణనాథా! ప్రాణము లీతనువులో నుండునట్లు నే నెట్లు చేయగలను? దయాళూ! అసాధ్యమైన పనిని జేయుమని నన్ను వినోదించిన నేను జేయఁగలనా?

రామ—(సీతను దరిజేర్చుకొని) సీతా! నాకంటెఁ బవిత్రజన్మవైననిన్ను నాతో పాటుగ శ్రమ మొందఁ జేయనొల్లక యటు లంటిని విచారింపకుము. కాని,

గీ. వెఱ్ఱిరాముఁడు యువసతి నీడలేక
భీకరపలాశసాంద్రాటవీప్రదేశ
మునకు నామెను గొనిపోయె, వెనుక నేమి
ముప్పు వచ్చునో యని జను లుచ్చరింత్రు,

సీత - (నవ్వి) కుబేరునిభార్యకు దారిద్ర్యమా? సూర్యునిభార్యకుఁ జీఁకటి బాధయా? అటులే యసురఖండనపటిష్ఠుఁడైన మహారక్షకునిభార్య కసురబాధ యెచ్చటిది? అట్టితలఁబరువురక్కసుఁ డెవ్వఁడైన నట్టిద్రోహ మొనర్ప బ్రయత్నించి నతో వాని వంశము నిర్మూలముకాదా?

రామ - అగుట కేమైన సందేహమా? కాని వైదేహీ! నీ ప్రయాణముగూడ వీఁకకఁ దప్పనిదేకాదా?

సీత - మీ క్షాత్రతరక్షణముతో పాటు నాకుఁ పతిసేవతో పాటు.

రామ - అటులైన వేగరమ్ము. మాయమ్మగారియొద్దకుఁబోయి సెలవుతీసికొని వెళ్లుదము రమ్ము.   ఇది చతుర్థాంకము.   (ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ పట్టభంగరాఘవ మను
పాదుకాపట్టాభిషేకము

పంచమాంకము

ప్రదేశము;— దశరథసభాశాలా పురోభాగము

[ప్రవేశము:- (ఏడ్చుచు) కౌసల్యయు, సీతారాములు]

కౌస - (గుండెలు కొట్టుకొని) నాయనా! నాతండ్రి! నన్ను విడిచిపోవుదువా!

రామ - అమ్మా! విచారింపకుము.

కౌస - హా తండ్రి! విచారము గాక యిక నాకు సంతోషమెక్కడిది? నన్నుఁ జూచి దుర్మతి తిట్టు నా దుర్భాగ్యస్థానాలు తుద కిట్లు చేసినదా? హా నాయనా! నీ విశ్లేషమును నేను సహింపలేనురా! తండ్రీ! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ! ఊరడిల్లుము.

కౌస - ఇంతకాలమునుండి నిన్నుఁ గష్టపడి పెంచి పెద్దవానినిజేసి విద్యాబుద్ధులు గఱపించి, యొక యింటివానిని జేసి; నా తండ్రి నీవు తండ్రిగారి సింహాసనము నధిష్ఠించియుండఁగ జూడవలెనని యెంచి కొండంత మహానందముతో నున్న నా కింత ప్రారబ్ధమాకస్మికముగఁ దటస్థించెను నాయనా! నీవు వనమునకు బోవుట తప్పదా? మమ్మిద్దఱను నీ చేతులమీదుఁగా గడపి మఱి పోరాదా?

రామ - అమ్మా!

సీ. పదరానియిడుమల బహువత్సరము లొంది
కానఁగారాని సంతాన మిలను
బ్రతిపించి నాతండ్రి పలికినమాటను
తలదాల్చి యతనిసత్యప్రతిజ్ఞ
కాపాడి తత్పరోద్ధతులకు నిరువది
యైదేండ్ల వయసున్న యట్టిపెద్ద
కొడుకనై మునిజనకోమలపదపద్మ
సంసేవనకుఁ బ్రియ సలుపునట్టి

గీ. యేను పాలుపడకయున్న నింకఁ గొడుకు
లేల? పుత్త్రులు లేరని యేడ్పు లేల?

నరుల కుద్వాహసంబంధసరణి యేల ?
స్త్రీపురుషజన్మభేదసంసిద్ధి యేల ?

తండ్రిగారిని నా చేతిమీదుగఁ బంపిన పిదప వనమునకు వెడలుమని నీవు చెప్పితివి.

గీ. కట్టెను శ్మశానవాటిక కడకుఁ జేర్చు
నతఁడె పుత్రుఁడు కాఁడు; సత్యపవిత్ర
నమునఁ దండ్రియాత్మ ననంతవిమలపదవిఁ
జేర్చునాతఁడె సుతుఁ డని చెప్పఁబడును.

గీ. నీకుఁ బతియైన వృద్ధాననీకళత్రు
సంతత పవిత్ర శాశ్వత సద్గతికయి
శ్రమము నొందుట నీకు నేర్పడినవిధియె
కానఁ గాననయానను మాను మనకు.

కాన – నీ తండ్రిగారి యుద్గతికై నీవు నేను దోడుపడుట నాకుఁ గర్తవ్యము కాన నేను నీతోడ నే వత్తును. నే నిక్కడ నుండజాలను. నన్ను దీసికొనిపొమ్ము (ఏడ్చును)

రామ గీ. తనుజయుగి బాసి తను వోపఁడగని ముసలి
నిన్నుఁగూడను బాసిన నిలువ గలఁడె?
యుడుగుసంగులు రెండూడ నలలనాడు
పటము పై త్రాడునుం బాయునటులు తల్లి !

గీ. కాన, మువంగాళ్ళపైనున్న కన్నతండ్రి
నరనిముషమైనఁ ద్యజించు టమ్మ ! తగదు
సతికిఁ బతిసేవకంటెఁ బ్రశస్తతరము
పుణ్యాతర మైనకృత్య మీ పుడమి లేదు.

గీ. వ్రతతపోదానయజ్ఞ తీర్థప్రయాణ
ములు సతుల కక్కఱయె లేదు మొదటిది, కడ
పటిది, పతిసేవ యా దానివలనఁ గల్గు
మునిమణీదుర్లభానంతమోదపదము.

గీ. కనఁబడని దేవుఁ బురుషులు కష్టమునను
గానవలె కాని కనులందుఁ గట్టబడిన

యీశు విల్లాలు గొల్చి యిక్కే తరించు
సులభతారకధన్యంబు సుదతిబ్రతుకు

కావున నమ్మా! పతిసేవకై నీ విచ్చట నుండుట తప్పదు. నే నిటు లనవలసి వచ్చినందులకు క్షమింపుము.

కౌసల్య – (ఏడ్చుచు) నే నిక్కడ నుండవలసినదేనా? పరమకోపస్వభావయగు కైకేయిచే నవి యివి యనరాని యన్నిమాటలను బడుచు నష్టకష్టములం బడుచు నామె పరిచారికలచేగూడం దిరస్కృతిని బొందుదును. గన్నకడుపు కావలపాలై, భరతచక్రవర్తిని సేవించుచు బ్రతుకు మని నీయభిప్రాయమా? నాయనా! సార్వభౌమునికి మాతనై మహాగౌరవము నీ సరికి నొందుచుండవలసిన నేను కొడుకునకు దూరమై, సపత్నులకుం బరిహాసభాజనమై, లోకులకు బరమదరిద్రురాలను నిందకుం బాత్రమై, గర్భశోకమహాగ్ని కింధనమై, బ్రతికిన వినియోగము లేక, చచ్చి చావకుండ దినములు జరుపుకొనవలసినదేనా? నాతండ్రీ! (ఏడ్చును.)

రామ – అమ్మా! భరతుడు నీయందు విశేషభక్తికలవాఁడు ఆతఁడు.

గీ॥ కొలఁదిగా నిల నాకంటెఁ గుఱుచయౌన్న
మాటయే కాని నామోము, మాటతీరుఁ
జాయయునుగల్గు నాతఁడు– సరళహృదయుఁ
డాతనిని నన్నుఁగా నెంచనగును తల్లి!

అదిగాక, కైకేయినిగూర్చి నీవేమియు సంకోచింపవలదు. ఆమె తీవ్రభావయే యని యెంచుము

గీ. ఇట్టె చంపునట్లుంచి బాధించుపట్టి
జనులు హానిచేయుదు రంటిసలుపుబోలె
నున్న జాడయే కనఁబడకుండువారు
ప్రాణములు పీల్చురిట్టి హృద్వ్యాధిఁబోలె

గీ. అమ్మ! క్షణకోపు లిట్టి భగ్గనుచుమండి
ప్రజల భయపెట్టి తైక్ష్ణ్యకారణము పోనఁ
దిరిగి వేగ శాంతింతురు కొఱవిదయ్య
ములని జను లెంచువాయుమూర్తులను బోలి

నా వనవాసముతోను, భరతుని పట్టాభిషేకముతోను, దల్లిగారగు కైకేయికి సంపూర్ణకోపశాంతి యగును. కాన నామెనుగూర్చి నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు.

కౌస – నాయనా! ఈ నిర్భాగ్యురాలి నిచ్చట నేయుంచి నీవు కాంతారమున కేగ నిశ్చయపఱచుకొంటివా? అగర్భశ్రీమంతుఁడ వైన నీవు సమస్తసౌఖ్యములను

సామ్రాజ్యపదవి నొక్కసారి పరిత్యజించి కష్టభూయిష్టమైన మునివృత్తి నెట్లు సహింపఁగలవు నాతండ్రీ! (ఏడ్చును)

రామ - అమ్మా! నీ వెంతమాత్రము నడలవలదు, ఈమార్పువలన నాకేమియు లేదు.

కూర్చుండుటకును బంగారు సింహాసనం
బైననేమి ? పులితోలైన నేమి ?
తలదాల్చుటకు రత్నకలితచిత్రకిరీట
మైన నేమి ? జటాలి యైననేమి ?
ధరియించుట కమూల్యతమపీతకౌశేయ
మైననేమీ ? నార లైన నేమి ?
క్షుద్బాధ శాంతించుకొఱకు క్షీరోదన
మైననేమి ? ఫలాళి యైననేమి ?

గీ. లంపటత దక్కి సత్యశీలంబు గల్గి
నాల్గుదినములు నుండి యుండనివిధాన
నెట్లొయుండి వెడలుట కహీనభర్మ
హర్మ్యమైననేమి ? యరణ్యమైననేమి ?

కౌస - హా! నాయనా! మొన్నమొన్నటివాఁడవు నీ కంతవిరాగజ్ఞానసంపన్నత ఇట్టి ప్రాపంచిక సౌఖ్యపరాఙ్ముఖత్వము నీ కీపసితనములోనె యెటు లబ్బెనదిరా! (ఏడ్చును)

రామ - తల్లీ!

గీ. స్వచ్ఛమూర్తివినీవు, తేజస్స్వరూప,
ముదిత ! పుట్టువుతోనె యీ భ్రూపదూరం
మతము నాకుంట వింతగా ? మఱుగునీట
బుట్టు నావిరి కూర్ధ్వంపుఁబోక కాదె ?

గీ. ఇహసుఖములన్న నాసయు నిడుమలన్న
భయము నే నెఱుంగను గర్మచయము వలవి
బంధ మంటదు నన్నుఁ బ్రపంచసంగ
హార్ధ మోతల్లి ! నేఁ గర్మ మాచరింతు.

నేను కాననసీమను గష్టములఁబడి దుఃఖింతునేమో యను నాందోళనమును బాపుట కింత దూరపుమాట చెప్పవలసివచ్చినది. నాకు నిర్భీతిగ సెలవిమ్ము.

కౌస - అన్నిటి కన్నియుఁ జెప్పి నన్ను మాటాడకుండఁ జేయుచున్నావు నాయనా! నీకు బ్రతివాక్యములఁ జెప్పుటకు సమర్థురాలనా? అదుగో! నీకు బోధించుటకు వసిష్ఠభగవానుఁడును నీతండ్రి గారును వచ్చుచున్నారు.

రామ - అమ్మా! వారు నన్నాపుటకుఁ గాదు నా ప్రణామములం గైకొని నన్నాశీర్వదించి సెలవిచ్చుటకు వచ్చుచున్నారు.

కౌస - (గుండెలుఁ గొట్టుకొనుచు) అయ్యో! నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! ఇప్పుడే వెడలిపోవుదువా? నేను నిన్ను విడనాడఁగలనా? (కౌగిలించుకొని యేడ్చును)

దశ - (తొందరగఁ బ్రవేశించి) అయ్యయ్యో నేనుమాత్రము విడువఁగలనా? రామా రామా రామా (కౌగిలించుకొని యేడ్చును.)

వసి - (ప్రవేశించి తనలో) ఆహా

గీ. దంపతులు చెఱిమొకవంకఁ దల్లడిల్ల
నడుమ జానకీయుతరాముఁ డడరు, సోమ
యాజియును సోమిదమ్మ బాష్పంబు లొలుక
మధ్యమున సకీలాజ్యహవ్యవాహుఁ బోలె.

(ప్రకాశముగ) దశరథా! కౌసలాత్మజా! ఊఱడిల్లుఁడు.

కౌస - వసిష్ఠభగవానుఁడా మీరాజ్ఞ యిచ్చిన పట్టాభిషేక మహోత్సవము వృథపోఁగూడదు. కావున శ్రీరామభద్రు నిప్పుడే పట్టభద్రునిఁ జేసి మమ్ముఁ గృతార్థులఁ జేసి రక్షింపుము. (సాష్టాంగపడుచున్నది.)

వసి - (లేవనెత్తి, అపవారించి) దేవీ

గీ. ఇరువదై దేండ్లనుండియే యీ మహాత్ము
నెఱుఁగుదువు నీవు, నేనో యనేకహాయ
నములనుండి తలంచి మననముచేసి,
భక్తిఁ బ్రేమించి పూజించి, బహువిధముల
సేవఁజేయుచు, నితని సచ్చిదమల స్వ
రూపచరణ సందర్శన రూఢ మతిని
గర్హ్యమగు పురోహితతను గాంచి రఘుకు
లమును గనిపెట్టుకొని యుంటి విమలచరిత!

గీ. ఇతనిపైన నీ యనురాగమే యధికమొ?
రామనామ సంస్మరణపూర్వకముగ జప
మాలఁ ద్రిప్ప నరిగిపోవు వ్రేళ్లులు గల
ముదిమిగడ్డపు మునిరాగము ఘనమొ? కనుం.

గీ. ఇంతి వౌట బావురుమంచు నేడ్చుచుంటి
నేను బురుషుఁడ నందుపై బుష్యదార
నాముఁడను బెద్దఁ గాన లోలో నుఱికెద
నితని విశ్లేష మెవఁడు సహింపఁగలఁడు?

గీ. ఐన నీతఁడు సత్యవాక్యాను పాల
నమును లోకార్థ మాచరింప, మఱి నొంచి
యుండ, వలదనరాదు; భూమండలాధి
పత్యపద మంతకంటె గొప్పదియె తలఁప?

కౌస - (అపవారించి) అయ్యయ్యో నాతండ్రిని విడిచియుండవలసినదే నా? ఈ సుగుణసంపన్ను నీప్రసన్నసుందరాంగు, నీగంభీరస్వభావు, నీదయాసముద్రు నయో ఒక్కని–నాకొక్క చేయునవానిని–

వసి - (అపవారించి) నీకేమి; ఈ పదునాలుగు భువనములకుఁగూడ నీతఁడొక్కఁడే.

గీ. కడుపునను గాంచి నీవును, గనులఁ గాంచి
యేము, ధన్యుల మైనార మింతకఁ జరిత
పస్నమాధిగతాటవీ వాసిమాని
కులము దర్శించి తరియింప వలదె వేగ?

కావున, శిష్టరక్షణార్థము దుష్టశిక్షణార్థము శ్రీరామభద్రుని విడువక తప్పదు. విడుపును విడువుము.

కౌస - (అపవారించి) భగవానుఁడా మీ యాజ్ఞ యట్టులైనది కాన నా తండ్రిని నేను విడువఁగలను గాని యెడబాటెట్లు విడువఁగలను? మీయానతి యగు నెడల శిరము నవలీల దెగఁగోసికొందును గాని కన్నీరు ప్రసవింపకుండ నే నాపఁగలనా? (ఏడ్చును.)

దశ - హా కౌసల్యా నాతో నింత సేపటినుండియు బలుకకున్నావు.

గీ. పై మెఱుంగులరాకాసి వలను దగిలి
నినుఁ దృణీకరించితి మున్నె; నీసుతుని
నిప్పుడాశక్తికే బలినిచ్చి యాళ్లు
మెడను గట్టి నట్టేట దింపితిని నిన్ను,

వసి - (చెవులు మూసికొని) పాపము శాంతించును గాక.

దశ - మహానుభావా నాపాపము శాంతించునది కాదు. ఈదోషాగ్నిజ్వాల ప్రళయకాలాంబుధరసంతతవర్ష ధారాపాతమున నైన శాంతి వొందదు. (ఏడ్చును)

రామ - తండ్రీ ఊరడిల్లుము.

కౌస - నాయనా! మాకింక బ్రదికియున్నంతకాల మూలుటకాక యింక వ్యాపార మేమున్నది? మాగతి యేమిచేసిపోయెదవోయి నాయనా! [ఏడ్చును.]

సీత - అత్తా నా మనవి విని కొంచె మాశ్వాసింపుఁడు,

కౌస - (సీతను కౌగిలించుకొని) హా! సీతమ్మతల్లీ నీవుకూడ నా తండ్రి ననుసరించి పోయెదవా? అమ్మా ఎంత పాపిగర్భమున పుట్టెను? పండ్రెండేండ్లనుంచి కాఁపురమును జేయుచున్నావు; నా దిష్టియే తగిలి నుదుటివ్రాత కాని నీ కడుపున నొక్క కాయయైనను నిదివఱకు కాచియుండినయెడల ఆశను గాయను దగ్గఱఁబెట్టుకొని యేదో యొకతీరుగఁ దెల్లవారవచ్చుచున్న యీ మహాపాతకపు జీవముల గడతేర్చు కొందును గదా (ఏడ్చును.)

దశ - కౌసల్యపైఁ జేయివైచి పలుకును.

సీ. కొడుకో కొడుకో యని కూసినవారికి
నిధివి రాముడు లేక వెఱ్ఱులెత్తి
తినరానిగడ్డిని తిని హా సుతా హా యని
యడవిదిరిగెదు వేల్పైనవత్స
రము లేడ్పు కనినపుత్త్రుని నిర్దయుఁడైదేండ్ల
నాయంతవాని మ్రింగంగఁ దలఁచు
పాతకి యింటిలోపల నింకఁ బిల్లలు
కూడనా? క్షుద్బాధకును దపించి
గీ. పిల్లలనె తిను బాలింత పెద్దపులి గ
ల వని పెట్టు రెండవయుడలనరకు నెట
జంతు బృందపుచోఁ బెద్దసంతతి హరి
యించు నా యిల్లిక శ్మశానమేల కాదు?

వసి - సత్యవ్రతునకై యింతవాఁడైన జ్యేష్ఠసుతుని బరిత్యజించుట కంగీకరించుట నీ మహోదారతను సూచించుచుండ నిన్ను నీవేల వృథగ దూఱుకొందువు?

దశ - మహానుభావా లోకమున కిప్పుడు సూచింపఁబడినది నా యుదారత కాదు? దారలోలత - కనిష్ఠదారలోలత, దారకహింసాపరాయణత - జ్యేష్ఠదారక హింసాపరాయణత. కత్తి కెఱఁబెట్టఁదగిన గయ్యాళిని, నెత్తిపై బెట్టుకొని సింహాసనమున బెట్టదగిన సుగుణశిఖామణిని, పరమసుకుమారు నాగర్భసముజ్జ్వల వైభవుని నట్టడవిలోఁ బెట్టితిని.

రామ — తండ్రీ! వనవాసము నాకు గష్టమని యాలోచించుచున్నావేమో? నాకు గష్ట మింతమాత్రము లేదు. ఏలన,

సీ. ఈ బాల్యతనువున కీవె కారణమవు
నావైభవములన్ని నీవె కాన,
నీ సత్యవాక్యంబు నిలుపుట విధి నాకు
విధిచేయనుంటచే వెలయుఁ దుష్టి
సంతుష్టియే సర్వసౌఖ్యనిదానంబు
బాహ్యవస్తువుల లోపలను సుఖము
లే దది చిత్తవిలీనంబు చిత్తగ
తులఁబట్టి బాహ్యవస్తువులు కాని
గీ. బాహ్యవస్తులవలనఁ జేపడవు చిత్త
గతులు గావునఁ గానన స్థితులు నాకు
నమితసుఖదాయకంబు లౌనయ్య మీరు
నాకొఱకు చింతవడకుఁడీ నతు లొనర్తు.

(నమస్కరించును)

దశ—నాతండ్రి! జ్ఞానసంపన్నుఁడవైన నీ కట్లే కావచ్చును గాని దుర్మదాంధుఁడనై వార్ధకమునఁ గాటికిఁ గాళులు చాచుకొని, నీవలనఁ దరింపవలెనని యెంచి, యింతకాలమునుండి యేడ్చుచున్న నాకు నీవిశ్లేషము కష్టముగాదా ?

గీ. నీతోడ తలాడఁగాఁ గుశనిచయశయ్యఁ
బండి, లోకావనాథ్యమాపాణి, నాదు
మొగమునను రాలు నీ బాష్పములను నీవు
దుడువ హాయిగా నీకట్టివిడుచు టేది ?   (ఏడ్చును.)

కౌస - నాథా! దుర్గతులకుఁ బాలుకావలసిన మనకిట్టి పుత్రుఁడేల దక్కును? హా! మందభాగ్యులమైన మన కింక నేది గతి?

వసి - (తనలో)

గీ. బ్రహ్మముఖ్యదేవతాచింత్యపాద పీఠ
మగు మహాతేజమును గడుపాఱఁ గాంచి
ధన్యులగు వీర యిట్లు రోదనము సేయ
వసుధ సుఖు లనఁదగినట్టివార లెవరు ?

రామ - తండ్రిగారూ! ఆలస్య మగుచున్నది. అందువలనఁ దల్లిగారైన కైకేయి కన్యథా తోఁచఁగలదు.

వసి - అదిగో! కైకేయియు, సుమిత్రా లక్ష్మణులు వేఱు వేఱుగ వచ్చుచున్నారు?

(కైకేయి, సుమిత్ర, లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశింతురు)

లక్ష్మ — తండ్రీ! నమస్కారము, అన్నగారూ మ్రొక్కుచున్నాను. గురూత్తమ నమస్కారము.

సీత — (అపవారించి చిఱునగవుతో) వత్సా సౌమిత్రీ తుదకు నాప్రయాణ ముగూడ స్థిరపడినదిసుమా

లక్ష్మ — (అపవారించి) సంతోషమే.

దశ — కౌసల్యా మన గృహమహాలక్ష్మియైన పెద్దకోడలిని వైదేహిని జూడు. ఎంతముగ్ధాంగనయో కనిపెట్టుము.

గీ. మొగమునందున జిఱునవ్వు మొలకలెత్తు
నీ యుపద్రవ మేమియో యెఱుఁగ దబల
భర్తతోఁ బోదు నను మోదభరమె కాని
యచటియాపద లెన్నెన్నొ యరయ దహహా !

కౌస — అమ్మా సీతా ఒక్కసారి యిటురా. (కవుగిలించుకొని యేడ్చును)

సీత — అత్తా నన్నుగూర్చి మీకుగాని మామగారికిగాని విచారము వలదు. నాభర్త చక్రవర్తియైన నే నతనికి దాసినే. మునివృత్తినున్నను దాసినే. నాభర్త యోగ్యాయోగ్యములవలన నాస్థితి మాఱునది కాదు. నాకుఁ బత్యనుసరణమే సమస్త లోక సౌఖ్యావధి. కావున రాజ్యత్యాగము నాకేమి యుపద్రవముగాఁ దోఁచుట లేదు. అదిగాక లోకరక్షకుఁడైన నాపతి ననుసరించిన నాకుఁ గష్టము లెన్నండును రావు.

కైక — (తనలో) కాఁబోవు పట్టమహిషి పాట్లీలాగున నున్నవి. వైభవము జారినప్పుడు వైరాగ్యమునకు లోటేమి ?

సుమి — (అపవారించి) నాయనా! లక్ష్మణా! మరియొకసారి చెప్పుచున్నాను. పరమసుకుమారి యగు సీత నాకుఁ బ్రాణాధిక, నీ వామె పరిచర్యయం దప్రమత్తుఁడవై యుండి యామెను నాకంటె నధికముగ భావించుకొనుచుండవలయు. రామా!

లక్ష్మ — (అప) అమ్మా! ఆయంశ మెన్ని మాఱులు చెప్పినను నీకు దనివిలేదు అటు లాచరింపకున్న నా జన్మమునకుఁ గృతార్థతలేదు.

దశ — తండ్రీ! రాఘవా!

సీ. మణులరాసుల బంగారుమటలొ భృత్య
కోట్లనడుమను బుట్టి యెక్కువగఁ బెరిఁగి
నట్టి నీవు కాఱడవిలో బెట్టిదంపు
టాలలో ముండ్లలో నెట్లు బ్రతుకగలవు ?

గీ. సర్వభండారచతురంగ సైన్యదాస
సంఘకలితుఁడవై వనస్థలికి నేగి

తనయ! ఘాతుకకర్కశాధముని విడిచి
యట నయోధ్యలోవలె సుఖమందవయ్య

కైక – ఆఁ! ఆ! అదెటులు! సమస్త భండారసామగ్రి రామునితో బంపుటకు నీకేమి యధికారమున్నది? సర్వాంగసమేత సమస్తరాజ్యమును భరతునికి స్వప్రమాణముగ నింతకుమునుగే యిచ్చి తిరిగి స్వయందత్తాపహారణ ప్రవీణుడవై ప్రకాశింపదలచితివా? వసిష్ఠభగవానుడా! ఊరకుందువేల? నీ ధర్మశాస్త్రశిక్షలో వేచిన యీ మహానుభావునికి విపరీతబుద్ధు లేల? మందలింపరాదా? ఆ! రాజేంద్ర సమస్తమును రామునెత్తిఁ గట్టిపంపంగ సర్వశూన్యమైన యీ రాజ్యమును నా కొడుకేటు లేలు ననుకొంటివి?

దశ – ఓసీ, చండాలురాలా! దయ, దాక్షిణ్యము, భయము, సిగ్గు, పరమార్థ చింతాలేశము లేక సర్వసద్గుణశూన్యయైన నిన్ను నే నేలినట్లే యాతఁడీ ధరణి నేలును. ఓసి, దుర్మార్గురాలా, భరతుని రాజత్వము నీ రాజమాతృత్వ వైభవము నెట్లు వెలుఁగుదువో చెప్పెదను విను.

సీ. రాముఁ డడవి కేగ రాజ్యంబు వల్లకా
డౌను, నక్కలును వృకాలి నీకుఁ
జెలికత్తె లగుదురు; జీలిఁగులీతువు
లబ్బిలాల్ లీలాశుకములు నీకుఁ
చికిలింతలును బొమ్మజెముడు చెట్లుద్యాన
ములు; ఘూకరుతి మేలుకొలుపు నీకు
నన్ను బుగ్గిని జేయుతిన్నె పంచాస్యపీ
ఠము; నాపునుక కిరీటమును నీకు

గీ. సుతుని కగు; నాకసమె కొడు గలసి కిట్లు
లీశ్మశానంబు నతఁ డేలు నెపుడు నీదు
వెడనుడుల మీఱి కభిచారవిద్యఁ బక్వ
పాసనముఁ జేసి బ్రదికెడు భ్రష్టపోర్కి

రామ – తండ్రీ! ఆభిజాత్యసంపన్నయైన మా యమ్మగారియెడను, గురుజనభక్తియుక్తుఁడగు చిరంజీవి మా తమ్మునియెడల నిట్టి కఠినోక్తులు బలుక న్యాయమగునా? (కైకేయివంక దిరిగి) అమ్మా! మునివృత్తిఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నడవి నుండదలచిన నాకు గజతురగమణిభూషణాది రాజ్యవైభవము లేల? నాకేమియు వలదు? సమస్త ప్రాభవములతో దమ్ముడే పరిపాలించుఁ గాక! ఆతఁడైన నేమి? నేనైన నేమి?

కైక – రామభద్రా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవు, ధర్మమార్గసంచారివని నే నెఱుగనా? కాని పుత్రాభిమాన ప్రాబల్యముచేత నీ తండ్రి –

కౌస - ఓ కృపామయులారా! ఓ పుత్రవతీ! ఈ వృద్ధమహారాజు నీమూలమున జ్యేష్ఠపుత్రుని, సింహాసనార్హుని, సర్వమంగళ గుణాభిరాముండైనరాముని, నాలంద్రిడిగి గానకు బోవలసినదని నిర్దయుండై పలికి పంపుచుండిన నతని కింక బుత్రాభిమాన ప్రాబల్యమని నీవు కన్నులు పొడుచుకొనుచుంటివా? కన్నందులకుఁ దండ్రి కా మాత్రమైన నభిమాన ముండక, పిల్లలను గండుకొటికినట్లు కొఱుకు మని నీ యభిప్రాయమా? కడుపుతీపు తెలిసిన నీకే యీపోగాలమా?

కైక - పోగాలము నాకు గాదు. నీకు - నీకొడుకునకు - నీకొడుకునకు గాటికి బోగాలము. ఆపేడుక చూడలేక నీకు వల్లకాటికి బోగాలము.

అంద - (చెవులు మూసికొని) హరిహరి

రామ - అమ్మా నీవింక మాటలాడక నీ సపత్నియెడల నిర్మత్సరవై నన్ను గూర్చి విచారము దక్కియుండవలెను. (కైకేయివంక దిరిగి) అమ్మా మాతల్లి సంతాపాతిశయమున నిట్లాడినమాటలకు నీవు కోపపడక క్షమింపవలెను.

కైక - సంతాపమున్న గంట నిప్పులు కొట్టుకొనవలెను. గొంతెత్తి యేడ్వవలెను గాని యీ పలుగాకికూత లేల?

లక్ష్మ - (అపవారించి రోషముతో) అగ్రజా! దాశరథీ! ఇంకను శాంతమేనా? ఇంకను నోరుమూసికొనియే యుండవలెనా? సీసము గాచ్చి చెవులలో బోసికొనుట కంటె తీక్ష్ణతరములగు పలుకులు గర్ణములం బడుచుండ బౌరుషహీనుడనై బ్రదుకవలసినదేనా? రాఘవా! నన్ను వదలుము. నాదేహము గంపమెత్తుచున్నది. నా కడుపు మండుకొనిపోవుచున్నది; నా చెవులు చిల్లులు పడుచున్నవి! నే నిక సహింపలేను. రామా! రామా! రామా! ఇప్పుడు పనికిరాకపోయిన నా ధనుస్సేల కాల్పనా? విడు విడు ఈ రాకాసిని ...

రామ - (అపవారించి) తమ్ముడా!

గీ. అమ్మ! కఠినోక్తు లను మన మర్త్యుల మయి
యున్న దిద్దుకోవలెఁ గోప మూనఁ దగదు
కానిచో, నవి మముగూర్చి కావు గాన
ననుజ! తాపంబు బొత్తిగా ననవసరము.

అదిగాక!

గీ. స్తుతికి ముదమంది నిందకు వెతను జెందు
జనుని లఘుచిత్త మెపుడు సంచలితమగుచు
శాంతతను జెందదు, ప్రతిదిశాసమాగ
తశ్వసన చలత్కేతు వస్త్రమును బోలె.

(కౌగిలించుకొని) తమ్ముడా! నీవిప్పు డేమియు మాటలాడకుండవలెను (ప్రకాశముగా) తండ్రీ! దాసదాసీజనస్వర్ణమణి సేనాని రాజ్యవైభవము లాగర్భ

శ్రీమంతుడనైన నాకు గావనకష్టముబాధ తెలియకుండునటుల నాతోగూ బంపుదునని మీ రానతిచ్చిరి

దశ - నాయనా! ఆమాటలాడినందులకేకదా యింతరాద్ధాంతము జరిగినది

రామ - తండ్రీ! అదియేమియును నాతో బంపవలదు.

గీ. సర్వసామగ్రి సృష్టిలో సౌఖ్య మీయ
జాలియుండఁ బరిశస్త మశస్త మంచు
వినని భేదముఁ జేసి మంచిని వరించి
చిత్తసౌఖ్యమూందారినే చెందుకంటె.

గీ. జ్ఞానమున జిత్తసుఖ మంది సకలవస్తు
కోటి సుఖదముగాఁ జేసికొనుటమంచి;
అది జలు బిది కా కని దేవులాడుకంటె
జనుండు జఠరదీప్తినిఁ జేసికొనుట తగదె ;

గీ. గురువసిష్టోపదేశ మీగరణి నయ్యెఁ
గావునను నాకు మట్టి బంగార మగును
బవనపారణమే పయఃప్రాశన మగు
నారబట్టలె హొంబట్టుచీర లగును

గీ. ప్రబల కానన ముద్యానవాటి యగును
జాపఱాబండలే పుష్పశయ్య లగును
పక్షులే ప్రాణసన్నిభబంధు లగును
మృగతతులె నిరంతరశసేన లగును నాకు.

అదిగాక తండ్రీ!

గీ, నాకుఁ గీ డేదొ యొనరించినాఁడ ననుచు
వ్యసన మొందుచునుంటి వాపనియె నాకు
ముద మొసంగుటె కాక సంపూర్ణహర్ష
సంఘటనదక్ష మౌ జగజ్జాలమునకు.

గీ. కాన నిర్విచారము గాఁగఁ గాన కిపుడు
నన్నుఁ బంపుము నా తండ్రి! నిన్ను గురుని
ముగురుతల్లులఁ బ్రత్యక్షముగను గొల్చు
ముదము గడితేఱ నిఁకఁ జిత్తమునన కొలుతు,

వసి — (తనలో)

సీ. తల్లులను తండ్రియును గురుభక్తిముఁ దఱుంచి
ప్రేమెక్కుటని లోకసంగ్రహము కొఱకేటులు
పలికితివి గాని సృష్టికంతటిధనవిదూర
పగవిదానందమానసపంబ్రిహ్మ నీరానె.

కౌస — నాతండ్రీ! నిన్నాఘర్వ్యనాపమ్మ వదలి యిప్పుడే పోవఁదలచితివా? అయ్యయో! నాయనా! నాయనా! తీరని నిర్భాగ్యము మా కెంతకాలమువరకురా తండ్రీ! నీకు మావస్తువులేమయిన పెక్కు ఱసే తీరా!

రామ — అమ్మా! నాకొఱకు వస్తువును కటాక్షించిన సంతోషపూర్వకముగ గ్రహింతును.

దశ, కౌస — నాయనా! ఏపది?

కైక — (లోనికేగి) రాష్ట్రము గఁదోలు!

రామ — ఒక్క నారబట్టి.

దశ, కౌస — హరిహరీ! హా హరీ! (ఏడ్తురు.)

కైక — (వెంటనుండకు నడచి) ఇదిగో! నీవు కోరిన వల్కలము నీకొఱకు భద్రపఱచియుంటిని. శీఘ్రముగ ధరించి పొమ్ము.

రామ — (వస్త్రముల కన్నుల కద్దుకొని) అమ్మా మహాప్రసాదము. (నమస్కరించును.)

దశ, కౌస — అయ్యో! రామా! రామా! (ఏడ్తురు.)

రామ — సీ. ఈతనువు మిత్రమనసాధనం బిద్దె తెండ్రి
గా రోసఁగిరి కేవల పరాధార మైన
దీని నీ విచ్చితివి తల్లి! దీనికంటెఁ
బ్రియతరం బైనవస్తు వీ పృథివిఁ గలదె?

గీ. రాముఁ డనునొక యైక్ష్వాకరాజు భువిని
గలఁ డఁటంచును ముందు రాఁ గలుగుజనులు
బలుకఁదగియున్న యట్టి మత్ప్రథితకీర్తి
నీవలననె రావలయును నిజముతల్లి!

తల్లులారా! గురువర్యా! తండ్రి! వస్త్రమును ధరించి వత్తును. సెల వొసఁగుఁడు. (నిష్క్రమించును)

కౌస — (గుండె ల్కొట్టుకొని) ఇఁక నేమున్నది? ఇఁక నేమున్నది?

కైకే — సౌమిత్రీ! ఇదిగో! నీ కొక్కవల్కము

లక్ష్మ — నీవసన మెవరికిఁ గావలెను? అది భరతునికొఱకు భద్రపఱచుకొనుము లేదా ఒకయంచలము నీకుత్తుకకు ముడివైచుకొని రెండవయంచు భరతునిగొంతుకకు జుట్టఁబెట్టి సింహాసనమున కిద్దఱుఁ జేరియొకవైపున వ్రేలాడుఁడు. నేను నాశస్త్రములను సిద్ధపఱచుకొనియేయుంటిని. అవి ధరింతును. (లక్ష్మణుఁడు పోవును)

దశ — ఓసి! కుటిలాత్మురాలా! ఆవస్త్రము నాకిమ్ము, ఇమ్ము,

కైక — ఇది నీ కేల?

దశ — ఏలయో చెప్పవలెనా! నాశవముపైఁ గప్పబడుటకు — రాముఁ డెట్టి వేషముతోఁ బవిత్రమైన కాననమున కేఁగునో యట్టి వేషముతో నే నపవిత్రమగు నరకమునకు నే నేగెదను.

(నేపథ్యమున) నీ వొక్కఁడవే యేగ నేల? కైకేయిఁగూడ దీసికొనిపొమ్ము శీఘ్రముగ దీసికొనిపొమ్ము.

దశ — ఓసి! పాపాత్మురాలా, రామవిశ్లేషమును సహింపలేక జను లెట్లు కోటబురుజు లెక్కి నిన్ను నన్ను దుమ్మెత్తి తిట్టుచున్నారో చూడు?

కైక — భయ మేల? భరతుఁడు వచ్చిన నన్నియు జక్కబడును.

(నేపథ్యమున) భరతుఁడు వచ్చుటకు రామభద్రుని వనమునకు వెడలనిత్తుమా? మాగొంతుకల గోయించుకొందుము; రథమున కడ్డముగ బడుదుము. రామభద్రుని కాళ్ళపై బడుదుము; కాని లోకానందమూర్తియైన శ్రీరామమూర్తిని బోనిచ్చెదమా?

(తిరిగి నేపథ్యమున మఱియొక ధ్వనితో) జనులారా, తొందరపడకుడు మంచియో చెడ్డయో మహారాజు శాసనము అవిలంఘనీయము జాగ్రత్త, జాగ్రత్త.

దశ — గురూత్తమా, ఆకంఠస్వరము సుమంత్రునిదే కాదా?

వసి — ఔను.

దశ — సుమంత్రుడా! ఇటురా,

(సుమంత్రుడు ప్రవేశించును.)

దశ — సుమంత్రా? ఇంతసే పేమి సేయుచుంటివి?

సుమం — సేనాధిపతులను దీసికొనిపోయి జనుల మహాకలకలమును వారించుచుంటిని. మహాప్రభూ! రామలక్ష్మణులేరి?

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాము.

(నారలు ధరించి రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రామ — (అపవారించి) సుమంత్రా! రథమును సిద్ధపఱచితివి కాదా?

సుమం — (అపవారించి) ఆజ్ఞానుసారమే.

రామ — (నవ్వుచు) సుమంత్రుడా! మా మునివేషములు బాగుగనున్నవా?

సుమం — సాలగ్రామము, స్ఫటికము సంపుటములలో నుంచినట్లున్నవి.

దశ — ఓ గురూత్తమా! ఓ కోసలాత్మజా! అటు చూడుడు! నా తండ్రి మునుగుడ్డలలోనైన నెంతతేజస్వియై వెలుగుచున్నాడో! చూడు.

గీ. ద్యుపతిసమవైభవము లోష్టతుల్యముగను
వదలి వైరాగ్యవిజ్ఞానభవ్యభావుఁ
డై మహానందమూర్తియై యడుగో ; లుప్త
సర్వసంగుఁడౌ పరమహంసను హసించు.

(ఏడ్చుచు) నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! ఒక్కసారి యిటు వచ్చి నన్ను గట్టిగఁ గౌఁగిలించుకొనుము, కౌసల్యయు, దశరథుఁడు రాముని గౌఁగిలించుకొని యేడ్తురు.)

గీ, అమితవనితాతిలోలుఁడ నలుసనాకు
నేకపత్నీవ్రతుఁడ వుద్భవించి తౌర !
భవమహాపాశపరిబద్ధభావుఁ డైన
నాకు భవదూరుఁడవు పుట్టినావు తండ్రి

గీ. ఇట్టి విజ్ఞానిచేతఁ దరింపలేక
యేఁడుదానికై నిను విడనాడుకొంటిఁ
గర్మకలనకు నమితాధికతను జూపి
భక్తిఁ బోషించుకొనిన యుప్రాజ్ఞునలెను. (ఏడ్చును)

రామ—తండ్రీ! మీరిట్లు విచారింపఁదగదు నే నిక్కడ నుండునంతసేపును మీకు విచారము ప్రబలముగనే యుండును గాన నేను బోయెదను. రథమును సిద్ధపఱచితినని సుమంత్రుఁడు చెప్పినాడు. ఓతండ్రీ! ఓతల్లులారా! నాకానతిండు.

దశ
కౌస-సుమి } రామ-రామ-రామా! అయ్యయో (ఏడ్తురు)

కైక—రాఘవా! సీతకూడ మునీకాంతావేషమును ధరించకుండనే పోఁదలచితివా? జానకీ! ఇదిగో! ఈవల్కలము ఇటు వచ్చి దీనిని గ్రహించుము.

సీత—(రాముని వంక జూచుచున్నది)

రామ—జానకీ! సంతోషపూర్వకముగ మా తల్లిగారి ప్రసాదమును స్వీకరింపుము ఆ పవిత్రవల్కలములందుకొని నేత్రముల కద్దుకొని యామెకు నమస్కరింపుము.

సీత—చిత్తము. (కైకయొద్దకుఁ బోయి యటుల చేయును)

సుమి—అయ్యో! అయ్యో! జానకికిఁగూడ వల్కలమేల!

కౌస—నాతల్లీ! సీతమ్మా! నీకుఁగూడ నీ వికృతవేష మెందుకు? (ఏడ్చును)

సీత - అత్తా! నాకాంతున కే వేష ముచితమో నాకు నదియే యుక్తము. ప్రాణనాథా! మునికాంతాపరిచర్యాలాభము నాకింతదనుక లభింపకపోవుటచే నిట్టి పవిత్రవసనముల నెట్లు ధరింపవలెనో నాకనుభవము లేదు. ఏమి చేయుదును?

రామ - అమ్మా! నీ కోడలికి వసనమును గట్టించెదవా?

కౌస - (గుండెలు కొట్టుకొని) అయ్యయో! నాతండ్రీ! నాతండ్రీ! నీవివాహము

వేళ మధుపర్కము లిచ్చుసమయమున జానకికి బంగారుచీరఁ గట్టించిన యీ చేతులు తిరిగి సీతమ్మకు యీ నారగుడ్డ నెటులఁ గట్టఁగలవు! ఈ చేతులతో నా కన్నులఁ బొడుచుకొందును గాని యీ ఘోరపాపమును నేను జూడలేనురా! (ఏడ్చును.)

కైక - (తనలో) రామపట్టాభిషేకమహోత్సవ మనుభవించు అనుభవించు.

లక్ష్మ - అమ్మా! నీవైన జానకీదేవి కీయుపకారమును చేయఁగలవా? (ఏడ్చును)

సుమి - నావలన గాదు నాతండ్రీ! (ఏడ్చును)

లక్ష్మ - ఓ కైకేయాత్మజా! ఓకరుణోపేత! నీవు మనస్ఫూర్తిగ నిచ్చితివి గాన చేతులార నీవే కట్టుము.

కైక - ఛీ! ఛీ! యేమి ప్రేలితివి? నేను నీ వదినెకు బట్టలుగట్టించుటకు దాసి ననుకొంటివా? ఊడిగపుత్తొత్తుననుకొంటివా? నీకుఁ గనులు లేవా? నోటికిఁ గావరమా? రాజమాతనైన నన్నిట్టు లాడెదవా?

రాము - తమ్ముడా! తొందరపడకు. అమ్మా క్షమింపుము జానకీ! ఇప్పటికి నీపైఁ గప్పెదను. చేతనైనట్లు తరువాతఁ గట్టవచ్చును లెమ్ము (పైన గప్పును)

కౌస }
సుమి } ఆహా! ఆహా! (ఏడ్తురు)

కైక - ఇకఁ నన్నియాఁడుపనులు నీచేతనే కానున్నది గావా? ఈ పదునాలుగు సంవత్సరములు నీవు చేయు మహోద్యోగ మేమున్నది?

వసి - కేకయరాజపుత్రీ, ఏమి యీ వేడబములు? ఏమి యీ పట్టపలమాటలు యజ్ఞవేదికాసంభవయుఁ ద్రిలోకపావనియునగు సీతాదేవికి వల్కలధారణ మేల? అధికార మునివృత్తియొక్క రామభద్రునకే కదా నీవు కోరితివి?

కైక - రామచంద్రునికి గోరితిని గాని సీతకు వలదని చెప్పితినా?

వసి - అట్టిదానవు జానకీదేవినిగూడ నప్పుడే యేల కోరక పోయితివి?

కైక - అనవసరముగ గంధక్షోభ పెట్టుకొని చూడ వారు లేనిపోని ధర్మశాస్త్రాక్షేపణమును జెప్పి యిటుల హాస్యాస్పదముగ నిగ్గుగని నేనెప్పు డెఱుగక పోవుటచేత గోరలేదు. మీరిపుడు వైచినది బట్టకాని పాము కాదుగదా, పోవునది వనమునకుగాని మరణమునకు గాదుకదా, సంసారలంపటుల మొదలుకొని సంగపరిత్యాగులవఱ కందఱికి కీడుకడుపునందు యేల?

లక్ష్మ—గీ, వాడి చెడను, గోసెదను, జెరుపుదును, జీరు
దును, వెలుఁదిఁ జెప్పు ను గొట్టక నను నిటు ద
దహింతువా? రామచంద్రు బాధింతువా? ము
నీశ్వరులను దిట్టింతువా? యిదిగో? కత్తి.

(తండ్రిపై గత్తిదూసి యురుకును.)

రాము:- ఆ, ఆ, సౌమిత్రీ. (ఆపును)

సుమి — లక్ష్మణా! లక్ష్మణా! అదేమి? అదేమి? నీకెంత బోధించినను శాంతత రాదేమి ప్రారబ్ధమురా!

కౌస — రాఘవా, తమ్ముని గట్టిగఁ బట్టుకొనుమా!

దశ — దేవీ! పట్టుకొన నేల? రామభద్రా! నాయందు దయగలవాఁడ వైన యెడల నీతమ్ముని విడువుము, లక్ష్మణా, నివిష్ణుఁగదా లక్ష్మణుఁడవై పరికాంచుచున్నావు? రా, వెనుకకు రా,

సీ. చండాలుఁడను మదాంధుడ, జడుండ, గాం
తాజనతాలోలతాయుతుండ,
బుత్రఘాతుకుఁడను, భూభర దేహుఁడ
వధ్యుండ నైన నా వధము సేయు
నాతఁ డేఁడీ! లక్ష్మణా? తండ్రి! నీ కింత
కానలబుగను దయగల్గె; నిదె కి
రీటము, లోకసంప్రీతిఁ జేసెదు రాము
తల నుంచు మిదె నాదుతలను వంచి

గీ. నాఁడఁ! గానీ యెటులొ చెప్పవాఁడు? విను! శి
రంబు గిరగిర దొరలుచు రాముపాద
ములను బడవలె; తెలిసెనా; మోడ్చుకేలు
పట్టితిని; ఊఁ; యిఁకాఁగ శబ్దా యిదేల?

ఏమి సౌమిత్రి, ఊరకుంటివేమి? తండ్రిమాట జవదాఁటఁదగునా? సంకోచింపకు. ఏమి? అటు లూరక చూచెదవేమి? పొమ్ము. పితృవాక్యపరిపాలన మనునది నీయన్నకు చెల్లినది కాని నీవంటివానికేనా? పోపో, నీవే వనమునకుఁ ముందుగఁ బో.

లక్ష్మ — పితృవాక్యవ్యతిరేకమునకు నన్ను వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. పితృవాక్యవిధేయుఁతకీమహాత్ముని వనమునకుఁ బొమ్మనినారు. ఇఁక మీ పరిపాలనమునకు శ్రద్ధకు మంచిది గేన మేమున్నది?

రామ — (అపవారించి) లక్ష్మణా,

గీ. తరణికులమున నుదయించి, తమ్ముఁడా! వ
శిష్టశిష్యుఁడ వై పరమేష్ఠితుల్యు
గాధిసుతుచేత దివ్యాస్త్రకాండ మంది
నందులకుఁ దండ్రిఁ జంపుటేనా! ఫలంబు.

గీ. అందుపై నుత్తమాయుష్కకార్య పరము
పూతమైనట్టి మునివేషమును ధరించి

కాని; వృద్ధుఁడౌ మనతండ్రిగారిఁ జంపఁ
బూన, నీకు సరిపడకపోయెనో కో ?

గీ. ఈ బ్రతుకుఁ గర్మమున, దరియింపనింక
నొకబ్రదుకిచ్చి, తన శాశ్వతోద్గతులకుఁ
బ్రాపు మన మనుకొను తండ్రిబ్రదుకు నూడఁ
బెరకనుండి వాతనిమేలు మఱవఁ దగునె ?

గీ. దైవమును దూషణసేయ దైవమోర్చు
కొనును కన్నట్టిదేవునిఁ గొడుకు పరిభ
వింప. భగవంతుఁడే సహాయింపఁడయ్య
కొడుకునకుఁ దండ్రి దైవాదికుండు గాఁడె ?

సీ. కల్లుద్రావినకంటె మైకమును జేయు
గాఢకోపాప్తి నంటిని కాని వెనొ్క
బట్టమెడఁ జుట్టుకొని తండ్రిపాదములను
బడినగాని చూడను నీమువదన మింక.

లక్ష్మ - (అపవారించి, లెంపలు వైచుకొని) రామచంద్రా బుద్ధి పొరబడినది క్షమింపుము.

రామ - (అపవారించి) నిన్ను క్షమించునది నేను గాను తండ్రిగారు.

లక్ష్మ - (బట్ట మెడఁ జుట్టుకొని)

గీ. ఒడలు కాలి, యూదిత్యంబు నుసిగి, బుద్ధి
గడ్డిఁ దిని ప్రేలితిని దయాకంధి వగుచు
నన్ను క్షమియింపుతండ్రి ! లేకున్నఁ దలను
బగులగాఁ గొట్టుకొని మృతిఁ బడయనుంటి.

దశ - లక్ష్మణా ! ఇంతకుముందు నీవు తలఁచుకొనినపనికి నీవు శక్తిహీనుఁడ వైతివప్పుడు నిన్ను క్షమింపకపోదునా? నీ వందుల కసమర్థుడవ నే యూహింతును.

రామ - (అపవారించి) చూచితివా ! దయాసముద్రుఁ డగు తండ్రిగారిపై నీ వెంత తీవరించితివి?

గీ. ఇంతచేసిన నిన్ను క్షమించె నీతఁ
డిట్టి; తండ్రికొడుకులలో నెవయుభేద
మిదియె; పితపైని గలుగు సుతుదయకంటె
తండ్రికి సుతరాగము వేయితడవ లెచ్చు

దశ - రామ వనయానమును జూడవచ్చిన యోపురజనులారా! మీకిందఱ కొక విజ్ఞాపనమును జేసికొనుచున్నాఁడ, దయతో నాలింపుఁడు.

వసి - దశరథా! అతివిచారమున మునుఁగఁదగదు.

దశ - గురువర్యా! విచారహరణమునకే ప్రయత్నించుచున్నాను ఓ మహాజనులారా!

సీ. శ్రీరామపట్టాభిషేకంబు సేవింప
వచ్చిన మీకంటఁ జిచ్చుఁ బెట్టి
నాఁడఁ, బాపాత్ముఁడ, నను వధించినఁ బాప
మంటదు; చంపుఁడీ ? యార్యులార !
ఊరకుంటి రిదేల? యొక్క చేపాటిక
ఱ్ఱయినైన వైవఁగా రాదె ? యెన్ని
తాళ్లున్నవటు, నొక్క తాటిని విసరి వా
ర్ధకకంపమానశిరంబు నూడఁ
గీ. గొట్టరాదె ? పెద్దకొడుకు నెట్టియెనుటఁ
జచ్చుభాగ్యము నొందంగనిచ్చి యతుల
సుకృతమును గట్టుకొనరాదె ! చూతురేల ?
మీరు ! మీరు ! మీరును మీరు మీరు. (ఏడ్చును)

(నేపథ్యమున) అంతపని మావలనఁ గాదు. సర్వతంత్రస్వతంత్రురాలైన కైకేయినే యందులకై వేడుకొనుము.

సుమం - మహాప్రభూ ! క్షమింపుము. జనుల మహాకలకలమంతయుఁ దగ్గెను. గానియెవ్వడోయొకడు జనసంఘమునుండి కానరాకుండ నిట్టివంకరమాటననినాడు.

దశ - తప్పేమియులేదు. వానిమాట వంకరకాదు. దానిబుద్ధి వంకర; నా చేష్ట వంకర.

రామ - ఓజనులారా ! మీకు నమస్కారము. నాతల్లిదండ్రుల నెంతమాత్రమును దూషింపకుడు. వారు సత్యశీలురు. సత్యపరిపాలనమునకైకన్న పెద్దకొడుకునైన నన్ను త్యజించుచున్నారు. అట్టి మహా సాహసకృత్యము మీలో ఎవ్వరైన జేయగలరా? మావంశమున బూర్వ మెన్నడో హరిశ్చంద్రుడొనర్చినాడు. ఇట్టి సత్యమూర్తియైన వృద్ధచక్రవర్తి లక్షజిహ్వల గొనియాడుటకు మాఱుగా నిందించుచున్నారా? ఓ జనులారా! ఇప్పుడైన దప్పు గ్రహించుకొందురా?

(నేపద్యమున) రామభద్రా! మహావైభవసమన్వితె మహారాజ్య పదవి నత్యుచ్ఛ్రియముగ నుండవలసిన నీవు కాఱడవిలో నతి నీచమైన నిర్భాగ్యవస్థితి నుండవలసి వచ్చినదని దుఃముచే నటు లంటిమి, క్షమింపుము.

రామ - ఓ మహాజనులారా!

సీ. సృష్టియంతయు నొక్క చిత్రనాటక మింతఁ
గల్గు పాత్రములలోపలను భూపుఁ
డని ఘనతయు భృత్యుఁ డని న్యూనతయును లే
దింతయైన; వాఁడీతఁ డితఁడు వాఁడు
కాలానువశమునఁ గానవచ్చు: నెవ్వఁడే
వేషానఁ దనకథ వినికి బాగు
గాఁ జేయు నాతఁడే ఘనుఁడు; సామాజికుల్
దేవత ల్చూపగ; నా భూవరసుత

గీ. వేషమైనది; మునికథ వినికి జేయు
నంటిఁ బైయంకమును! నింతె యుర్విజనుల
బ్రదుకు! గంధమొ బుగ్గియో పామొ యొక్క
గంతిడి తెర దాఁటి చనుటకంటె కలదె?

వసి - ఆహా రామభద్రా! వైరాగ్యమూర్తివై ప్రకాశించుచున్నావు.

కౌస - నాయనా నాయనా ఎంతబుద్ధిమంతుడవోయి నాయనా (ఏడ్చును.)

దశ - రామభద్రా

గీ. జనులు కొందఱు చంద్రాస్తసమయమందు
జత్తు, రేను జావను రామచంద్ర! నీవు
వనికిఁ బోవుదనుక; మృతి బడసి దుఃఖ
శాంతినొందెద వెంటనే చనుము వనికి (ఏడ్చును)

కౌస - సుమి రామ రామ రామా

రామ - (అపవారించి) సుమంత్రుడా నీవు పోయి రథము మంగళవాద్య హార్మ్యయుమ్ము క్రింద నుంచుము. మేమిప్పుడే వత్తుము, మాతండ్రిగారి దుఃఖమును నేను జూడలేకున్నాడను.

సుమం - చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

రామ - సీతా లక్ష్మణా మీ రిద్దఱు నావెనుక నుండుడు. గురుమాతాపితలకుఁ బ్రదక్షిణ మాచరించి నమస్కరింతము. (అటుల చేయుచున్నారు)

గురూత్తమా! నమస్కారము. నేను శ్రీపాదదర్శనస్పర్శనలాభము నాకు దిరిగి యెన్నడు కలుగునో?

కైక - (తనలో) అప్పటి కాయన, నీవు, బాగుగా నున్నయెడల బహు నాలుగు సంవత్సరములకు.

వసి—రామభద్ర ; చిరాయురస్తు.

గీ. మునులు నీదివ్యమంగళతనువు ననుభ
వింపఁ దపియింత్రు వారిఁ దరింపఁజేసి
యసురులను జంపి దేవకార్యము నొనర్చి
శ్రీసనాథుఁడ వగుచు వచ్చెదవు వేగ

రామ—అమ్మా ! నమస్కారము.
(అపవారించి)

సీ. నను నింతగాఁ జేసెనని నీవు సవతిని
చిత్తమందైన దూషింపకమ్మ
వార్ధకమున సుతవ్యథ గల్గుతండ్రిని
జేతులఁ బెట్టి పోషింపు మమ్మ
భరతరాజును రామభద్రుఁగా భావించి
వేడ్కనాతనిని దీవింపు మమ్మ
ననుఁ బాయుచింతచే నవయు నాభృత్యుల
వ్యథ మాన్పి కృపను గాపాడుమమ్మ.

గీ. కానసంధ్యల మన్న మస్కారములను
నిందు గ్రహింపు మమ్మ "నాచందమామ"
యనుచు నీ వనుచుండు సీతను మఱి నను,
బరమ వైరాగ్యవృత్తిని మఱవు మమ్మ.

కౌస—(కౌగలించుకొని) నాతండ్రీ ! నాతండ్రి ! వెళ్లెదవా వెళ్ళెదవా ? అయ్యయో ! ఈ మాయపట్టాభిషేకము మూలమున నిన్నటి సాయంకాలమునుండియు నీవు భోజనముకూడ లేదయ్యెను. ఈ యొక్కపూఁట నీతల్లిదండ్రుల పంక్తిని గూర్చుండి భోజనముచేసి మఱి పోరాదా నాయనా ?

వసి—కోసలాత్మజా ! ప్రయాణమగువారి నటులు కోరఁగూడదు.

సుమి—అక్కా ! ఈదినమునఁ జంటిపిల్లలు పాలు త్రావలేదు. పశువులు నీరు త్రాగలేదు.

రామ—అమ్మా ! తిరిగి నమస్కారము, నాకు సెలవిమ్మా.

కౌస—నాతండ్రీ ! నీకులదేవతలు నిన్ను రక్షింతురుగాక ! వనస్థులగు మహర్షులు నిన్నుఁ గాపాడుదురుగాక ! విశ్వామిత్రదత్తములగు దివ్యాస్త్రములు నిన్నోముఁగాక ! బ్రాహ్మణమహాశీర్వాదములు నిన్ననుసరించుగాక. సూర్యాదినవగ్రహములు, పంచభూతములు, షడృతువులు నిన్ను సర్వదా రక్షించుఁగాక, నాయనా ! వెళ్లిదపా !

అయ్యో! సీతమ్మతల్లీ! నీకు నిట్టిగతియేనా? ఓ భూదేవీ! పవిత్రురాలగు నీకూఁతు నాకొడుకునకుఁ జేసికొని కోడలిని వనమునకుఁ బంపించుచున్నాను. ఈ నిర్భాగ్యురాలగు నాకుఁ గొంచెము దారియిచ్చి పాతాళమునకుఁ దోయవా?

సీతా—అత్తా! నమస్కారము, విచారింపకుడు పోయివచ్చెదను. సెలవిండు. మాకడలోనుండు రెండు పెంపుడుచిలుకలను మీరు రక్షించుచుండవలెను.

కౌస—అయ్యో! ఈచిలుక పిల్లజంట నింక నెవరు పోషింతురే మాతల్లి! నీభర్తకు సహాయురాలవై సుఖముగానుండుము. వనములోఁ గానబడిన చిత్రవస్తువు లవి యివి తెమ్మని తలంచు నీపతిని గోరకుమా. లక్ష్మణా! చిన్నతనము నుండియు రామభద్రునితోడనే సర్వదా కలిసియుంటచే నీకు నిప్పుడు రామభద్రునితోడి గతియే పట్టినదా?

రామ—(కైకేయివంక తిరిగి) అమ్మా నమస్కారము, నేను సెలవు తీసికొందును.

కైక—నే నిదివరకే యిచ్చితినిగదా!

రామ—భరతు డీసమయమున లేకపోవుటచే నాకుఁ వంతగనున్నది. అతఁడు వచ్చినపిదప నేను వనవాసమునకుఁబోవుచు నాతని బిగ్గఁగౌఁగలించుకొంటి నని చెప్పుము. ఇదియుఁగాక యీ మాటగూడ జెప్పుము.

గీ. "రాముడనువాఁడు జన్మించి ప్రకటముగఁ
బెరిఁగె ననుమాటయే కాని వృద్ధుఁడైన
తండ్రిగారిఋణముఁ దీర్ప దగినపెద్ద
కొడుక వీవాడు; తమ్ముఁడా! గురువరేణ్య!"

సితా—అత్తా! నమస్కారము. పోయెదను.

గీ. శ్రమపడఁగ లేవు వలదని చాల చెప్పి
నను వినక కూడవచ్చుచున్నాఁడు తమ్ము
డితని నా ప్రాణసమముగా నెన్నుకొందు
నమ్మ దయయుంచి వెడలుట కానతిమ్మ.

కైక—సరే.

రాము—(సుమిత్రయొద్దకేగి) అమ్మా! నమస్కారము.

సుమి—రామభద్రా! సీతాసమేతుఁడవైన నిన్నే నేను వదలుకొనుచుండగ నిఁక లక్ష్మణుని వదలుకొనలేకుందునా?

వసి—(తనలో)

గీ. కనినసుతున్నికై సవతిబిడ్డను వనమున
కనిపె కైక; సవతి బిడ్డకయి కనినసు

తుని వని కనిపెడు సుమిత్రి తుల్యహీన
చరిత నీనాతిఁ గొనియాడ సాధ్యమగునె ?

కైక—(తనలో)మూలకు రెండు వర్జ్యములవలె సుమిత్రకుఁ గొడుకులిద్దరు కారా? ఒకడుపోయిన నింకొకడుడుండును. విచారమేల ?

సుమి—నాయనా ! రామభద్రా ! ఈకోటలో నేనెరుఁగల స్త్రీలు బురుషు లున్నారు. పురుషులలో లక్ష్మణునికి, స్త్రీలలో జానకికిమాత్రమే నిన్ను సర్వదా కాంచి సంతసించుభాగ్యము తటస్థించినది. మాతాపితృతుల్యులగు మీ పరిచర్యం జేసి కృతార్థతను బొందుటకే లక్ష్మణుఁడు మీవెంట వచ్చుచున్నాడు. లక్ష్మణా! నీవు నోటిదురుసుఁదనపువాడవు! జాగ్రత్తసుమా !

సీత—అత్తా నమస్కారము. పోయెదను.

సుమి—సీతమ్మతల్లి ! రాఘవునికంటె లక్ష్మణునికంటె నూర్మిళకంటె నీవే నాకుఁ బ్రియతరపదార్థమ వైతివితల్లి !

రామ — (దశరథునియొద్దకువచ్చి) తండ్రి ! (పైకిమాటాడలేక చేతులుజోడించుకొని కన్నీరు గ్రక్కుకొనును.)

దశ—(కౌగలించుకొని)అడవికిఁ బోవుచు నీవు నాకు నమస్కరించితివి. ఐహిక వాంఛాలేశదూరుఁడ వైన నిన్ను నే నేమని దీవింపగలను?

సీ. సర్వమంగళగుణసంపూర్ణుఁ డగునిన్ను
నరుడు దేవునిఁగాఁగ నరయుఁగాత !
రామనామము భవస్తోమభంజనదివ్య
తారకనామమై తనరుఁగాత !
పదికొంపలును లేని పల్లెనైనను రామ
భజన మందిర మొండు నరలుఁగాత !
కవులెల్ల నీ దివ్యకథ నెన్నో రీతులఁ
గొనియాడి ముక్తిఁ గైకొంద్రుగాత !

గీ. ఎట్టివారైయు శ్రీరామ చుట్టఁబడక
వారియఁబడకుండుఁగావుత! రామవాక్య
మనినఁ దిరుగని దని యర్థ మగునుగాత
రామ! రామ! రామా! రామ! రామ! రామ!

వసి - (తనలో) ఆహా ఎట్టి పరమార్థవాక్యములు వినఁ బడెను?

గీ. బ్రహ్మసంధాయిదివ్యర్షి వదనతతిని
యత్నశూన్యత వేదాక్షరాళి యుబికె

పాదుకాపట్టాభిషేకము

నట్లు శ్రీరామనిశ్చలధ్యానపరుడై
తనిముఖమునుండి సత్యవాక్కతి జనించె

లక్ష్మ - తండ్రీ నమస్కారము. నాకు సెలవిండు.

దశ - వత్సా: రామభద్రుని సేవచే కృతార్థుడవైతివి. పొమ్ము.

సీత - మామగారూ, నమస్కారము.

దశ - రామభద్రా, సీతమ్మకు గప్పిన యీ నారచీర ముందుగదీసివేయుము. తల్లీ, జానకీ ఈ పదునాలుగు వత్సరములు నీకు గావలసి యాభరణములను వసనములనుగూడ రథముపై నుంచుమని సుమంత్రునితో జెప్పితిని. నీవు నీపతి ననుసరించి కృతార్థురాలవుగమ్ము. (సీతకు గప్పిన నారచీర రాముడు తీయును.)]

రామ - ఓమాతాపితృపరిచారకులారా, నేను మిమ్మెప్పుడైన బ్రాంతిమాదిక ముగ ననాదరణ మొనర్చియుండినయెడల మీరు నన్ను మన్నింపుడు.

(నేపథ్యమున నేడ్పు) అయ్యో, అయ్యో, అయ్యో రామా, రామా, రామా;

రామ - పరిచారకులారా- దుఃఖింపకుడు. లక్ష్మణా, సీతా. పోదుమురండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

దశ
కౌస
సుమి } రామా; రామా; (ఏడ్చుచు గూడబోవుదురు.)

వసి - దశరథా: ఆగుము.

దశ - నన్ను గాదు రాము నాగుమనుము, రామా, రామా, ఆగవా ? ఆగవా ? సుమంత్రుడా; రథ మాపవా ? రామునితో నొక్కమాట జెప్పెదను. అయ్యో ! (బిగ్గరగ) రామా; రామా; (క్రిందబడును.)

వసి - (దశరథుని లేవనెత్తి) రాజేంద్రా ఊరడిల్లుము.

దశ - సుమంత్రుడా; నారామచంద్రుడేడీ ?

వసి - దశరథా; నేను వసిష్ఠుడను; మనసుం గుదుటబరచుకొనుము.

కైక - భగవానుడా; మీవలన నేమగును ? నేను నాయింటికి తనని దీసికొని పోయెదను. (దశరథుని సమీపించి) నాథా; నాథా; రమ్ము పోవుదము.

దశ - రామునియొద్దకేనా ?

కైక - ఇంకను రాముడెక్కడ ?

దశ - నీవా ? దుష్టురాలా, రామునడవికి బంపి నీయింటికి నన్ను దీసికొని పోనుంటివా? ఛీ; పొమ్ము. గురూత్తమా, ఎచ్చట నున్నావు ?

వసి - ఇదిగో ! ఇక్కడ.

దశ - నే నతిశీఘ్రముగ మృతినొందుట నిశ్చయము. నా శవమునైన నీపాపాత్మురాలంటగూడదు. మీరీసంగతి జ్ఞప్తియుంచవలెను. కన్ను లగుపడుట లేదు. కౌసల్య యేదీ ?

కౌస - నాథా! ఇక్కడ నున్నాను.

దశ - నేను రామునితోఁ బోలేకపోయినను నా దృష్టి యాతని ననుసరించి పోయినది. అదియే నాకు మహాదృష్టము. నన్ను నీయంతఃపురమునకుఁ దీసికొనిపొమ్ము; నీకు నమస్కారము.

కౌస - చిత్తము. (పట్టుకొని నడిపించును.) అపవారించి భగవానుడా, మహారాజుగారికి దృష్టిపోయినట్లే మతిగూడ చంచలించినట్లున్నది. ఈయన ప్రాణము లీదినమున నిల్చునని తోఁచదు. మీ రాశ్రమమునకుఁ బోక మావెంటనే రండు.

వసి - అలాగే (తనలో)

గీ. మూఁడవగ్రహంబు మారకంబునకుఁ దగిన
దండులో మొండియైన ఛాయాగ్రహంబు
నంతరము వచ్చె దీనిసాహాయ్యమునను
నిశ్చయముగ మారక మది నెరవుఁగాదె.

అని గోచారరీతి నతిసన్నిహితమగు తన మరణమును నిన్ననే యీ మహారాజు సూచించినాడు. గోచారరీతి నట్టి సన్నివేశముగల గ్రహములే సంసారరీతిని పరిత్యక్తములై గృహాగతములయినపుడు మారకమునకు సంశయము గలుగునా? ఈ మూఁడవగృహిణియే యామూఁడవగ్రహము. మనసుచేతను గాత్రముచేతను మొండియైన యీ మంథరానామక ప్రచారికయే తదంతరచ్ఛాయాగ్రహము. దీని ప్రోత్సాహముచేతనే యీ మహాగ్రహము మారకముఁజేయుటకు సమర్థమైనదియై వెలుగుచున్నది

దశ - గీ. ఒడలు దెలియక పడఁతిపై బడతి నిటులు
కట్టుకొని, కామియై యేఁడు గాడిదయను
కూఁతపై గన్నసుతునిఁ బోఁగొట్టుకొనిన
ముచ్చు దిక్కుమాలినచావుఁ జచ్చుఁగాదె ?

వసి - (తనలో) ఉపశ్రుతికూడ నట్టులే యైయున్నది. (ప్రకా) రాజేంద్ర పోదుమురండు. (నిష్క్రమింతురు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీ

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకా పట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము

ప్రదేశము:— అయోధ్యలో నొక వీధి

[ప్రవేశము :- సురుచిరుఁడు.]

సురు - మామిడికాయల నూరఁగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని

(నేపథ్యమున) ఏమయ్యా! తెల్లవాఱకుండనే యూరఁగాయను గుఱించి తలపోయుచున్నావేమి?

సురు - ఓహో! నీ వెవడవు? ఇటురా!

[భ్రమరకుఁడు ప్రవేశించును]

భ్రమ - ఏమో యనుచున్నావు?

సురు - ఏమియున్నది! మామిడికాయల నూరఁగాయఁ బెట్టుకొనుట యెఱుఁగుదుము కాని మనుష్యుల నూరఁగాయఁ బెట్టుకొనుట యెచ్చటనైన వినియుంటిమా!

భ్రమ - హరిహరి! దశరథుని మృతకళేబరమును తైలభాండ నిక్షిప్తముఁ జేసినందుల కిటు లనుచుంటివా?

సురు - కాయరీతిగా వేసినట్లా? లేక ముక్కలు కొట్టి బానకెక్కించినారా?

భ్రమ - మృతులను, మఱి యందుపైఁ బూజ్యులను బొత్తిగ దూషింపఁగూడదు.

సురు - నేనుమాత్రము మెఱుఁగనా? కాని మహారాజుగారి కుంభీపాకములో నొక సంవత్సరమైన నుండఁదలచినట్లేనా?

భ్రమ - అయ్యో! అంతకాలమింక నెందులకు?

సురు - పాతబడి పథ్యమున కక్కఱకు వచ్చుటకు.

భ్రమ - భరతుఁడు మాతామహగృహమునుండి యింతకుపూర్వము రాకపోవుటచేత నిన్నిదినము లీరాజకళేబరమున కగ్ని సంస్కారము లేకపోయెను. ఆ భరతశత్రుఘ్నులిప్పుడే వచ్చిరి. కాన దెల్లవాఱినతరువాత దహనాదిక్రియలు జరుగనైయున్నవి.

సురు - భరతునికి పితృమరణమునుగూర్చి యింతకుఁ బూర్వమందు దెలిసెనా?

భ్రమ - కోటలోఁ బ్రవేశించువఱకుఁ దెలిసియుండదు.

సురు - రామలక్ష్మణ వనవాసమును గుఱించియో!

భ్రమ - తెలియదు.

సుర — అట్లైన నిప్పుడు భరతుం డేల వచ్చినాఁడు?

భ్రమ — తత్క్షణమున బయలుదేఱి రావలసినదనిమాత్రమే వసిష్ఠుఁడు భరతున కొకలేఖఁ బంపినాఁడు.

సుర — పోనీ! ఱేపు శ్రాద్ధక్రియ లారంభమై మనకు దాన దక్షిణాదులు దొరకును.

భర — ఆ - కాని, నీవింక నాలుగుఘడియలరాత్రి యుండగనే వీధివెంటఁ దిరుగుచున్నా వేమి?

సుర — ఆప్రశ్నము నిన్నడిగిన నీ వేమిచెప్పెదవో?

భ్రమ - ఉషఃకాలస్నానదీక్ష యున్న నేను సరయూనదికిఁ బోవుచున్నాడ

సుర — నే నీ గ్రామవాసినిగాను దశరథమరణమును విని నేఁటికాలమునకు జనులభాగ్యము పండినదని సంతసించి సంభావనకై యరుగుదెంచి, యిచ్చటకువచ్చి యీ దినమున దహింతురో ఱేపు దహింతురో యని గ్రుక్కిళ్లు మిటకరించుకొని యేడుదినములనుండి కనిపెట్టుకొనియున్నాను ఏమో! వచ్చినవారితోపాటు సంభావమునకువచ్చిన వారు చచ్చు టెందులకని పొరుగూర శ్రమపడలేక ప్రాణమువిడిగి స్వగ్రామమునకు బయలుదేఱినాఁడ. ఆజీవునకు ఘటవిముక్తియైనది కాని, యీతని ఘటమునకుమాత్ర మింతదనుక యీ భువాంతర ఘటవిముక్తి కాకుండ వసిష్ఠబ్రహ్మజాగ్రత్త పెట్టినాఁడు.

భ్రమ... ఱేపు కానున్నదికాదా?

సుర - అట్లైన వద్భుష్టవంతులమే. భరతుఁడు వచ్చినతరువాతనైనఁ గాకుండునా? ఈసరి కాఁతఁడు తనతల్లిగారిని జూచుచుండును గాఁబోలు!

భ్రమ - ఆ - నేను నదికిఁ బోయెదను.

సుర - ఇప్పటినుండి చేయుపని యేమున్నది? అక్కడ రాజవాహనము లేచుసరికి నిక్కడ నేను లేవలేకపోదునా? కాన నేను నదికిఁ బోయెదను.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ప్రదేశము:— కైకేయి యంతఃపురము

(ప్రవేశము:— భరతుఁడు, కైకేయి)

కైక - (కనుల నీరుగ్రుక్కుకొని) ఏమియును లేదు నాయనా!

భర - (ఆందోళనముతో) నాయనగారికి జబ్బు చేసినదా యేమి?

కైక - అబ్బే! రుగ్మతయేలేదు నాయనా!

భర - పోనీ బాగుగ నున్నారుగద!

కైక - లేదు రోగ మెంతమాత్ర మున్నట్లేలేదు. వార్ధకము చేఁగలిగిన నీరసమనుకొంటిమి. అబ్బబ్బ! తగనిపలవరింతలుగద! దేహమున జ్వరములేదు. అదేమి ప్రారబ్ధమోకాని, యీదినము మొదలు దృష్టి సంపూర్ణముగ నశించినది.

భర - ఏదినము మొదలు?

కైక - రోగ మారంభమైనదినము మొదలే నాయనా!

భర - అమ్మా! ఇంతకుమునుపు రోగము లేదంటివి. ఇప్పుడు రోగారంభమున నుండి యనుచుంటివి! నాకుఁ గంపమెత్తుచున్నది; చెప్పుము.

కైక - పెద్దలకు రోగమేమిటి తండ్రీ! (కన్నుల నీరు గ్రుక్కుకొనును.)

భర - నేను గనులఁజూచుట కింతవఱకు మా నాయనగారి తనువునిలిచి యున్నదే కద!

కైక - ఆ! ఉన్నది. ఏమియుండుటతండ్రీ అదియు నొకయుండుటలోనిదే నా తండ్రీ! (కనుల నీరు గ్రుక్కుకొనును)

భర - పోనీ! నేను చూచివత్తును; కూడరమ్ము.

కైక - నాయనా! తొందరపడకుము. ఇప్పుడు మనముపోయిన లాభముండదురా తండ్రీ! (కనులనీరు గ్రుక్కును.)

భర - ఏల?

కైక - వసిష్ఠభగవానుఁడు వచ్చినఁగాని మీతండ్రిని బైకిఁదీయువారెవ్వరు? (ఏడ్చును)

భర - పైకిఁ దీయుటయేమి? ఎక్కడనుండి?

కైక - తైలఘటమునుండి నాయనా! (ఏడ్చును.)

భర - (గుండెలు కొట్టుకొని) అయ్యో! అయ్యో! తండ్రిగారు మరణించిరా? అయ్యయ్యో! తండ్రీ! (యేడ్చును.)

కైక - తండ్రీ! ఊరకుండుము. చెప్పినమాట విని యూఱడుము. విచారించిన లాభ మెంతమాత్రమును లేదు.

భర - హా! తండ్రీ! నీ వెంతశీఘ్రముగ నోగిగిపోతివి! నీ యవసానకాలమున నీయొద్ద నుండలేకపోయిన నేనును శత్రుఘ్నుఁడు నెంత దురదృష్టవంతులము!

కైక - నాయనా! ఆవిషయమున నన్నదమ్ముల నలుగురియదృష్టము లొకతీరుననే యున్నవి.

భర - అదేమి? రామలక్ష్మణులు తండ్రిగారియొద్ద లేరా?

కైక - ఉన్న నింతకర్మమేల? తండ్రీ మహారాజును తైలఘటమందుంచనేల?

భర - పితృదర్శనము నాకీవిధమునైనఁ గలుగఁజేయుట కాతని కటులు చేసి రనుకొనుచున్నాను.

కైక - అదియుఁ గొంత నిజమే.

భర - హా! రామలక్ష్మణులుంకూడ నాయనగారియొద్ద లేరా? ఎక్కడకు బోయిరి?

కైక - సీతతోఁగూడ వనమునకు,

భర - వేటకై పోయిరి కాఁబోలు! హాతండ్రీ! హాతండ్రీ! ఇంతవాండ్రైనల్వురి పుత్రులను గాంచి తుద కెంతదిక్కుమాలిన మరణమొందితివి! (గుండెలుకొట్టుకొని

చితిపైనఁ బెట్టుటకు నొక్కసుతుఁడైన నొద్దలేకపోయెనా? హా తండ్రీ! మేమంత నిర్భాగ్యులము!

కైక—కర్మసూత్రమిటు లుండ నెవరేమి చేయఁగలరు?

భర—పితృవత్సలుఁడైన రాఘవుఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నిప్పటికైన వనము నుండి తిరిగి వచ్చినట్లేకద!

కైక—వనమునకుఁ బోయినవారిప్పటికైన రాకపోదురా? వేళకు లేకపోయిరని యేడువవలయునుగాని,

భర—నిజమే—తల్లీ! నాకిఁకఁ బ్రభుఁడు తాతతుల్యుఁడునైన శ్రీరామచంద్రుని పాదములఁ గొలువఁబోయెదను సెలవిమ్ము.

కైక—(చేతులు పట్టుకొని) ఉండవోయి నాయనా! ఒక్కనిముసము నిలువవోయి తండ్రీ!

భర—(కూరుచుండి)

గీ. నలుగురము నొక్కచోటఁ గౌఁగిళులఁ గూడి
తలలు నేలఁ గొట్టుకొని "హా! తండ్రి! తండ్రి!
యిటుల జేసితే" యంచు గొంతెత్తి యొక్క
పఱిని దలపోసికొని యేడ్వవలదె తల్లి!

కైక—సరేకాని, ఎంతవిచారించినను మీతండ్రిగారు తిరిగి వత్తురా? వారికేమి కొదువలు. మహోద్వృత్తవంశులు, చిరకాలజీవులు, అనాయాసత్యక్తజీవులు, అనను భూతదైన్యభావులు మీకుమాత్రమేమి తండ్రీ! విద్యాబుద్ధులు నేర్చినవారు, వయసు వచ్చినవారు, భార్యలతోఁ గాపురములను చేయుచున్నవారు, రాజ్యతంత్రము నెత్తిపైఁ బడినను వలీల నిర్వహింపఁగలవారు. ఎటువచ్చినను పసువుత్రాళ్లు తెగి మూలఁగూర్చున్న మాకర్మము గాని మీ కేమి నాయనా! కంటఁ దడివెట్టకు—ఇటు చూడు!

భర—(తలయెత్తి) ఏల?

కైక—మీతండ్రిగారు తన ప్రాణప్రయాణకాలమున నాతో రహస్యముగ నేమనిరో నీ కెఱుఁగవుగదా?

భర—అమ్మా! వినుటకు సంభ్రమపడుచుంటిని.

కైక—చెప్పెదను దుఃఖమును వదలివిను. మరణించినవారితో మరణింతుమా? నాయనా! ఏదో ముందు మార్గమునఁ జూచుకొన వక్కఱలేదా?

భర—ఎందుల కీయుపోద్ఘాతము చెప్పరాదా?

కైక—"భరతుఁడు రాకపోయెనే" యని పరితపించుచు మహారాజు ప్రాణములు విడిచినాఁడుసుమా? (కన్నులనీరు గ్రుక్కుకొనును.)

భర—భరతుఁడు—వచ్చుభరతుఁడు—వచ్చినేమి? రాకపోయిన నేమి? కర్మాధికారియైఁ దండ్రిగారి కుత్తమగాఁకములనియు సమర్థుఁడును జగదేక పవిత్రుఁడును—

కైక — అబ్బ! అట్టిరాఘవుఁడు మంచివాఁడేనయ్యా! కాదన్నవారెవరు? అతని మాతృ మనేకవిధముల నవసానకాలమున స్మరింపలేదని చెప్పితినా! ఎవరియోగ్యతాయోగ్యత లెటులున్నఁ దండ్రిగారికి నల్వురిపుత్రులయందు సమానానురాగమేగదా! అందుపై—మతియొకమాట-నీవెఱుంగని దేమున్నది? — నాసుతుఁడవగుటచే నీయందుఁ బ్రేమ మత్యధికము. 'భరతుఁడు వచ్చియుండినయెడల, భరతుఁడు వచ్చియుండినయెడల నామువ్రేమంత కార్యముకూడ నాచేతిమీఁదుగ జరిగించి కృతార్థుఁడనై పోదునుగదా" యని యావృద్ధ మహారాజు కన్నుల నీరు పెట్టుకొని-

[కన్నీరు గ్రుక్కును]

భర - ఆ స్వల్పకార్య మేదియో చెప్పుము.

కైక - నాకుఁ జెప్పకతీఱదు, నీవు, బుద్ధిమంతుఁడవైన నీవు, వినక తీఱదు. నాయనా! ఇటురా! నాతొడపైఁ గూరుచుండుము.

భర - అక్కఱలేదు. ఇటఁ గూరుచుండుదును.

కైక - నాయనా! నేను జెప్పినట్లు మాతృభక్తిగలవాఁడవై యాచరించెదవా?

భర - ఆచరణమునకు ముందు చెప్పుట యావశ్యముకాదా! అదేదో ముందు చెప్పుము; చేయదగియున్న దరువాతఁ జూచుకొన వచ్చును. (తనలో) ఏదో కీడు మూఁడె నని మనసులో సాందోళనము కలుగుచున్నది.

కైక - "చేయదగియున్న" యను సంశయమేల తండ్రీ! నీ తండ్రిగారి యవసానకాలవాంఛ నీవలన నెఱవేర్పఁబడఁదగనిదై యుండునా? అనేక తీర్థములసేవించి, లెక్కలేని దానములఁజేసి అమితోపవాసక్లేశమున నవసి, నిన్నుధరించి, నవమాసములష్టకష్టములఁబడి మోసి, నిన్నుఁగాంచి, కుడిచేయి యెడమచేయిగనక నిన్నుఁబెంచి యింతవానిని జేసినతల్లి నీవైశ్వర్యకాముఁడవై యనితరసాధారణ వైభవసమగ్రుండవై, దీర్ఘాయుష్మంతుడవై, పరిపూర్ణ యశస్సాంద్రుఁడవై సంతానవంతుఁడవై, నీతండ్రిగారి బోలెఁ జిరకాలము నీవు భూమిపైఁ దేజశ్శాలివై యుండవలయునని యనేకదైవముల గొల్చు నీతల్లి - యైన నాచిరకాల మనోరథమును - నాతండ్రీ - నీవు నెఱవేర్పకూడని దగునా? అదిగాక దానినే తెలుపు వసిష్ఠభగవానుఁడు నీకుపదేశింపఁదలచియున్నాఁడు. వారి యుపదేశము నిరాకరణార్హమైనదగునా? నీకు సందేహమేల?

భర - నాకొకందులకు సందేహము గలదు.

కైక - అదేది?

భర - అదేదియో వెల్లడించుటకు నీకే సంకోచముగనున్నట్లు నాకుఁగనబడుచున్నది. దానిని జెప్పుటకునీకే నోరురానప్పుడు చేయుటకు నాకెట్లు మనసువచ్చునని సందేహించుచున్నాను.

కైక - (భరతుని సమీపించి కౌగలించుకొని) వెట్టివాఁడా. నాకు సందేహమేమున్నది? పసివాడవు గావున విశేషభారవహనమునకు జంకెదువేమో యని బుజ్జగించితిని. చిరకాలమంత్రియై నిపుణుఁడైన సుమంత్రుఁడన్నిటికి నుండగఁ నీకుభయమేమి?

భర - (తొందరతో తల్లియొద్దనుండి యిటువచ్చి) ఆఁ! ఆఁ! అదేమి?

కైక - ఏమున్నది! భూప్రజలు కోటికి సీమాలమునఁ దిరిగి ప్రభువును గల వారుగాఁ దలచి కుతూహలమున నున్నారు.

భర - (చెవులుమూసికొని) పాపము శాంతించును గాక! పాపము శాంతించును గాక! జగదేకరక్షాదక్షుఁడైన రాముడో! సర్వప్రజానయనచకోర చంద్రుడైన రామ చంద్రుడో! సర్వప్రజానయనచకోరచంద్రుడైన రామచంద్రుడో!

కైక - ఆతనిని విసర్జించిని న్నే పట్టాభిషిక్తుని జేయుటకు మహారాజుమనోరథము.

భర - (చెవులుమూసికొని) ఎంతమాట వినుటకు బ్రతికియుంటిని! రామ రామ రామా! (ఏడ్చును) సర్వజంతుశాసనపటిష్ఠమగు పంచాననము గలుగ మహారణ్యాధి పత్యమును గుక్కకుఁగట్టుదురా? ఆ మహామహుని పాదుకలను మోయుటకంటె నా కర్హతలేదే! అయ్యయ్యో! ఆజానుబాహుఁడు, విశాలవక్షుఁడు; ఆకర్ణాంత నేత్రుడు, సమస్త సద్గుణసమలంకృతుఁడు; సర్వతంత్రస్వతంత్రుడు; మహాత్ముఁడైన రాముడుండ-

కైక - "ఉండ" ననుమాటయేల?

భర - (అమితమైన తొందరతో) ఆ! ఆ! రాముఁడే లేడా! నాకుప్రభుడే లేడా? నాపాలిటి భగవంతుడే లేడా? ఇక నే నేల బ్రదుకుదును?

(తల నేలగొట్టుకొనబోవును.)

కైక - (ఆపి విసుగుదలతో) రాము డెక్కడ నున్నాడా? వనములో నున్నాడు. అతని పురప్రవేశమునకు బెద్ద యుపరోధముండుట చేతనే నిన్నేలు మని నే నేడ్చితిని.

భర - వనమునుండి రాఘవుఁడింటికి వచ్చెనని నీవింతకుముందు చెప్పితివికాదా?

కైక - నేను చెప్పలేదు.

భర - రాముని పురప్రవేశమున కభ్యంతర మున్నదా! ఏమి!

గీ. అఖిలజనులకు నాజ్ఞనీయంగఁ గలుగు
స్వచ్ఛతముఁడైన రాముని కాజ్ఞ యేల?
సర్వపరిమాణకలన ప్రశస్తమైన
కాలమున కొందు పరిమాణలీల కలదె!

(గుండెలు కొట్టుకొని) రామునికి రాష్ట్రత్యాగ శిక్షయే? తప్పు శేయుటయే యెఱుఁగని రామునకు -

కైక - పదునాలుగు వత్సరములు.

భర - రామా! రామా! రామా! (ఏడ్చుచు) మా నాయనగారే యిట్టిశిక్ష విధించినారా?

కైక - అందులకు మఱెవఁడు సమర్థుడు? అతనికాశిక్షతోపాటు నీకు రాష్ట్రపాలన బహుమానము.

భర - హరిహరీ! హరిహరీ! మాతండ్రియేమి? ప్రాణాధికుఁడైన రాముని విడుచుటేమి? నేను నమ్మను। కోపస్వభావవు, సపత్నీ కాంతాసూయాదిలచిత్తవు నీవే యావృద్ధ రాజేంద్రునిఁ బ్రోత్సాహపఱచి యింత కొంపతీసి యుందువు. నిజము చెప్పు, నిజముచెప్పు. రామా! రామా! (నెత్తిగొట్టుకొని యేడ్చుచు)

కైక - రాజ్యమో రాజ్యమో యని యేడువక రామా! రామా యని యేడ్చెద వేమి?

భర - ఓదుర్మార్గురాలా! ఓకోపస్వభావురాలా! ఈ దిక్కుమాలిన రాష్ట్రమును నానెత్తిఁగట్టనెంచి, యానవనీతతుల్యాంతఃకరణుని ఆసుందరాకారుని, ఆకృపా సముద్రుని, ఆసుగుణరాశిని, సతీసోదరులతో వనమున కనుపుమని నాతండ్రికి దుర్బోధన మొనర్చితివా? హా వక్రహృదయా! ఎంత ద్రోహ మొనర్చితివి?

కైక - వయఃప్రాదుర్భావ సంపన్నుఁడైన రాజపుత్రున కుండదగిన రాజ్య వాంఛ నీకుండదని యెఱుఁగక రాముని పాదములు గొలుచుటతప్ప అంతకంటె నిత రోద్యోగ మక్కఱలేదను భావిసపందవు నీవని యెఱుఁగక, నన్ను రాజమాతనుజేసి నా సవతులను కటాక్షవీక్షణముచే నూఱడించు మహాధికారము నాకొసఁగఁజాలనియాడు పుట్టువవని యెఱుఁగక, నేను నీతండ్రిని బ్రోత్సాహపఱచితత్పూర్వదత్తములగు రెండు వరములను - రామవనవాసము మొదటిదిగ, నీపట్టాభిషేకము రెండవదిగ - వాంఛించి గ్రహించితిని. నీవు రాష్ట్రమును సంపాదించుకొనలేవు సరేకదా, నేనార్జించియిచ్చిన దానినికొనలేవు గూడనా?

భర - ఛీ ఛీ లోభాత్మురాలా, ఛీ ఛీ క్రూరురాలా! యీ రాజ్యమును నేనపేక్షించితినని నీతో నెన్నఁడైనఁ జెప్పితివా? ఆహా పరాత్పరుఁడా! అట్టి నీచోద్రేకగంధము లేశమైన నాహృదయమున స్వప్నమందైనఁ బ్రవేశించెనా? ఓదురా శాపాతకినీ సాటిలేని రాజ్యవాంఛ నీ కేల? అయ్యో అయ్యో సర్వజ్యేష్ఠుడైసమంజ సగుణనికురుంబుఁడైన దాశరథి యేలవలయునుగాని...(ఏడ్చును)

కైక - రాముఁడు జ్ఞానసంపన్నుఁడు. అందువలన రాజ్యార్హుఁడు కాడు. నీవుఁదెలిసికొనుము. నీక్షేమము కొఱకే చెప్పుచున్నానువినుము. తర్వాత జ్యేష్ఠుఁడవు నీవే

భర - అపదగ్ధప్రలాపిని జాత్యంధతాదులు రాజ్యగ్రహణకుఁ బ్రతిబంధమని యపూర్వ ధర్మశాస్త్ర సిద్ధోపన్యాసము జేయుచుంటివా? ఇట్టి ద్రోహవాక్యము లాడిన నీనాలుక నూఱుముక్కలై ఖండఖండములై రాలిపోలేదోయని నేనేడ్చుచున్నాను.

కైక - తరువాత సావకాశముగ నేనువచ్చెద ఇప్పుడీమాటను వినుము. పితృ కర్మను నీవిప్పుడు చేయునున్నావు? శ్రాద్ధక్రియ లేపుత్రుఁడొనర్చునో యాతడే తండ్రిసొత్తున కధికారి - తెలిసినదా?

భర . (చెవులుమూసికొని) నోరుఁ గట్టిపెట్టుకొనుము. నేను నీమాటలను వినను. (గుండెలుకొట్టుకొని) అయ్యో అయ్యో అట్టి మహాదారుణ వాంఛలను వెల్లడించి రఘువంశమునకు నాయకమణియైనవానిని ద్రోసి యడవిలోఁ బాఱవైచి పెనిమిటిని జంపి, లోకులచేతను గన్నకొడుకుచేత నవియివి యనరానితిట్లు తినుచు.

నింకను సిగ్గులేక యిటులఁ బ్రేలుచు:—నీ వింక బ్రదికియుంటివిగాని...ఛీ! రఘువంశ నాశని! ఛీ! నరరూప బ్రహ్మరాక్షసీ! ఛీ! మహాపాతకినీ! నీ మొగము చూడఁదగునా? (తలత్రిప్పుకొనుచు) తీక్ష్ణస్వభావుఁడైన సౌమిత్రి కత్తి కెఱగాకుండ నీవింక నెటులఁ బ్రదికితివో తెలియకున్నది.

కైక - ఆతఁడు నన్నుఁ జంపువాఁడా? నేనే చచ్చుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. ఇఁక నొక్కమాట చెప్పెదను వినుము. నీవు సింహాసనమెక్కి బోరగిలబడవలయునని నేనీపనిఁ జేయలేదు రామచంద్రునిపై ననురాగములోపముచేతఁ జేయలేదు. కౌసల్యపై నాకుఁగల వైరమును దీర్చుకొనుటకే చేసితిని. అందులకే చేసితిని. ముమ్మాటికిఁ జెప్పుచున్నాను ఇందువలనఁ గావలసినంత నింద నాకుఁ గలిగినది. ఇట్టిస్థితిలో నీవు రాజ్యము నంగీకరింపనియెడల నాయపకీర్తికిఁ బదునాలుగు భువనములుఁ జాలవు. కాన, గన్నకొడుకువైనందులకు రాజ్యము నంకీరించి, నాయప్రతిష్ఠఁ బాపి, నా మర్యాద కాపాడుము. లేదా చచ్చుటకు సర్వసిద్ధముగ నున్నాను.

భర - నాకు రాజ్యమక్కఱలేదు; అక్కఱలేదు అక్కఱలేదు. సరేకదా! జటావల్కలములంధరించి మునివేషధారినై రామనామసంస్మరణముఁ జేయుచు నడవికిఁ బోయి యా శ్రీరామచంద్రుని పాదముల నెత్తిపైఁ బెట్టుకొని, యిటకుఁ దీసికొనివచ్చి సింహాసనముపైఁ బెట్టుదును. ఇదియే నా సంకల్పము.

కైక - అటులయిన నే నగ్ని ప్రవిష్టనై చావవలసినదేనా?

భర - అటులయిననుసరే, గొంతుకకురిఁబోసికొని చచ్చినసరే! ధనపు సంచులఁ బైనఁ బడవేయించుకొని నలిగి చచ్చినసరే.

కైక - (ముందుకు నడచి) ఇంతవాఁడవైన పుత్త్రుఁడవు నీవుండఁగ జంపుకొనుటలోఁగల శ్రమము నన్ను నీవు పొందనిచ్చుట న్యాయమా? నీవే చంపుము

కానీ - చంపవేమి? చంపవేమి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా నీయెడల నేను చేసిన మహోపకారమునకు "చంపవేమి: చంపవేమి" యని నన్ను వెంటాడించుచున్న యీతని కిట్లు ప్రోత్సాహపఱచువా?

కైక - (అటుచూచి తనలో) అదేమి? అయ్యో! మంథర భయాక్రాంతమై పర్వెత్తుకొని వచ్చుచున్నది.

భర - "చంపవేమి? చంపవేమి" యని మీఁదిమీఁదికి వచ్చుచున్నావు నిన్ను జంపవలసినదే. లోకోత్పాతకారిణి వగునిను జంపిన పుణ్యమేగాని పాపము లేదు. కాని, యటులచేసినయెడల రామునకు నాపై నేమికోపము వచ్చునోయని యింతగా సందేహించుచుంటిని. నీవలన బాధపడుచున్న రాముఁడే నీకిప్పుడు ప్రాణరక్షకుఁ డయ్యెను.

(నేపథ్యమున) ఛీ! తుచ్ఛురాలా! ఇంతచేసిన నిన్ను ననేక సహస్ర ఖండములుగ గోసెదను,

కైక - (తనలో) అమ్మయ్యో! "నిన్నును" అనుచున్నాడు. ఈకోపస్వభావుడు నన్నుగూడ ఖండించునేమో? భరతునికివలె శత్రుఘ్నునికిమాత్రము రామభీతి యుండకపోవునా? కాన, భయము లేదనుకొందును.

భర - అదుగో! తమ్ముడు శత్రుఘ్నుడు మంథరను వెంటాడించి వచ్చుచున్నాడు. ఇదియంతయు మందరాదుర్బోధనము వలనగలిగినదని తెలియుచున్నది.

(మంథర ముందు పర్వెత్తగ శత్రుఘుడు ప్రవేశము)

శత్రు—గీ. వైరవైతన్మహోపద్రవమున కాది
కారణంబైన యీవక్రగాత్రి నిదిగొ
కండకండలుగాఁ గోసి కావు కావు
మనెడు కాకులఁ కెఱబెట్టుదును మహాత్మ!

భర - ఆహా! తెల్లవారినదికాబోలు! లక్ష్మణానుజా! కావు కావు మని కాకులే యఱచుచుండ మనము కావకుండుట న్యాయమా?

మంథ—భరతరాజేంద్ర! శరణము జొచ్చితిని. నీతమ్ముని వారింపుము.

భర—పలుగాకీ! జగదేక వంద్యు డగురామభద్రుడుండ "రాజేంద్ర" యని నన్ను బిలుతువా?

శత్రు—తప్పుజేసిన దీని నుపేక్షించుట తగవుకాదు. కావున జంపుటకు సెలవిండు. (మంథరజుట్టు బట్టుకొనబోవును.)

మంథ—అమ్మయ్యో! తల్లీ! నీవైన రక్షించు, (కైకచాటునకు బోవును)

భర - అనుజా! సెలవిచ్చుటకు నీవెంతసమర్థుడవో నేనునంతే సమర్థుడను. మనయన్నగారినిగూర్చి ద్రోహ మొనర్చిన దీనిని శిక్షించునెడల నాకృపామయునికి మనపై గోపమువచ్చునేమో? మనకాతండ్రిలేను. తండ్రితరువాత తండ్రియైన జ్యేష్ట భ్రాత యిచ్చటలేడు. మనకు దండ్రిగారైనను, అన్నగారైనను, దల్లియైన, గౌసల్యాదేవియే! దీనినిగూర్చి యామె యనుజ్ఞ యెటులో యటు లాచరింపుము.

కై - (అపవారింని) కులటా! "భరతుడు రాజ్యమంగీకరింపడు సుమా" యని నే నెన్నివిధముల జెప్పిన వినక వన్నీతంత్రమున దింపి నాగొంతుగోసితివి. ఛీ పో.

మంథ - (అపవారించి పోవుచు) ఇంతవిశ్వాసవతివైన నీగొంతు గోసిన పాపమే మున్నది? (పోబోవును)

శత్రు - నేను రాకుండనీ వెచ్చటకుబోయెదవు? కౌసల్యాదేవియొద్ద కీడ్చుకొని పోయెదను. రా. (ఇద్దఱును పోవుదురు.)

(నేపథ్యమున) శత్రుఘ్నుడా భరతు డెచ్చట నున్నాడు?

(తిరిగి నేపథ్యమున)

పసివ్రభగవానుడా! కనుటచేతనే తల్లి యని పిలువదగిన కైకేయియొద్ద నున్నాడు. మీరు దయచేయవచ్చును.

భర—మహానుభావా గురువర్యా

[వసిష్ఠుడు ప్రవేశించును.]

గీ. కనినతండ్రిని నామూలమునను జంపి
యడవి కగ్రజు ననుఁగూర్చి వెడలఁగొట్టి
బ్రదికియుండియుఁ జచ్చిన పడఁతియెదుటఁ
జచ్చియు బ్రదికియుంటిని సంయమీంద్ర!

వసి - కాలగతి కెవ రేమిచేయగలరు? విచారింపకుము.

భర - నాకు మఱెందులకు సంతాపములేదు కాని, యొకందులకు మాత్రమున్నది.

వసి - ఎందులకు?

భర—గీ. ఈకుటిల చేయుకుట్రలలో నేనుఁగూడ
నుంటి నని రాముచిత్తమం దుండునేమొ!
యనుచు నేడ్చెద నదె సత్యమైన నిటనె
యిపుడె యీ జీవములు త్యజియించునాఁడ.

అపుడు మీరొక మహోపకారము సేయవలయును

గీ. నాదుతండ్రిశవముతోడ నాశరీ
రమునుఁ దమ్మునిచేత భస్మము నొనర్ప
బంచి, భరతుఁడు శ్రీరామపాదదాసుఁ
డంచు వనికేగి వచియింపు మతనియెదుట.

(ఏడ్చుచుఁ గాళ్ళపైఁ బడును.)

వసి - వత్సా రామానుజా లెమ్ము. రామభద్రునకు నీపై నెంత మాత్రము ాలుష్యము లేదు. జడుపకుము.

(నేపథ్యమున) జడుపకు, మంథరా జడుపకు. నేను వచ్చుచుంటిని. శత్రుఘ్నుఁడా ఆఁగు

భర - (తనలో) మాఅమ్మ కౌసల్య చిరంజీవితోడను మంథరతోడ నిక్కడకే చ్చుచున్నది. అయ్యయ్యో ఆమె మొగ మెటుల చూడగలను.

కైక - (తనలో) నేను దీనిని జూడకుండ లోనికిఁ బోయెదను?

(నిష్క్రమించును.)

(కౌసల్య, శత్రుఘ్నుఁడు, మంథర, ప్రవేశించుచున్నారు.)

కౌస - శత్రుఘ్నా మాప్రారబ్ధమంతేయని యిటు లుండ మధ్యమున నిది యేమి ేసెను? దాని నేమియు బాధింపవలదు. విడిచిపెట్టుము.

శత్రు - అమ్మా సరే మంథరా అయినవేదోయైనది. నీకు శిక్షతప్పఁ ప్పినది. నీవు రామభద్రుని యెడల నంతద్రోహ మేమి కారణమునఁ జేసితివో చెప్పుము.

మంథ - శుభమును జూచి సహించుట నా స్వభావము కాకపోవుటచేత నటులు చేసితిని. పట్టాభిషేకము ముందుగ భరతునికి స్థిరపరచిన నిటు లభ్యంతర పెట్టుదాననే.

భర - ఛీ. దుర్మార్గులారా. నీ గొంతుక కోయదగినదే పో. పో.

(త్రోసివేయును.)

మంథ - (పోవుచు) నాది కాదు. నన్నింతవంకర జేసినందులకు దేవునిది.

(పోవును.)

భర - అమ్మా నమస్కారము.

కౌస - కైకేయిపుత్రా. నిన్నిప్పుడు నే నేమని దీవింపవలసియున్నది? ఇక్ష్వాకు సింహాసనమున బట్టాభిషిక్తుఁడవు గమ్మని మీ యమ్మయే దీవించెను. నీదారికడ్డు కలుగు నేమోయని నా కొడుకును నట్టడవులకు ద్రోసి నీ నిర్విఘ్న రాజ్యప్రాప్తికి మీయమ్మయే దీవించినది. నీవుగాని నీ తల్లిగాని మావంటివారియెడ నిరాదరణమును గనబఱిచినయెడల నిది మీకు నీతి కాదని చెప్పి మందలించుటకుఁ బైన వృద్ధరాజేంద్రు డైనలేకుండ నాతనిని లఘుమార్గమునఁ బరలోకమున కనిపి నీ యభీష్ట పరిపాలన నిరంకుశత్వమునకై మీయమ్మయే దీవించినది. నీవు

భర - (గుండెలుకొట్టుకొని) ఎంతెంతమాటలు వినుటకు బ్రతికియుంటిని. హా! హృదయమా! ఇంకను పగులకుంటివా? హా! రామా! రామా! రామా! రామా!

(మూర్ఛిల్లును.)

శత్రు - (విసరి) అగ్రజా! లెమ్ము.

భర - (లేచి కౌసల్యకాళ్ళపైబడి) అమ్మా! అమ్మా దోషగంధశూన్యవైన నన్నేల దూషింతువు నేను చంటిపిల్లవాడనై యుండగ నీవు కరములలో బెట్టి నన్నాడించినపుడు నేనెంత పాపరహితుడనో యిప్పుడుకూడ నంతే యనుకొనుము. రాఘవునియెడల నాకు గలభక్తి నీ వెఱుఁగవా? తండ్రిగా రెఱుగరా? ఈ మహానుభావు డెఱుఁగడా? జను లెఱుఁగరా? నా మహాదోష మేదనగ - కైకేయి గర్భమున బుట్టుటయే—

గీ. రామవనవాసమునకు శిరఃప్రకంప
నమును జేసిన ఖలుఁడు చండాలుఁ డగుత!
గురుమహాద్రోహి యగు గాత! నరకలోక
శాశ్వతావాస శిక్షార్తి సహితుఁ డగుత!

గీ. అట్టిద్రోహి స్వపుత్రమాంసాశి యగుతఁ
బ్రబలతనుదీర్ఘరోగదుర్భర మహార్తి
భరితుఁ డగుగాత! నోటను పురుగులు పడి
సకలదైన్యంబు భరియించి చచ్చుఁగాత!

ఇంకను—

వసి—హరిహరి! చాలుచాలు. వత్సా! నీనిర్దోషత యెవరు కలుఁగనిది? కోసలాత్మజా! నిష్కల్మషహృదయుఁడైన భరతు ననుగ్రహింపుము.

కౌస—పుత్రులారా! ఇటురండు. నాయనలారా! మనము శ్రీరామచంద్రుని జూచు టెన్నఁడు? (ఏడ్చును)

భర—అమ్మా! నా సంకల్పము నీవు వినలేదు కాబోలు! నేనిప్పుడు జడలు నారలు ధరించి తాపసవేషమూని, వనములకేగి శ్రీరామచంద్రుని పాదముల సేవించి, యిచ్చటకుఁ దీసికొనివచ్చి, సింహాసనముపై నధిష్ఠింపఁ జేయుదును.

కౌస—పుణ్యాత్ముఁడవైన నాతండ్రీ! నన్నుఁగూడ నీతోడఁ దీసికొనిపోయి కృతార్థులను జేసెదవా?

భర—అమ్మా! చతురంగ సేనాసమేతులమై యందఱమును పోయి యామహాత్ముని సమస్తవైభవములతో నిటకుఁ దీసుకొని వత్తము.

వసి—సరే కాని తెల్లవాఱినది. ఈరోజున దశరథునకు దహనాది పైతృకక్రియలు జరుగవలసియున్నవి. కాన నీవుపోయి స్నానాదికృత్యము లాచరింపవలయును.

భర—భగవానుఁడా! రామచంద్రుఁడు రాజైయున్నాఁడు కదా! ఇంతకాల మావిధుల జాఁపినవారికి గొన్నిదినములుమాత్ర మాఁపఁగూడదా! జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు పరమమిత్త్రుఁడైన యామహానుభావుఁడే యాకృత్యముల నాచరించుట కర్హుఁడు కదా! దయచేసి నామనవి నంగీకరింపుడు.

వసి—వత్సా! ఇంక నాఁపుట కవకాశము లేదు.

కౌస—ఇన్నిదినము లాపుటచేతనే నిందకుఁ బాత్రులైయుంటిమి. ఇంకఁ నాపఁగూడదు తండ్రీ!

భర—మీయిష్టానుసారమే యాచరింతును. నల్వురము చేయదగిన యీయుత్తరక్రియలు మా యిద్దఱిచేతులతోడనే కడతేరవలసినదా? హా ఎంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను?

వసి—విచారింపకు లే. అందఱము లోనికేఁబోయి తగు ప్రయత్నములో నుందుము రండు.

భర—సరే, ఈకృత్యము తీఱినపిదప మనమందరము వనవాసియైన రాముని జూచుటకుఁ బోవుట నిశ్చయమే కదా!

వసి—అభ్యంతర మేమి?

భర—రామభద్రుఁడిప్పు డడవిలో నేయాశ్రమసమీపమునందున్నట్లు వార్త వచ్చినది?

వసి—గుహానివాసమును, భరద్వాజాశ్రమమును దాఁటి, చిత్రకూటమునకు బయలుదేఱదలఁచిరని సుమంత్రుఁడు చెప్పినాఁడు.

భర—మనము భరద్వాజులవారివలన నాజాడలనుగ్రహించి చిత్రకూటమునకుఁ బోయి యచ్చట రామభద్రునిజూతము. సరే. ఇప్పటికి లోనికిరండు.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది షష్ఠాంకము

శ్రీ

పట్టభంగరాఘవ మను

పాదుకాపట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము

ప్రవేశము:—చిత్రకూటపర్వతసమీపారణ్యభాగము.

(ప్రవేశము:—రాముడు - సీత)

రామ - ఇక్కడ! తమ్ముఁడా! ఇటురా

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) అగ్రజా! మహాప్రమాదము సంభవింపనైయున్నది, సీతాదేవి నెచటనైన భద్రపఱచవలయును. పర్ణశాలలోనియగ్ని జల్లాఱుపవలయును. మనమిద్దఱము కవచితాంగులమై ధనుష్పాణులమై, యామహాసైన్యమును పర్వతాగ్రి మెక్కి మార్కొనవలయును. తొందరపడుడు. ఇదిగో యీనాలవృక్షశాఖపై మీధనుస్సున్నది. తీసికొనుఁడు. (రామునికిఁబోవును) సందేహించుచుంటిరేల? మన కన్నిటికంటె జానకీరక్షణమే ప్రధానము గావున మీరు తత్సంరక్షణార్థ మామె యొద్దనే యుండుడు. నేనొక్కఁడనుబోయి—

రామ—(నవ్వుచు) పోయి యేమి చేసెదవు?

లక్ష్మ—గీ. అధికదుర్నిరీక్ష్యోగ్రహర్యక్ష మేణ
వితతపైఁబడి యేమి కావించు నీగ
సేంధనాళిపైఁబడి యగ్ని యేమి సేయు
నదియె సేనపై కుఱికి యే నాచరింతు.

రామ—ఆసేన యెవ్వరిదో బాగుగఁ గనిపెట్టితివికద!

లక్ష్మ—గీ. గ్రుడ్లు మిఱుమిట్లు గొలుపఁగఁ గోవిదార
కేతు వీక్షించినాఁడను; కేకయాత్మ
జాత్మజుఁడు దుష్టబుద్ధి సౌహార్దహీనుఁ
డుద్ధతుఁడు క్రూరుఁడిట వచ్చుచున్నవాడు.

గీ. న్యాయహీనత మాతృచండాలురాలి
మూలమునఁ గన్న ప్రాభవమును మఱింత
బలపఱచు కొంటకై వనవాసయుతుల
మనల మ్రింగవచ్చెను దుష్టజనుఁడు నేడు.

సీతా—వత్సా సౌమిత్రీ! శ్రీరామభక్తుడైన భరతు నటు లాడ నేల?
లక్ష్మ—(చేతులు జోడించుకొని) అమ్మా! క్షమింపుము. అగ్రజా సెలవిమ్ము.
రామ—తొందర యేమియులేదు. అనవసరమగు కోపముం జల్లార్చుకొనుము.
లక్ష్మ—అగ్రజా! రామభద్రా!

గీ. ఇంక సహింపను సహియింప నిపుడ వానిఁ
జిత్రవధమును జేసి దుశ్చేష్టురాలి
కైకతలఁ ద్రెంపి యసిలతాగ్రమునఁ బెట్టి
మెఱపు మెఱచిన క్లేను గ్రమ్మెతెద నయ్య.

గీ. పక్షిపతి శ్రీమహావిష్ణువు పరమదైవ
ముల వహించిన గతిని మిమ్ములను మూఁపు
పైఁ గదించి నీవెక్కంగవలసినట్టి
సింహపీఠంబుచేరువఁ జేర్తు వేగ.

రామ—లక్ష్మణా! భరతుఁ డిచ్చటకువచ్చుట నిశ్చయమేకద!
లక్ష్మ—వచ్చుటయే కాదు. చచ్చుటకూడను.
రామ—(ఊసురనుచు) కఠినోక్తులేల? భరతునిఁ గైకేయిని హింసించి నేఁ జేయవలసిన దేమి?
లక్ష్మ—మీరు జగదానందకరముగ రాజ్య మేలవలయును.
రామ - రాముఁడు ప్రతిజ్ఞాభంగపరాయణుఁడని నీయభిప్రాయమా! రాజ్యాశాభూయిష్ఠుఁడని నీ వనుకొనుచుంటివా ? మాతా భ్రాతృశిరస్సోపానములమీదుగ సింహాసన మెక్కునంతటి క్రూరాత్ముఁడని తలంచుచుంటివా; మదీయ సోదరానంద సౌఖ్యములకే నేను సింహాసన మపేక్షించితినని నీ వెఱుంగవా ? లక్ష్మణా! ఇంత వెఱ్ఱిపడితివేమి? చిరంజీవియైన భరతుఁడే వచ్చుచుండ గాఢాలింగనమును జేసికొనవలయును గాని కత్తు లేల? కటారు లేల? కవచము లేల? ఈ కాఱుమాట లేల? అది గాక యాఁతఁడు మనలఁ జంపుటకే వచ్చుచున్నట్లు నీ కెవరు చెప్పిరి?
లక్ష్మ—క్షమింపుడు. ఈ సేనల కలకలము లేల? ఆ యాశ్వికులధావనము లేల? గజపంక్తులచే నీముట్టడు లేల? ఇదిగాక...
రామ—నీవు భ్రమించునంతసంకులము నా కేమియుఁ గానఁబడుటలేదు. పోనీ భరతుఁడు రామశిరచ్ఛేదమునకే వచ్చియుండు ననుకొందము; అతని కేమి లాభము?
లక్ష్మ—(చెవులు మూసికొని) మహాత్మా! నేనిట్టి దారుణ వాక్యములు విన గలనా?
రామ—భరతుని జంపుదునన్న కఠినతరవాక్యములు నేను వినఁగలననియే నా చెవిని వైచితివా?
లక్ష్మ - రామచంద్రా! భరతుఁడు దుర్మార్గుఁడు. కావున నటులు పలికితిని

రామ - భరతుఁడు నన్నుఁ జంపుటకు వచ్చెనేమోయని నీవు సంశయపడుటచేత నతఁడు దుర్మార్గుఁడును భరతుని జిత్రవధము జేసెదననియును, కైకేయిశిరమును ఖడ్గాగ్రమునఁ బెట్టెదననియు నీవు నా యెదుట నిస్సంశయముగ, గంభీరోక్తిగ బలుకుటచేత నీవు సన్మార్గుఁడవు నా ? కాని నన్ను జంపుటచే నతని కేమిలాభమో నీవూహించి చెప్పుము.

లక్ష్మ - రాజ్యమందు మఱింత నిరంకుశము నిరభ్యంతరముగ స్థిరపడుటకై —

రామ - అనఁగ నేను వనమునుండి వచ్చి తన్ను రాజ్యహీనుని జేయకుండనని యేనా ?

లక్ష్మ - (చేతులు జోడించుకొని) చి—త్తము.

రామ - నాయందు విశేషానురాగముగలవాఁడై నన్నే పితృతుల్యునిగ నన్నే గురుసమునిగ భావించి సేవించు నమృతమయాంతఃకరణుఁడైన భరతునిపై నీకపోహ మున్నట్లే భరతునికి నాపై దపోహమున్నదని యెంచుచుంటివా ! భరతుఁడు నన్ను సత్యహీనునిగ భావించుచున్నాఁడా ? నన్నేలుబ్ధాగ్రేసరునిగ నూహించుచున్నాఁడా ? మహనీయగుణోత్తరుఁడైన తనకంటె నాకీ మట్టియొక్కువయని నిశ్చయించుకొనినాఁడా! సౌమిత్రీ ! రాజ్యముపై స్థిరపడుటకంటివి ! కొంచెమైన స్థిరపడినట్లు నీ కెట్లు తెలిసినది ?

లక్ష్మ - పట్టాభిషిక్తుఁడు కాకుండనే యీ సైన్యముపై నింత యనర్గళాధికార మెటులు కలిగియుండును ?

రామ - తండ్రిగారిసైన్యముల నిచ్చుటచేతఁ దీసికొని యుండఁగూడదా ?

లక్ష్మ - రాజ్యమునుగూడఁ దండ్రిగారటులే యొసంగకుందురా ?

రామ - ఇచ్చిన నాతఁడేల స్వీకరించును ?

లక్ష్మ - రాజ్యవాంఛచేత.

రామ - అట్టివాంఛ యాతని కుండెనని యేమాత్రమైన వెల్లడి చేసినట్లు నీవు వినియుంటివా ?

లక్ష్మ - అవసరము రానిదే యేల వెల్లడించును ?

రామ - అతని దుర్మార్గత నీ వింతవఱకుం దేవిషయమునైన వినియుంటివా ?

లక్ష్మ - స్వప్రయోజనావసరము రాకముందు జనులెల్ల సన్మార్గులే. అవలంబించు నపుడు యోగ్యతాయోగ్యతలు తెలియవలసినది.

గీ. అర్థతయె లేక పైఁబడినట్టి రాజ్య
మేల భరతుండు త్యజియించు ? నిద్ధరీతి
వశమయిన సార్వభౌమత వదలుకొనఁగ
నందఱును రాము లనుకొంటివా మహాత్మ !

రామ - అందఱును రాములు కాకపోవచ్చునుగాని మీరందఱు రామానుజులే కద ! నీకు నాయందింతభక్తియుండఁగ భరతునికిమాత్ర మన్యథాయుండునా ? అటు

లెన్నఁడుండదు. తాత గారిగృహమునుండి యయోధ్యకువచ్చి యంతయును విని తల్లిని నిందించి పట్టాభిషేక మొల్లక మనలఁ జూచుట కిటకు భరతుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని నాయభిప్రాయము.

గీ. నీ వహంకారివి, యనహంభావు డతఁడు
మఱి స్వతంత్రుఁడ వో దీవు పరవశగుఁ
డతఁడు నాయెడ నీ కుండు గతు లిటులు ప్ర
బలుఁ, బరునియెడ భక్తి ప్రపత్తు లటులు.

గీ. అట్టి పరమసాధుని, దయాయత్తచిత్తు
సరససద్గుణజాలుఁ బ్రిజ్ఞానశీలు
భరతు నేమైనఁ జేసినఁ బలికిన, నవి
యెల్ల నాకొనర్చితివని యెంతు నేను.

గీ. భరతు నిందించి నను రాజ్యపదవిఁ గొమ్మ
టంచు నింకొకసారి నీ వాడు నెడల
భరతుతోఁ జెప్పి యారాజ్యపదము నీకు
నతనిచే గట్ట బెట్టింతు నయ్య! నిజము.

లక్ష్మ - మహాత్మా మీదాస్యము కంటే నాకు రాజ్య మెక్కువదికాదు.

రామ - నీకే కాదు భరతునికిఁగూడ నటులే

లక్ష్మ - అగ్రజా! అజ్ఞానకృత మగు నాపరిసంగమును క్షమింపవలయును.

రామ — గీ. కోప మెంతవచ్చిన బంధుకోటిఁ జంప
సాహసించుట తగవె? నీసాటివారు
కొంద ఱున్నఁ ద్రేతాయుగంబందె ప్రళయ
లీలఁ జేయఁజాలుదురు కాఁబోలు నయ్య

సీత - (అపవారించి) నాథా, సౌమిత్రి లజ్జాసంతప్తచిత్తుఁడైనట్లున్నది. వెంటనే బుజ్జగింపవలయును.

రామ - లక్ష్మణా, భరతునిపై నీకపోహము వదలెను. గాన నేనే భరతుఁడ నని యెంచి నమస్కారపూర్వకముగఁ గౌఁగలింపుము.

లక్ష్మ - క్షమింపుము. (నమస్కరించును.)

రామ - (లక్ష్మణుని గౌఁగలించి) భరతుఁడే వేషమునను న్నాడో నీవు చూచితివా?

లక్ష్మ - నేను భరతుని జూడలేదు

రామ - (విస్మయము) అట్లాగా మనలఁ జూచుటకును, తిరిగిపోవునపుడు పరమ సుకుమారియగు జానకిని వెనుకొనిపోవుటకును మన తండ్రిగారే వచ్చుచున్నారేమో?

సీత - అబ్బ, నేను మిమ్ము విడిచి వెళ్ళను.

లక్ష్మ - తండ్రిగారు వచ్చుచున్నట్లు నాకు తోచలేదు.

రామ - ఏల ?

లక్ష్మ - ఆయన శ్వేతచ్ఛత్రాదిచిహ్నములు బొత్తిగాఁ గనబడుటలేదు.

రామ - ఆఁ, కనబడలేదా ? తమ్ముఁడా, ఏమైనఁగీడు మూడియుండదు కదా, సీతా ? మా నాయనగారి క్షేమములనుగూర్చి నేను సందేహపడుచున్నాను. అప్పటికి భరతశత్రుఘ్నులైన వచ్చిరో చిరకాలసేవకుండైన సుమంత్రుఁడే సుతుఁడగునో ?

సీత - అట్టియుపద్రవము జరగియుండిన మనకు వార్త రాకుండునా ?

రామ - ఏమోకాని మనస్సు కలతనొందుచున్నది. మనముపోయి పర్ణశాల యొద్దనే భరతాదులను గలసికొందము రండు

గీ. అమ్మలను దమ్ములను జూతునంచు ముదము
గలుగ దేలొకో ? కడుపులోపలను బెద్ద
దాయిపడె; నెట్టివార్త కర్ణములఁ బడునొ ?
హేతుశూన్యార్తి యూరకే యేఁగ దెపుడు.

తమ్ముఁడా ఇటురా, (సీతారామలక్ష్మణులు పోవుదురు)

భర - (వెంటనే ప్రవేశించి) అగ్రజా. యెక్కడ నుంటివయ్యా.

గీ. రామ, రాఘవ రఘువీర ! రామచంద్ర !
రామభద్ర ! శ్రీజానకీ ప్రాణనాథ
పుండరీకాక్ష ! లక్ష్మణపూర్వజ, యెట
నుంటివోయయ్య ! దర్శన మొసఁగ రాదె ?

గురూత్తమా! భరద్వాజులవారు సెలవిచ్చిన ప్రదేశ మిదియేనైయుండునా ?

[వసిష్ఠుఁడు! సుమంత్రుఁడు జాబాలి ప్రవేశింతురు.]

వసి - అటులే తోఁచుచున్నది.

జాబా - తోచుటమాత్రమే కాదు, నిశ్చయముగ నిదియే. అదె చిత్రకూట పర్వతము ! అదె భగవతియగు మందాకిని !

భర - సుమంత్రుఁడా ! బాగుగ పరిశీలింపుము. ఆకొండచరియయందలి సమప్రదేశమున నదియొక కుటీరము కాదా ?

సుమంత్రు - అది పర్ణశాలవలె కానిపించుచున్నది. సన్ననైన ధూమరేఖయొకటి పైకి గనఁబడుచున్నది. నిత్యాగ్నిహోత్రులై పవిత్రులైన యే మునీశ్వరుల కుటీరమో ?

జాబా - ఏ మునీశ్వరులో యన నేల ? మన మునిబాలకుల యాశ్రమమే యది. అటు పోవుదము రండు.

భర - సుమంత్రుఁడా యెందులకైనను మంచిది. రామనివాసముచేఁ బవిత్రమైన యీ ప్రదేశమునకు మనగుఱ్ఱములుగాని గజములుగాని యితర సేనలుగాని సమ్మర్దము గలుఁగఁజేయకుండునట్లు నీవుపోయి సేనాధిపతి కాజ్ఞాపింపుము.

సుమ - సేనాపతీ వింటివా? భరతుని యాజ్ఞ

[నేపథ్యమున] చిత్తము

భర - ఓ చిత్రకూటపర్వతమా!

గీ. భవ్య రేఖాకలిత రామభద్రుచరణ
పద్మసంస్పర్శనాధన్యతఁ బడసి తీవు
జననమెత్తైన, నునికి యెచ్చోటను నైనఁ
బుణ్యమునఁగాని కలదె సత్పురుష సేవ?

ఓ వనమృగములారా!

గీ. అట నిటను రాముకై దేవులాడు చిటకు
వచ్చినను, గానబడఁడని వగచు చుంటి
వనికి రాముఁడే మిముఁ జూడ వచ్చినాఁడు
వసుధ మీభాగ్య మెన్న నెవ్వనికి వశము?

మునీంద్రులారా! రండు! సీతాలక్ష్మణసమేత శ్రీరామచంద్రా! ఎక్కడనుంటివి? ఆ పర్ణశాలయొద్దకుఁ బోవుదమురండు, సుమంత్రుఁడా! ఆశ్రమమునకు సమ్మర్దము గలుగుట యనుచితము కావు నీ విచ్చటనే యుండుము.

[భరతుఁడు, జాబాలి, వసిష్ఠుడు నిష్క్రమింతురు]

సుమం - (అటునిటు పరిక్రమించి) భరతాదులు పర్ణశాలకు బోయిరి. (అటు నిటు చూచి) అహో! కౌసల్యాదేవియొడిలో గూర్చుండి భరతశత్రుఘ్నులను కౌఁగిలించుకొని, శ్రీరామమూర్తి పితృమరణమునకై యెటులు విలపించుచున్నాడో! ఎంత కరుణముగ నున్నది? విచారపడవలదని జాబాలి వారిని వారించుచున్నాఁడు. శ్రీరామమూర్తి కన్నీరునింపఁగ సహింపలేక యాశ్రమమృగము లెట్లు దిల్లపడిచూచి బాష్పములు నించుచున్నవో!

గీ. నల్వు రగుభ్రాత లరుగో! స్నానం బొనర్చి
గురుశిరములనూతఁగాఁ గొంచు నదిని
వెలువడిరి, మత్స్యమూర్తితో జలధినుండి
వెలికివచ్చు నాలుగు వేదములను బోలె.

అహో!

గీ. రామచంద్రుఁడు పితృదేవతారాశి కంబు
కాంబుయుక్తముగాఁ దర్పణంబు లొసంగి,

పితృవరుబా కెంగుదీపిష్టపిండ మెటుల
వదలుచున్నాడో? బాష్పసంభరితుఁ డగుచు

గీ. సర్వసాగర మేఖలానిర్వహణప
టిష్ఠుఁ డింద్రవైభవనిబిడీకృతుఁడగు
ప్రభునిక్రియలు సట్టడవిలోపలను జరుగ
నలసె; విధిబలిష్టత యెంతో తెలియ వశమె;

అదిగో! రామలక్ష్మణజాబాలివసిష్ఠభరతు లిటకే వచ్చుచున్నట్లున్నారు। సీతాది స్త్రీజనము శత్రుఘ్నపూర్వకముగఁ బర్ణశాలఁ బ్రవేశించినది.

(రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, భరతుఁడు, వసిష్ఠుడు, జాబాలి ప్రవేశించుచున్నారు.)

వసి – వత్సా – రామచంద్రా। విచారింపకుము.

రామ – సుమంత్రుఁడా।

గీ. తండ్రిగారి ప్రాచీనసహితసఖుఁడైన
నిన్నుఁ జూచినతోనె నా నేత్రములకుఁ
దండ్రియే, కానఁబడినట్లు తలఁతు నేను
నిన్ను విడనాడిపోయెనే నీదుసఖుఁడు

సుమం – (తనలో) ఈమహామహుని పూర్వభాషిత్వగుణ మీసంతానమునైనఁ బరిచ్ఛిన్నము గాకయున్నది. (ప్రకాశముగ) వత్సా! దాశరథీ! పుత్త్రవంతులలో, నగ్రగణ్యుఁడైన మీతండ్రిగారి ఋణముఁదీర్చి కృతార్థుఁడవైతివి। మీ తండ్రి వెడలిపోయినట్లే నేనుగూడ శీఘ్రముగ మిమ్ము స్మరించిపోవలయునని కోరుచున్నాను।

రామ–గీ. షడ్రసానూనరుచ్యభక్ష్యములఁ దినిన
పితరు నింగుదీవిరచితపిండ మందఁ
జేసినాఁడఁ గ్రూరుఁడ నేమి సేయువాఁడ
సంతసించెను గతి గల్గదయ్యె! నాకు.

జాబా – వత్సా! అటులం విచారింపఁదగదు పితృదేవత లనువారనుభవించునది మన శరీరంగాని యన్నము గాదు.

వసి – రామభద్రా! జాబాల్యాదిగ మీ కులగురువులు, మీ ముగ్గురు తల్లులు, ముగ్గురు సోదరులు, సుమంత్రుఁడు సమస్తసైన్యము వనవాసివైన నిన్ను సేవింపవచ్చిన యీ మహాజనులందరిని బట్టిచూడ నరణ్యమే యయోధ్యయయినది. మాకిందఱకిటు మీతో నుండుభాగ్య మాసంగవలయును, లేదేని పురమునమీరు మాతో నుండుభాగ్యమైన నొసంగవలయును.

జాబా – ఆ సంగతిని ప్రార్థించుటకేకదా పవిత్రుఁడైనభరతుఁ డిటకు విచ్చే, సెను. భరతుఁడా! అన్నగారితో మనవి చేసికొనుము.

భర – (లేచి, చేతులు జోడించుకొని గద్గదస్వరముతో) అగ్రజా! రామచంద్రా! (పైమాట జెప్పలేక కన్నీరు గ్రుక్కుకొనును.)

రాము – వత్సా! భరతా! లేవనక్కఱలేదు. తండ్రీ భయమేల? కూరుచుండి చెప్పుము.

గీ. యుష్మదభిసంధి యిప్పటికిఁ గుంచు మటుల
వల్కలముల వేల? జట లేల? వనము లేల?
సుఖవిసర్జన మేల? యీ శోక మేల?
మునిగతు లివేల? చెప్పుము, ముందు తండ్రి

జా – (తనలో) "యుష్మదభిసంధి యిప్పటికిఁ గుంచుమటు" లని రాముఁడనినాఁడు, భరతయాత్ర నిష్ఫలము కాదని తోఁచుచున్నది.

భర – అగ్రజా! రాఘవా!

గీ. నీకు వనవాసఖేదంబు, లోకమునకుఁ
బట్టఁజాలని యపకీర్తి, ప్రభునిచావు,
భరతరాజ్య ప్రశంస, నాపాలి మృత్యు
వైన తల్లిచేఁ గల్గెనయ్యా మహాత్మ!

గీ. ఆమె దుర్వాంఛ లేను నాయంతయైన
నెఱుఁగియుండిన, నూహించి యెఱుకయున్న
స్వప్నమందైన విని యుపేక్ష యొనరించిన
నిలువునను భస్మమై పోవలయు నేను.

గీ. తాము వదలుటచేఁ బవిత్రత్వ మేది
యున్న గతిలేని రాష్ట్రపం దుండలేక
త్వచ్చరణపద్మ కైంకర్యతత్పరతను
వచ్చినాఁడను; కృపను బోవంగదయ్య!

గీ. ఈ జటలు చీర లేమని పృచ్ఛఁజేసి
నారు; మీకేది యుచితమో నాకు నదియె
తగును; గురువు లేదారి నరిగిరో పిల్ల
వార లా దారినే బోవవలయుఁ గాదె.

రామ— సెబాస్! తమ్ముడా! నీమాటలు నీ గుణ సమీచీనతను సూచించు చున్నవి. పెద్దలేర్పరిచిన క్రియను బాలురకవశ్యకర్తవ్యమని సర్వజన సమంజసమైన నీతి నుపన్యసించితివి.

గీ. నాఁడు సభలోన మనతండ్రి, నాకరణ్య
వాసమును, నీకు రాజ్యవైభవమటంచుఁ
బలుకు మాటలను దలఁ దాల్చి, వచ్చినాఁడఁ
గాదన నీవంతు చెల్లించుకొనుము నీవు.

గీ. మనకు బ్రదు కిచ్చు మాతండ్రి మానసమున
వాంఛలను దీర్పలేకున్న వారి తనయుల
మన బ్రతుకు లేల? భువి నింక గనఁ దలంచు
వారు బిడ్డలకై యాసపడుదురయ్య?

భర - మహానుభావా! మునుపటఁ దమపట్టాభిషేకమును తండ్రిగారు స్థిరపరచిరట నావంటి మందభాగ్యుడు గలిగినందువలన మాత్రమేకద బుట్టిన ద్రోహచింతచేఁ బ్రోత్సాహ పెట్టబడి, సతీవరులైన కష్టతరమైన యీ యాజ్ఞాద్వంద్వము నాతడు చేసెనట.

రామ - అతఁ డేమి చేయఁగలడు? మన పాటులు సత్యవాక్యమునకు బద్ధులమై యాతఁడు కూడ నటులే మీ తల్లి కసురయుద్ధకాలమున నిచ్చిన వరద్వయమును నెఱవేర్చి, స్వవాక్యవిఘాతము రాకుండ సత్యరక్షణమును జేసికొనుభార మాతనియందుండెను గదా?

భర - అట్టిచో గురుసన్నిధానమున దండ్రిగారు చేసిన తమ పట్టాభిషేక నిర్ణయమును మాత్రము తప్పిపోవుట సత్యహాని కాదా?

రామ - అనుజా నీకొక సంగతి జెప్పెదను వినుము. నీ తల్లిగారిని వివాహ మాడబోవునపుడు మనతండ్రిగారిచ్చిన కన్యాశుల్క వేదో నీవు వినియుంటివా?

భర - ఆనతియ వేడెదను.

రామ - ఆమె గర్భమునఁ బుట్టుపుత్రునకే రాజ్యము నిచ్చెదనని మీ మాతామహునితో మనతండ్రి వాగ్దానము చేసెను. అట్టిపూర్వ రచితసత్యవాక్యవిరోధముగఁ దండ్రిగారు నాపట్టాభిషేకమును స్థిరపఱచినను దానిని నెఱవేర్పక పోయినను సత్యహాని లేదు.

భర— (చేతులు జోడించుకొని) మనతండ్రి నామాతామహునకు జేసిన వాగ్దానము నాటిది కాదు. ఇక్ష్వాకుచక్రవర్తి నాటిది కాదు. మన వంశమూలపురుషుడైన సూర్యుని తరువాతనుండి వచ్చుచున్న యీ యనూచానాచారమునకు విరుద్ధముగఁ జ్యేష్ఠపుత్రుఁడే పట్టాభిషేకార్హుఁడని స్పష్టపడు సమాగత పూర్వాచారమునకు విరుద్ధముగ మనతండ్రిగారు మాతాతగారి కన్యకొఱకు, జన్మింపని కుమారుని

రాజ్యమును గూర్చి చేసిన యీ విపరీత వాగ్దాన మేల చెల్లవయ్యెనో నన్ను క్షమించి దేవరవారు సెలవిచ్చెదరుగాక !

రామ — (చిరునగవుతో) వత్సా ! భరతా ! చెప్పెదను వినుము. ఆవాగ్దానము చెల్లుటయుఁ జెల్లకపోవుటయు మనమిప్పుడాలోచింపఁ బనిలేదు. నీపట్టాభిషేకమును నావనవాసమును పరస్పరప్రతిముగ వచ్చినవి కావు. వానికి మీ తల్లిగారి వరద్వయమే కారణము నా పట్టాభిషేకమును మానినంతవలనఁ దండ్రిగారి కసత్యదోషము రాలేదని చెప్పుటకుఁగాను, నీవును నేనును బుట్టినపుడుకూడఁ జేయబడినతండ్రిగారి యీ ప్రాచీన వాగ్దానమునుగూర్చి ప్రశంసించితిని.

భర — జ్యేష్ఠానుక్రమాచారమునకు విరోధముగ మనతండ్రిగారు మాతల్లి కిట్టి యసందర్భవరముల నీయవచ్చునా ? ఇచ్చిన నది నెఱవేర్చ దగునా ?

రామ — నాయనా ! మనకు శాసనమని యాచారమని రెండు. రెండును ముఖ్యములేగాని శాసనము ప్రభువిధము. ఆచారము ప్రపంచయాత్రా సదుపాయము కొఱకు మనచే నిర్మింపఁబడినది. సత్యమాడవలయుననునది శాసనము. జ్యేష్ఠపుత్రపట్టాభిషేక మాచారము. మనతండ్రిగారు తన సత్యమునే నిలుపుకొనఁదలచినచో బూర్వాచారవైరుధ్యము గలుగును. పూర్వాచారమునే యనుసరించినచో దైవరూపమగు సత్యమున కున్మూలనము గలుగును. అట్టిసంధియందు మహానిపుణుఁడైన మనతండ్రిగారు సత్యమునే పరిపాలించి పూర్వాచారమును పరిత్యజించి సత్యవంతులలో నగ్రగణ్యులనిపించుకొని కృతార్థులైరి.

గీ. చట్టమున కెవ్వ డాచారసరణి భేద
మగునొ యాచారమును ద్రోహి యగును తండ్రి
శ్రుతికి స్మృతి యెపుడు విరుద్ధమగునో
యపుడె స్మృతి నిరాకరణీయ మగునుగాదె ?

కావున గీ. సర్వవిధముల దండ్రిరాజ్యంబు నీదె
కానలో నీదు మునివేషకలన నేను
గానఁగాలేను నాయనా ! దీని మాని
త్వరగఁ బట్టభద్రుఁడవు గావలయు నీవు.

భర—గీ. సర్వవిధములఁ దండ్రి రాజ్యంబు నాదె
యగుట దానిని రామచంద్రార్పణంబుఁ
జేసికొంటిని శ్రీరామ దాసుఁడ నగు
నితనితో బాటు జనులఁ బాలింపవయ్య !

(సాష్టాంగపడి యేడ్చును.)

వసి - సెబాస్ భరతుఁడా !

రామ - నాయనా ! లే, ఊరకుండుము, విచారింపకు.

(కన్నీళ్లు దుడిచి తన కన్నీరు దుడుచుకొనును.)

గీ. ఎఱిఁగియుండియు నిటు పల్కె దేల తండ్రి !
సత్యబద్ధుఁడనై కదా జనపదంబు
వదలి యడవిలో నుంటిఁ; గావలసినది
సత్యపాలనమో ? జనశాసనంబో ?

గీ. నేను నాతండ్రి యాజ్ఞను నిందఁ జేసి
యెటులు రాగల్గుదును రాజ్య మేలుటకును ?
విను, త్రిలోక రాజ్యమును లభించినను గాని
తండ్రిమాటను నే జవదాఁటఁ జాల.

భర - మహాత్మా ! రామచంద్రా ! మీరు పితృశాసనవిరుద్ధముగ నయోధ్యకు రానక్కఱలేదు. కాని,

గీ. ఏనొసఁగు రాజ్యమును స్వీకరింపవలయు
నేను రాజనుమాట సహింపలేను
రాముఁడే రాజనకయున్న బ్రదుకలేను
వనిని మీరుండి పాలింపవచ్చునయ్య !

రామ - వత్సా !

గీ. రాజపదమున మనతండ్రి రామ భరత
గతవిభేదముఁ జేసె నీగాత్ర మటవిఁ
బెట్టె యధికారమును సింహపీఠిఁ బెట్టె
వఱల, నాయాచరణము సంకరముగాదె ?

భర - అట్టి సందేహ మున్న నటుల వలదు.

గీ. బరువు మోయంగవలసిన యిరువురు సరు
లెటులో మోయుంగఁ దగుఁ గాని యిర్వురందు
ముందువాఁడు వెనుక కేగి, ముందునకును
వెనుకవాఁ డేగి వహియింప భేద మేమి ?

ఆలాగే

గీ. కలిసి తండ్రియానతిఁ దీర్పవలయు మనము
వ్రతములను మాఱ్చుకొనినను బాధ గలదె ?

ఏలుఁడీ మీర, లేఁ బదునాలుగేండ్లు
నడవి జరియించి పరమ ధన్యతను గాంతు.

వసి—సెబాస్ ! భరతుఁడా ! ఎంత గురుభక్తియుక్తుఁడవు! ఎంత వైరాగ్య సంపన్నుఁడవు ?

రాము—(ముక్కుపైఁ జేయివైచుకొని) తమ్మా! భరతా! ఎంతవాఁడవు ? తండ్రీ! ఇటురా. ఇటురా. (కౌఁగిలించుకొనును) (వచ్చుచు) బరువుమోయువారలలో ముందువాఁడు పెద్దవాఁడు, వెనుకవాఁడు చిన్నవాఁడుగా నుండవలయునని యాబరువున కధికారి యాజ్ఞాపించుచో నట్టిమార్పు చేయఁదగినదేకదా. ఆర్తిచేఁజెప్పినమాటయే చెప్పుచున్నావు. నాయనా! నాకు వనవాసము తప్పదు. నీకుఁ దండ్రిగారి యాజ్ఞాప్రకారమే కాకుండ, నాయాజ్ఞచేతనూ రాజ్యపాలనము తప్పదు. జ్యేష్ఠపుత్రుఁడనై రాజ్యార్హుఁడనైన నాకు రాజ్యము లేదని నీవు పరితపింప వలదు.

సీ. నిఖిలకోసలభూమి నీకు రాజ్యం బౌను
నాకు రాష్ట్రము కాననస్థలంబు
స్వచ్ఛాతపత్రచ్ఛాయ నేలుదు వీవు
మృదుతరుచ్ఛాయ నేలుదును నేను
నరసంఘ పరిపాలనయశంబు నీవందు
నావందు మృగపాలన ప్రతిష్ఠ
తమ్ముఁ శత్రుఘ్నుఁడు నీకుఁ దగు సహాయుండగు
భ్రాతచేతను సుఖపడుదు నేను
గీ. దండ్రిమకుటంబు శిరమునఁ దాల్తు వీవు
తండ్రిమాటను నేను మూర్ధమునఁ దాల్తు
నీ మునీంద్రులు నిన్ను దీవించువారు
రా ఋషీశులు దీవింతు రయ్య నన్ను.

వసి—(తనలో) ఆహా! దివ్యమహర్షులు రామభరత సంభాషణ శ్రవణకుతూహలులై యంతరిక్షమున నిలచియున్నారు. ఇది యెంతటి సుదినము !

భర—ఓ జాబాలి వసిష్ఠ మునీంద్రులారా! నేనింక నేమి, చేయగలను? మీరైన మాశిష్యున కుపదేశింపరా ? దీనుఁడైన భరతుఁడు రాముని క్లేశమును సహించి బ్రదుకలేఁడని యానతీయరాదా? ఓ దయామయులారా! ఊరకుందురా?

జాబా—(అపవారించి) వసిష్ఠా! నీవు ప్రసంగింపుము.

వసి—(అపవారించి) "జాబాలి వసిష్ఠులారా" యని భరతుఁడు మనల నుద్దేశించినాఁడు కావున ప్రథమమందు నీవే ప్రసంగింపక తప్పదు.

జాబా - (అపవారించి) ఏవో కొన్ని వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి మాటలఁ జెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) శ్రీరామభద్రా! మహాధీమంతుఁడవైన నీవు ప్రాజ్ఞపురుషునివలె నాచరించుచుంటివి।

గీ. తండ్రియానతిఁ బట్టి సత్య ప్రపాల
నంబుకై, పరలోక సౌఖ్యంబు కొఱకు
వనిని వసియింతు నంటి వెవ్వండు తండ్రి?
సత్య మెక్కడ? పరలోక సరణియేది?

గీ. నరుఁ డొకఁడె పుట్టు; నొక్కండె యరుగు; నతని
కెవఁడు లేఁ డెవ్వనికి నెవ్వఁ డేమి కాఁడు
తల్లిదండ్రి కొడుకను బంధతతి యెల్ల
వస్తుతత్త్వజ్ఞతాభావభవఫలంబు.

గీ. కాన బంక్తిరథుఁడు తండ్రి కాఁడు నీకు
నతని సుతుఁడవు కావు నీ వతనిమాటఁ
బాటిసేయంగఁ దగ దయ; ప్రజ్ఞ లేని
వారు పలికెదు సత్యంబు వదలుమయ్య!

గీ. ఆత్మ యనునది మిథ్య; దేహంబె యాత్మ
భూతపరమాణు సంఘాతమునను నొక్క
వింత చైతన్యశక్తి యావిర్భవించె
కిణ్వనస్త్వాదుల మదశక్తివలె రామ!

గీ. ప్రబల భూతచతుష్టయ బంధురాను
బంధమే బంధమగుఁజుమ్ము; ప్రాణమోక్ష
మే యగును మోక్ష సామ్రాజ్య; మింతకంటెఁ
బలుకులోఁ దక్క బర మనుపదము లేదు.

గీ. తనసుఖంబునె తాఁ జూచుకొనఁగవలయుఁ
బరులతో నంతకంటెను పనియె లేదు;
చందనాది సుఖంబులే స్వర్గ మగును;
జ్వరకృపాణాది బాధలే నరక మగును.

గీ. అందఱి యనుభూతిని నున్నయంశ మిదియె;
చెప్ప నొక్కఁడువలెనె? యోజింపవలెనె?

మనకుఁ బ్రత్యక్షమే నిదర్శనము, కాన
సర్వలోక సమ్మత మతసరణి యిదియె.
గీ. దేహసౌఖ్యమె సౌఖ్యము; దేహపీడ
పీడ; కావునఁ గానను వీడి నాదు
పలుకు మన్నించి, భరతు నాపదను బాపి
ప్రజలఁ బాలించి, సుఖయించి వర్తిలు మయ్య!
రామ — మునికులతిలకా! గురుశిష్యులిద్దఱు ననుసర్గమైన విచిత్రోపదేశమొనర్చిరి.
గీ. నేను దశరథసుతుండను గానొ? యతని
పలుకు వినరాదొ? యొసని కెవ్వండు కాఁడొ?
అట్టిచో మీ రెవ రని మీరానతిచ్చు
ననవసరవాక్య మిప్పుడు నే వినఁగవలయు?
గీ. భరతుమాట నే మన్నింప భరతుఁ డెవ్వ
డే నెవండను? జను లెవ్వ రేల వారి
నేలవలెఁ దండ్రిమాట మన్నింప దగదు
నాదుపలుకును విను మన న్యాయమగునె?
గీ. మును లెఱుంగని వచనము ల్భువిని గలవె
కాని మీ రన్నమాటల కేను మాఱు
పలుకకుంటను మనసుండఁబట్టకుండెఁ
గాన దయతోడ క్షమియింపు మానివర్య!
గీ. మనల మనతల్లి గనుచుండ మనము చూడ
లేదు; చూడలే దని తల్లి గా దటంచు
ననుట లే; దెందుచేత? ప్రత్యక్ష మొకఁడెఁ
గాదు; శబ్దానుమానము ల్గలవు మనకు.
గీ. నాస్తికుండు ప్రత్యక్షమే యనుసరించి
వంధ్య తనతల్లియం చనవలసివచ్చు
నేమొ? ప్రత్యక్ష మొక్కఁడే యెపుడు పనికి
రాదు చార్వాకునంతటి ప్రాజ్ఞునకును.
గీ. భూత సన్నిపాతంబునఁ జేతనాఖ్య
శక్తి యుదయించె నంటి, రా శక్తిగలుగు

చుండఁ జూచినవాఁడెవఁడి ? యుండుటకును
సాధనం బేడవయ్య నాచంద్రమిత్ర !

గీ. కాన నేతద్వచన మనుమానమున నె
కలిగె ; నృష్ణిక్షయాది సంకలిత దేహ
మాత్మయైనఁ బూర్వపుస్మృతు లలవడుటకు
నేమి యవకాశ మున్నదో యెంచరాదె ?

గీ. ఇంత యున్నను, మఱియుఁ దానింత యున్న,
నవయవము లన్ని యూడిన, నల్ల "నేను"
మాఱ ; దది స్థిరము తనువు మరణ మొందు ;
నేను లే ననుమాట యెప్పని గాదె ?

గీ. కానఁబ్రత్యక్షమున కనుమాన శబ్ద
ములనుగూడఁ జెప్పకపోవఁ దలముగాను
ప్రాణమోక్షమే మోక్ష సామ్రాజ్య పదవి
యనెడు వాక్యంబు పరిహాస్యాస్పదంబు.

గీ. శిశుహాసన రుచపానాదిచేష్ట లెటులు
కలిగెఁ? బూర్వానుభూతి లేక యెటు కలుగు
రాగమును ద్వేషమును ? తనుప్రాప్తి లేక
యనుభవం బెట్లు ? కానఁ బ్రాక్తనువు నిజము.

గీ కారణము లేని విముఖత, కారణంబు
లేనిదయ, యొకని కొకని పైనఁ గలుగఁ
దఱచు చూచెద ; మది యిహ తనువిరచిత
కృత్యఫలము గాదు, పురాత్తకృత్యఫలము.

గీ. పూర్వజన్మంబు నిజ మటంట, ముందుజన్మ
మటులె జీవాత్మ కుండుట యద్భుతంబె
నిన్న యను పూర్వసంజ్ఞతో నున్న కాల
మునకు తే పెట్టు లుండక పోవునయ్య ?

గీ. జన్మవైషమ్యకరణదక్షం బగునది
కర్మ ; ముత్తమాధమకర్మకలన, వరుసఁ,

బుణ్యపాప జన్మములుగాఁ; మోక్ష మనఁగ
నీపునర్జన్మ రాహిత్యమే మునీంద్ర !

గీ. కృత్స్న జన్మాంతరంబు లంగీకరింప
బరము వాసనలోఁ జెడె; పుణ్యపాపంబు
కర్మములలోన మున్నె ననుసరించుటఁట
నేను శిక్షించుటకు నాపటంబు వాసి

గీ. నిజసుఖాప్తియె ముక్తియనిరి యన్న
బాలుఁడే దాఁబ్రాఁతగా బోధించరే ? జగము
కలహాసక్తిఁ బ్రయోజనమేది ? సర్వశాస్త్ర
తత్త్వ నశించెడి ప్రశ్నలింక వేరుగ రాదె ?

గీ. ఆత్మయున్నది యటంచు నెన్న; నది యెఱుఁగరాక
యున్న దనుకొని యడుగ, లేనంటకేదు
లేకయున్నను, లేదని పైకి ననుస
సమిత పనియగా నసహ్యమగు భ్రాంతి యైన.

గీ. మనుపదేశంబు చేసినందుకు నేను
జింత నొందను, నాతండ్రి చెలిమికాఁడ
నైన నీకిఁక జన్మంబు నెయ్యేనింత
యనుచుఁ జింతింతు; క్షమియింపుమయ్య నన్ను.

జా-గీ. లేను లేదని నేఁ బల్క లేనివగునె ?
లేదనెడు వృత్తియుఁ బల్కలేదు; మఱియు
లేకపోవుట యెప్పుడు లేదు; కాని
లేదన గతంబు లేకపోదు; రామ !

రామ - వినఁదలచితిని?

జా-గీ. శిష్టరక్షణ దుష్టసంశిక్షణార్థ
మవతరించిన లోకోత్తరావతార
మనని యుప్పొంగి, మునీహీ మహాతపాల
నము నపేక్షించియుంటి మిన్నాళ్ళవఱకు

గీ. అట్టిచో మానవలె జటాలిఁ జుట్టి, ముక్కు
మూసికొని, జాడ్యమున వనమునను గూరు
చుంట, ధర్మసంకటముగా నుండెఁ గాదె ?
జగతి నీ వుద్ధరింపక జనుగుటెటులు ;

గీ. ఇట్టి యఖిలలోకాపద యెనసియుండఁ
దండ్రిపలుకంచు, వనమందుఁ దఱలిరా న
టంచుఁ బలుక న్యాయంబె ; లోకాళిఁ బ్రోవ
వలసినప్పుడు తండ్రిమాటలు ఘనంబె ?

గీ. భువనవిపులాత్రిముందట పుత్త్రుఁ డెవఁడు
దండ్రియెవఁ డంచుఁ బలికితిఁ; దత్త్వదృష్టిఁ
దలఁప, బరమాత్మవౌ నీకు దండ్రి యెవ్వఁ ?
డేది నీ కాత్మ ? ఎరము నీ కెక్కడయ్య ?

వసి—(తనలో) జాబాలి యెటులో దాఁటుకొనిపోయినాఁడు (ప్రకాశముగ) వత్సా! రామభద్రా! భరతుఁడు, జాబాలి చెప్పినదానికంటె నే నెక్కువ చెప్పఁజాలను నీ యభిప్రాయముగుజూడఁ జెప్పనక్కఱయు లేదు. కాని చెప్పకపోవుటకు మనసంగీకరింపకున్నది, దేహాప్రదానము మాతాపితలెట్లు పూజ్యులో యనిరాకరణీయులలోఁ బ్రజ్ఞాప్రదానమును గురుఁడుఁగూడ నటులే కాన, నామాటఁ ద్రోసివేయక భరతుని ముద్దుఁ జెల్లింపుము.

రామ—మహాత్మా! మీరు నాకుఁ బితృసములు. ఏమాత్రమును సందేహము లేదు. మీరు నాకుమఱేదైన నాజ్ఞాపింపుఁడు ప్రాణములు విడుచుచు నైనఁ జేయుదును. అంతేకాని మా తండ్రియాజ్ఞను నిరోధింపుమని మీ రాజ్ఞ యిడుట న్యాయమా? మీయాజ్ఞ నుల్లంఘింపుమని మీ తల్లి యాజ్ఞయైనచో నామిమాట నేనువిందునా? వినకపోయినను దల్లి క్షమింపదా ? అటులే మీరును.

భర—ఓ యార్యులారా! ఓ మహామునులారా! నాను మందభాగ్యముచేత, నా మహాపాపముచేత శ్రీరామచంద్రుఁడు నా ప్రార్థనలను మీ యాజ్ఞలను వైకొనఁడయ్యెను. మీ రేమి చేయఁగలరు? ఓ జనులారా! ఓ కోసలదేశ వాస్తవ్యులారా! రామ వనవాస దర్శన వాంఛగితులారా! మీ కొఱకు మనవిఁ జేసికొందును వినుఁడు.

సీ. రామాభిషేకమో, రామాభిషేకమో
యన పలవించినయట్టి మీరు

కుత్తుక లొత్తిదలంటఁగోసెదరు మాతల్లి;
　　రామచంద్రుని బాసి బ్రతుకఁగలరె
"ముద్దులు ముద్దులు మా" యందుఁ బలుకుఁడి,
　　బుజ్జగించుఁడీ; దైన్యభాషణముల
మోహవ్యాక్షేపముల నెత్తి త్రొక్కుఁడీ; పదముల
　　భక్తితోఁ బాగింపబడుఁడి; కడుపు
గీ. మంటదీఱ వగదీఱ నొక్కమాఱు గొంతు
లెత్తిపిల్లుపు నేడ్వుఁడీ; యొకపుడు
సరసవాక్కతికంటె నిమ్ముకటసాంధు
కార్తికునదయాపాత్రమై యలరుఁజుండి

[నేపథ్యమున] రామభద్రా! రామచంద్రా! మమ్ముఁ బాలించువా రెవరు? మిమ్ము విడిచి బ్రతుకఁగలమా? మమ్మెవ్వరి కప్పగింతువు? రక్షించు రక్షించు.

రామ—జనులారా?

గీ. ఎవఁడు తనరాజ్యమును నాకు నీయఁ దలఁచి
వచ్చెనో? యెవఁడు వైరాగ్యవైభవుండో?
ఎవఁడు జనరంజనచణసమిద్ధగుణుఁడో?
యట్టి నా తమ్మునికి మిమ్ము నప్పగింతు.

భర—హరిహరీ! హరిహరీ ఎంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను! ఇంతేనా! జనులారా ఊరకుంటిరా? ఇక చెప్పువారెవ్వరు లేరా? అందఱును రామసన్నిధిని మౌనులే యయిరా? నా పాప మింతేనా జగదవనకౌశాంద్రుఁడయిన శ్రీరామచంద్రు డుండ, నిర్భాగ్యుఁడైన భరతుఁడు సింహాసనమునఁ గూర్చుండవలసినదేనా? (ఏడ్చుచు) ఓ సుమంత్రుఁడా నీవేమైన మాయన్నగారికిఁ జెప్పరాదా?

సుమం—వత్సా! ఊఱడిల్లుము.

భర—ఊఱడిల్లుదును, సంపూర్ణముగ శాంతినొందుదును. ఆ కుశాస్తరణమును తెచ్చి యిక్కడ దయయుంచి పఱుపుము.

సుమం—అదేల?

భర—నేనే తెచ్చుకొందును, నీ శ్రమ యేల?

(తాను తెచ్చుకొని పఱచుకొనును)

గీ. అశనమును మాని యుంపానాన్న విడచి
పంచపవమానచలనంబు బందుచేసి

విమలకుశశయ్యఁ బ్రాయోపవేశ మనెడు
వ్రతము నేనాచరింతు శ్రీరామచంద్ర !

నమస్కరించి కుశ: శయ్యపైఁ గూరుచుండును.)

రాము—(కన్నులనీరు గ్రుక్కుకొని) నాతండ్రీ! నేను నీకేమి యపకార మొనర్చితినని నీవస్తువేది హరించితినని, నీవిట్టి ఘోరమైన వ్రతమును నాయెదుటఁ బూనఁ దలఁచితివి ? తమ కిచ్చిన ఋణమును హరించిన పాపాత్ముల గృహములయెదుట బ్రాహ్మణులు చేయఁదగిన యీ ఘోరవ్రతము క్షత్రియులకైన మనకుఁ దగునా ? తగదు. తప్పుపనిఁ జేసితివి కానఁ బ్రాయశ్చిత్తార్థమై గోవు స్పృశించి పిదప జలమును స్పృశియింపుము.

భర—హా! ఈప్రయత్నముకూడ నిష్ఫలమా! (అట్లు చేయును)

[నేపథ్యమున] భరతుఁడా! నీవు నీతండ్రి యుత్తమలోకసుఖముకై చూచువాఁడవైనయెడల రామభద్రుని మాట వినక తప్పదు. రాముఁ డెల్లప్పుడిట్టులే తండ్రియెడల సత్యవాక్య పరిపాలన దీక్షావంతుఁడై యుండవలయునని మాయభిప్రాయము. కైకేయి గుఱించి చేసిన సత్యవాక్యముల నిర్వహించుకొనుటచే దశరథుఁడు స్వర్గసుఖ మందుచున్నాఁడు.

రామ — (చేతులు జోడించుకొని) పితృదేవతలారా! నమస్కారము. మీ వాక్యములు శిరమున ధరింపఁబడినవి తమ్ముఁడా! పెద్దల యాజ్ఞ యెట్లున్నదో వింటివి కాదా ? ఇఁక నిర్విచారముగఁ బరిపాలింపుము.

భర — (ఏడ్చుచు) ఇంతే! ఇంతే! నాకు నారాజ్య దుఃఖ మనిపోవలసినదా? మహాప్రభూ! నాకు రాజ్యకాంక్ష అక్కఱలేదు, జ్యేష్ఠుఁడు రాజ్యమును నిరాకరించితిరో యపుడు దానికి నేను ... గాదు, నా రాజ్యమును శత్రుఘ్నున కిచ్చి మీతో ... గడుపు కొందును. ఆ మాత్రమైనఁ గటాక్షింపుఁడు. (...)

రామ — (భరతుని లేవనెత్తి ... కౌఁగిలించుకొని) అట్లు కాదు తండ్రీ! చెప్పినమాట వినుము. ... నిర్వర్తించుమెల్లంతయును మనము భేద మొనర్చిన, నాయన ... సౌఖ్యమునకు భంగము కలుగును. అది యటుండనిమ్ము.

సీ. స్థిరమైననడవడి దరులకందఱకును
వలయును, రాజ్యచాపల్యముననుం
జేఁ దండ్రిమాటను నిరసించు లోకులు
పరిహసింపరు ? రాము వంటి కొడుకు,
భరతసౌమిత్రులవంటితమ్ములు, సీత
వంటిభార్యయు, లేరు వసుధ నంచు

ముందుయుగంబులఁ బురుషులు తలఁదూప
వలదె? యూరోళ్ళని వారునడచు
సీ. కొనవలదె? కష్టసుఖములు మనకు శాశ్వ
తములే! పదునాలుగేఁడులు దాటఁ దిరిగి
రానె? ధరను బాలింపనె? దాని నంత
వఱకు దనకు నీవు బాలింప వలదె? తండ్రి!

భర — మహానుభావా! మీరు నెల్లు బోధించుచున్నారు. గావున: మీ చిహ్నమైన నాకు దయచేసి, యెడల దానిని పురస్కృతమును జేసికొని నేను బాలింతును.

రాము — ఆలాగే! తండ్రీ! నీ యుద్దేశమైన దానిని వాంఛింపుము.

భర — మీ చరణములతో మీ పాదుకలను స్పృశించుఁడు దానిని నేను గ్రహింతును.

రాము — (అట్లులు చేయును.)

భర — (పాదుకలను దీసికొని శిరమున నద్దుకొని) మహాప్రసాదము మహానుభావా, ఈవిధముగానైన నాసుని ప్రార్థన్మని కేసిరి.

రాము — ఇంక నొక్కమాట:

సీ. నీవు పల్లెత్తుమాటైన నీమతల్లి
పలికిన నాతోడు ధారుణీనయుతోడు
సత్యవాగ్దీక్ష పసిశంబు నలుపవలయుఁ
బ్రియజులు నీ పుత్త్రిలని యోచనలయు నయ్యా!

నీవు పురమునకుఁ బొమ్ము; ఇఁక నేను బోయెదను.

భర — రామా, రామా, రామా, (ఏడ్చును) ఈ పదునాలుగేండ్లెంత దీర్ఘమో యంత దీర్ఘమైన యీ క్షేమము నా కొరఁగవలయును.

రాము — (కౌగిలించుకొని) ఈ కౌగిలి యెంతదీర్ఘమో యీ చతుర్దశవత్సరపరిమితికూడ నంతదీర్ఘముగ నే యుండును ఎకొనుము. మునీంద్రులారా, నమస్కారము, నాకు సెలవిండు. లక్ష్మణా, నేను బర్ణశాలకుఁ బోయి మనతల్లుల నాశ్వాసించి, వారిని భరతశిబిరమునకు శత్రుఘ్నునిచేఁ బంపెదను, నీవు మునీంద్రులయొద్దను భరతునొద్దను సెలవుఁదీసికొని, నన్ను మందాకినీతీరమునఁ గలిసికొనుము. ఇప్పుడే మందరి యాశ్రమమునకుఁ బోవలయును.

భర — అగ్రజా, ఈ పదునాలుగేండ్లు గడచిన యుత్తరక్షణమున మీరు రాకుండిన నే నగ్నిప్రవేశ మొనర్తును. నిశ్చయము నిశ్చయము.

రాము — రాకపోవుట యెందనా?

(రాముఁడు నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ — (బట్ట మెడఁజుట్టుకొని భరతునికి సాష్టాంగపడి) అగ్రజా, రాజ్యలోభమున రామచంద్రునికి ద్రోహ మొనర్చుటకు నీవు వచ్చుచుంటివని నీయెడల బహు ఘోరమైన యపోహ మొందితిని. క్షమింపుము.

భర — తమ్ముడా, లెమ్ము. అది నీదోషము గాదు. మా తల్లిదోషము. నీవొక్కఁడె నన్యన్యథా యెంచితి వనుకొంటివా? గుహుఁడో! భరద్వాజుడో! వీరు ప్రత్యక్షముగ నడిగినారు, యేడ్చి, యేడ్చి నా నిర్దోషతను వారియొద్ద వెల్లడించుకొంటిని.

లక్ష్మ - అగ్రజా; గుహుఁడు పరమభక్తుఁడు సీతారాము లిద్దఱు గుహనివాస ప్రాంతమున నిద్రించుచుండ నేను వారిరక్షణమునకై మేలుకొని వారిచుట్టు ఖడ్గపాణినై తిరుగుచుంటిని. నేను జానకీరాములకేమి యుపకార మొనరింతునోయని గుహుఁడు నాపైఁ గాపుఁ గాయుచుండెడివాఁట.

వసి - లక్ష్మణా, నీవంతయే వింటివి; గుహునిపై సందేహముతో నాతనిభటులాతనిపై గాపుండిరఁట,

భర - లోకోత్తరుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తియందలి భక్తియందఱు వశులు చేయించినది. అందఱు నేను ద్రోహినని సంశయించినవారే! నాదిస ఖల మహిమట్టిది.

వసి - నీ చిత్రకూట యాత్రచేతను, నీశరణాగతిచేతను, శ్రీపాదుకాగ్రహణము చేతను నీవు శ్రీరామతుల్యుడవని లోకమునకు వెల్లడియైనది కాదా?

లక్ష్మ - అన్నగారు నాకొఱకు వేచియుందురేమో! నాకు సెలవిండు. మునీంద్రులారా! నమస్కారము. అగ్రజా, నమస్కారము (పోవును.)

వసి - భరతా! మనమిఁక నయోధ్యకుఁ బోవుదము రమ్ము.

భర - రాముఁడులేని నయోధ్య నేఁ బ్రవేశింతునా?

వసి - ఈ పాదుకల నెక్కడ నభిషేకింతువు?

భర- నంద్రిగ్రామములో

వసి - సరి అక్కడకైనఁ బోవుదము రా,

భర - మునీంద్రా, నాకొక్క యాలోచనము తోఁచుచున్నది. రాముకి మాతండ్రి పట్టాభిషేకము సేయఁదలఁచి సర్వప్రయత్నములఁజేసి తుదకుఁ జేయలేక పోయెను. చిత్రకూట మెక్కడ? నందిగ్రామ మెక్కడ? ఎన్ని యరణ్యములోద పోవలయునుగదా ఈలోపున నేను దేహవ్యాధిచే మరణింపఁగూడదా? సర్పదష్టుఁడై మృతినొందఁగూడదా? దేహము లశాశ్వతములుగదా, ఈ పాదుకాభిషేక వైభవమైన నాకన్నులఁ బడదేమో; కావున, నీస్థలముననే యిప్పుడే వీని నభిషేకింపవలయు ను,

వసి – అనేకవస్తు సంఘములం కావలయునే! ఇచ్చట నెట్లగును?

భర – అక్కఱలేదు లఘుమార్గముగ నభిషేకింపుము. తరువాత నందిగ్రామమున విద్యుక్తముగ సమస్తవైభవసమన్వితముగఁ జేసికొనవచ్చును.

వసి – ఎందులకీ తొందర? ఇక్కడ సింహాసనమైన లేదే.

భర – అటులన నేల (నమస్కరించి) నేనే సింహాసనమును నా శిరముపై శ్రీపాదుకల నుంచుకొంటిని అభిషేకింపుఁడు.

వసి – (కమండలూదకమున నభిషేకించి) ఓ సాకేతపురవాసులారా! మీ పుణ్యవశమున భరతుఁడు శ్రీపాదుకాద్వయమును సంగ్రహించుకొనివచ్చినాఁడు. మీకీ పాదుకాద్వయమే ప్రభువు. రాజ్యవ్యవహారములన్నియు నీపాదుకలకు నివేదించిభరతుఁడు తత్పురస్కారముగఁ బరిపాలించును.

[నేపథ్యమున] జయము – జయము – శ్రీపాదుకలకు జయము.

వసి – భరతుఁడా! లెమ్ము శ్రీపాదుకాపట్టాభిషేకమైనది నీవు ధన్యాత్ముడవైతివి. ఇఁక నీవు కోరవలసిన దేది?

భర – మీదయచే నింతవఱకుఁ గృతార్థుడనైతిని. ఇఁక నందిగ్రామమునకు బోవుట తప్ప నేమియుఁ గోరిక లేదు. ఐన నిట్టుల కోరెదను.

గీ. ధరణి యీతిబాధలు లేక తనరుఁగాక !
ప్రజల యన్యోన్యవైరము ల్వాయుఁగాక !
కవిత రాజపోషణమునఁ గ్రాలుఁగాక !
నీతిపాలనమున రాజు నెగడుఁగాక ?

వసి – తథాస్తు. తథాస్తు.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది సప్తమాంకముతో సర్వమును సంపూర్ణము.

రాధాకృష్ణ నాటకము

గ్రంథకర్త : పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు

వెల 0—12—0

భీష్మబ్రహ్మచారి

(గ్రంథకర్త:—శ్రీ॥ శే॥ సోమరాజు రామానుజరావుగారు)

బెజవాడ మైలవరం బాలభారతీసమాజమువారిచే పలుసారులు ప్రదర్శింపఁబడి పండిత పామరజనులచే నేకగ్రీవముగ స్తుతింపఁబడిన, భీష్మబ్రహ్మచారి నిత్యబ్రహ్మచారియను భీష్ముని చరిత్రము జన్మము మొదలు మరణమువఱకు నిందు వ్రాయఁబడినది. శంతనునకు తన పెంపుడు బిడ్డయగు సత్యవతి నిచ్చి వివాహముచేసి రాజబంధువుఁ డనిపించుకొనిన దాశవంశీయ ప్రభువును, అనాగరిక శిఖామణియునగు దాశరాజు "నాకు చాణాక్యం మొచ్చింది మంత్రీ!" అని పలుకుచు రంగస్థలమునఁ బ్రవేశించిన హాస్యఘట్టము మొదలు ముఖ్య కథకు మధ్య మధ్యను వచ్చు దాశరాజాంతఃపుర రహస్యములును—రాజు-రాణి నడుమఁ బ్రవర్తిల్లిన అనాగరిక ప్రణయకలహములును—మహాద్భుత హాస్యరసపరిపూరితమై కడుపుబ్బ నవ్వించుచుండును. గంగా శంతనుల సంవాదమునందు యుక్తివాదమును, భీష్మప్రతిన యందు గంభీరమైన పితృభక్తియు—స్వయంవరరంగమున శృంగార హాస్య వీర రసములును, పరశురామప్రవేశమున భయానకమును, అంబప్రతిజ్ఞ - అగ్నిప్రవేశములయందు భీభత్సమును, విచిత్రవీర్య మరణ ఘట్టమున శోకరసమును ఉద్భవిల్లి చదువరులను వివిధభావములందు ముంచి యెత్తుచుండును. సాళ్వుని మధుపానరంగము సముల్లాస పారవశ్యముం గలిగించును. భీష్మార్జునుల సంగ్రామము భయదాయకము—భీష్మపతనముతో భరతవాక్యము! చక్కని పాటలు - రసవంతములగు పద్యములు గలిగి, పత్రికాధిపతుల చక్కని యభిప్రాయములఁ బడసి; ముద్దులొలుకు చిత్రపటములతో - సర్వాంగసుందరముగా—పాలమీగడవంటి ఆర్టుపేపరులో ప్రప్రథమమున ముద్రింపఁబడిన ప్రసిద్ధనాటకము. వెల రు 1—9—0

లభించువారు:- సరస్వతీ బుక్ డిపో. విజయవాడ-1.